

KÖZPONTI STATISZTIKAI HIVATAL
 BUDAPEST VÁROSI KÖZTÁRSASÁG
 II. V. VÁROSI-É. 9-AL. IRODA 362.

MAGYARORSZÁG STATISZTIKÁJA

ELŐSZÓ*

Hazáját minden honfinak ismerni szép és hasznos; azoknak, kik a' törvényhozásbai befolyhatás dicső jogával élnek, épen kötelesség. De egy statust minden viszonyaiban, minden nagyobb nevezetességeivel lerajzolni, sokoldalú ismereteket feltételezván, általában minden országra nézve igen nehéz feladat; Magyarországot illetőleg pedig kétszeresen sulyos. Rendkívüli politicai helyzetünk okozta, 's okozza jelenleg is azt, hogy legfontosabb statistikai adataink mély statistikok gyanánt őriztetnek. A' magyar nem örömet ismerteté meg erejét, mert nem akarja, hogy az ellenségei által megméréssék. És e' titkolódzás annyira vériükké vált, miszerint még jelen korunkban is, ámbár a' hazafit tulbizottságtól szinte, mint ön ereje nem ismeréséből származó elcsüggedéstől egyformán megóvni egyedül a' honismeret képes, csaknem áttörhetlen akadályokkal kell küzdeni annak: ki hazája képét csak türethően is akarja festeni. Illy körülmények közt sokáig kétkedém, hozzá fogjak-e illy hálátlan munkához, kivált midőn e' pályán **Schwartner** után kelle föllépnem, azon férfi után, ki e' szakban remekművet készite, 's ollyat, melly jelenleg is, mikép kellessék statisticát szerkesztetni, sok külföldi irónak példányul szolgálhatna. Azonban ha erősebb nem áll elő, miért ne álljon fel a' gyengébb? Tűrjük-e tovább, hogy egyik illy közhasznú ága honi literaturánknak parlagon heverjen? Nem; én részemről bátoritva azon szives részvétől, mellyel a' közönség, Magyarországnak általam 6 kötetben kiadott geographiáját fogadta, eltökélém magamat, hazámnak nem csak alaperejét, hanem polgári szerkezetét, 's kormányzását is megismertetni. E' munkám egyébiránt, csak próba gyanánt tekintendő, melly lépcsőzetül szolgáljon, egy másiknak jobb és hibátlanabb munka készítésére; 's ha csak egy követ hordhattam is a' közjó roppant épületéhez, úgy tartom, polgári kötelességemet szűk körömhez képest eléggé teljesítém. Pesten, nov. 3-kán, 1841.

* Fényes Elek: Magyarország statistikája. Pesten, 1842. Első kötet. III—IV. oldal.

MAGYARORSZÁG LEÍRÁSA

5. Jobbágyok és földdel bíró gazdák, zsellérek és lakók, kézművesek, kereskedők.*

*E cikk kidolgozása nagy fontosságu, de igen terhes feladat, mert a népösszeírásokban sem a jobbágytelkek, sem a telkesgazdák nem tétetnek ki, csupán ez áll egy rovatban: **parasztok**, második rovatban: minden rendű **zsellérek, lakók és kertészek**; harmadik rovatban **polgárok és kézművesek**. Azonban és minden t. cz. szolgabíró és levéltárnok urat e pontokra nézve, egyes községek szerint is felszólítván: bár többen elmaradtak, mégis az egészet összeállítani megkíséreltem s az eddigi adatokból merített eredmény is tetemesen különbözik attól, mit 1840-ki Statistikámban, hozzávetőleg közöltem. Az eredményt a következő táblázat mutatja:*

Megye	Jobbágy telek	Földdel bíró jobbágy	Zsellér, házas és házatlan lakó	Kézművés	Kereskedő
Moson	4 433	3 473	5 708	987	98
Győr	2 047	5 230	6 314	1 835	361
Komárom	3 958	8 706	7 152	2 098	383
Fejér	2 623	4 812	9 749	4 354	325
Tolna	5 560	14 403	21 370	5 338	336
Baranya	11 989	18 536	25 235	5 820	440
Somogy	5 559	11 916	20 744	3 024	183
Veszprém	3 179	6 540	22 372	5 148	296
Zala	7 862	16 959	20 513	6 465	575
Vas	7 635	18 520	27 214	7 038	654
Sopron	3 889	9 126	16 518	4 990	482
Poson	6 443	11 689	13 649	8 121	768
Nyitra	8 405	21 296	26 353	8 234	510
Trencsén	6 672	18 657	22 395	5 688	342
Árva	4 474	10 230	8 659	980	54
Liptó	1 636	4 977	7 318	662	59
Zólyom	2 537	6 122	7 833	1 544	339
Turóc	1 234	3 105	5 278	494	38
Bars	2 868	7 068	9 110	1 250	186
Esztergom	1 779	3 964	4 885	958	199
Hont	4 176	5 685	7 953	1 613	248
Nógrád	4 926	10 500	22 315	4 401	354
Pest	7 281	20 638	53 530	16 258	2833
Bács-Bodrog	15 368	36 914	44 655	13 100	1688
Heves	6 751	12 001	32 580	8 654	683
Borsod	3 232	6 449	9 525	6 020	514
Gömör	4 128	11 778	18 130	7 124	498
Szepes	3 512	10 666	13 254	7 580	583
Torna	502	1 314	5 003	303	14
Sáros	4 937	16 448	17 981	5 018	425
Zemplén	7 540	15 272	12 543	6 827	518
Ung	1 745	4 418	10 203	1 316	114
Abaúj	2 264	4 527	10 181	5 228	453
Bereg	1 068	2 935	11 029	1 404	125

* Fényes Elek: Magyarország leírása. I. rész. 1847. 46—50. és 70—71. old.

Megye	Jobbágy telek	Földdel bíró jobbágy	Zsellér, házas és házatlan lakó	Kézműves	Kereskedő
Krassó	6 496	27 890	8 780	2 138	139
Temes	13 306	41 235	32 288	5 820	586
Torontál	12 209	34 806	43 994	6 983	721
Csanád	1 921	4 335	8 128	1 312	102
Békés	3 806	10 653	15 268	2 154	112
Máramaros	2 141	6 839	20 100	1 040	58
Bihar	6 786	20 147	54 236	8 249	1032
Szathmár	3 894	11 233	22 100	4 357	380
Szabolcs	2 047	6 772	17 389	2 810	109
Ugocsa	465	1 038	10 027	371	23
Csongrád	2 756	8 224	12 981	3 823	289
Arad	4 105	11 196	20 228	4 045	253
Zaránd					
Kraszna					
Közép-szolnok					
Kővárvidéke					
Magyar tengerpart					
Hajduvárosok				823	58
Jász és Kunkerület				2 114	129
Verőcze	4 413	9 305	14 226	2 503	221
Posega	2 351	6 218	8 103	518	39
Szerém	5 225	11 903	10 425	1 250	103
Zágráb	9 628	24 109	31 557	5 028	414
Varasd	7 365	12 022	13 459	2 114	189
Kőrös	4 543	6 128	8 234	713	102

Ezenkívül a Végvidéken (Erdélyt sehol nem értve) van 14,885 kézműves és 775 kereskedő, továbbá 78,123 egész, $3/4$ $1/2$ $1/4$ és negyednél kevesebb állomány; azaz összesen van 254,629 egész jobbágytelek; 78,123 katonai állomány; 619,527 jobbágytelek birtokos; 911,774 zsellér és lakó, 233,324 kézműves; 21,512 kereskedő.

6. Katonák

Rendes álló katonaság (Erdélyen kívül) 65,929

Végőr katonaság 35,984

Összesen 101,913 fő

10. §. F) Polgári állapotjukra nézve

Magyarország lakosai nemesek, vagy nem nemesek. A nemesek nálunk a népösszeírásokból mindig kihagyatnak, s így ezek számát csak a nemesi subsidium kivetése alkalmával összeirt családok, vagy a tisztujításoknál összeirt szavazók számából lehet csak hozzávetőleg meghatározni. Hozzávetőleg mondom: mert tisztujítások alkalmával sokszor a pártok tusája is növeszti vagy apasztja a szavazó nemesek összegét; továbbá némely megyék a honoratorokat is beírják; majd egy helyt a 16, másutt csak a 18 koron felüli férfiaknak adják meg a szavazhatási jogot stb. Én minden megyében a családokra 5, a szavazókra

4 lelket számítván; illy számítás szerint 617,521 nemes személyt tartalmaz az egész országban. Megyénként a nemesek száma az 1-ső népességi táblázaton látható. Ebből észrevehetjük, hogy legtöbb nemessége van Borsodnak, aztán következik Poson, Szathmár, Heves, Bihar, Veszprém, Zala, Máramaros, Vas stb. E nemesség közt találhatik (az indigenákkal együtt) 10 herczegi, 106 grófi, 98 bárói nemzetség.

IV. SZAKASZ

Nemesítő ipar

14. §. A nemesítő iparról általánosan

Minden munka, melly a nyers természetményeket az emberek számára használhatókká készíti, **nemesítő**, vagy röviden, **műiparnak** neveztetik. Ebből látható, hogy a **műipar** valamely országban épen olyan szükséges, épen olly nagy fontosságú, mint maga a földmivelés és bányászat; mert ezek termékei is amaz nélkül haszonvehetetlen hevernének, s így semmi nemü országban, melly boldog s független ohajt lenni, a műiparnak hiányozni nem lehet, nem szabad. Földmivelés a nemzetnek csak tűrhető állapotot, műipar gazdagságot szerez, miután ez a nyers-termények eredeti értékét sokszorosan felemelni képes. Csupán földmivelő ország mindig szegény, gyenge és függő maradand; mert földmivelés és műipar kölcsönösen hatnak egymásra, a virágzó műipar ingert adván a földmiveseknek természetményeik nagyobb mennyiségben s jobb minőségben való előállítására, más oldalról a jó karba helyezett földmivelés első kézből jeles és olcsó anyagokat nyujthatván a gyárasoknak. Magyarországon a műipar nem hiányzik ugyan; de hogy műiparunk az élet szükségait igen sok ágon ki nem elégitheti, s hogy épen ez érezhető iparhiány országunknak legsetétebb oldalát képezi, ezt fájdalommal kell megvallanunk. Egy tökéletes és kimerítő ipar statistica kidolgozása s az iparágak akadályának kitüntetése nagy hasznára lenne a honi műiparnak, minthogy a törvényhozó test s az egyes hatóságok biztos adatokra támaszkodnának. E cél megközelítésére az országos iparegylet engem megbizott az adatok összeszerzése s összeállítása végett, s örömmel mondhatom, hogy a gyárasokhoz s egyes községekhez intézett kérdő pontokra igen szép feleletek érkeztek; de még sok hiányzik, s azért mig egy kimerítő és részletes ipar statisticával léphetek elő, szabad legyen nekem addig is honi műiparunk állapotát rövid és ki nem egészített vázlatokban előterjeszteni: Polgári Magyarországon (Erdély nélkül) a kézművesek száma 218,439, a Végvidéken 14,314 s így összesen 232,753-ra menvén: látni való, hogy nálunk csak 51 lakosra jön 1 kézműves (inasok és legények nélkül). Gyárasok száma 528, s az állandó gyárdolgosok 23,400 főre rugnak. És így, ha a kézműves legények és inasok számát 78,000-re becsüljük; az egész műiparos népesség 334,153 egyénből áll, azaz minden 35-dik lakos csak iparüző. Lássuk már részletesen nemesítő szorgalmunk jelen állapotát, mennyire ezt az általános országos összeírás és nyilvánosság hiánya miatt teljesithetjük.

MAGYARORSZÁG GEOGRAPHIAI SZÓTÁRA

Komárom*, németül Comorn, magyar királyi város, Komárom vmegyében, Budától nyugotra $6\frac{4}{16}$, Győrtől keletre 3, Uj-Szönytől, melly ut. postája, $\frac{4}{16}$ állomásra. Fekszik a Duna bal partján, a Calóköz legvégső csucsában, hol t. i. a Vágduna az öreg Dunába ömlik, lapályos róna vidéken. Határa kiterjed 4107 holdra, mellyből a várerősítés $520\frac{4}{12}$ holdat foglalt el. Erdeje a városnak ugyszólván semmi sincs, a vizenyős helyekkel körülvevett szigetek és félszigetek összesen 144 holdat, 455 □-ölet foglalnak el, és csak lágy fát és rőzsét teremnek, ritkásaik kaszállóul használtatván. Szántófölde jó minőségű fekete föld, csakhogy felette kevés, miután a polgári kézen levő szántóföldek 661 hold 100 □-ölnél többre nem terjednek; ezenkívül a városi major és veteményes telkek 109 holdat 379 □-ölet foglalnak el. Legnagyobb figyelmet érdemel az öreg Dunának, melly itt győri Dunának neveztetik, kis és nagy ága által képeztetett, s épen a város aljában terülő szigete, melly a gőzhajói kikötőn, sétatéren, s rakodóhelyeken kívül 122 hold 1037 □-ölnyi területen, szép gyümölcsös és mulató kertekkel dicsekszik. A legelő szinte vizenyős, s jobban használható része 500 hold körül terjed. Telekkönyv ezelőtt Komáromban nem volt. A város áll a várból, várerőségből, és a tulajdonképeni városból. A vár keleti részén van a városnak, épen azon sarkán, hol a Vág-

Duna az öreg Dunába szakad, és így három oldalon víztől vétetik körül, a várostól faültetvényes sétahely által választatván el...

... Egy szóval Komárom az egész osztrák birodalomnak legfontosabb erőssége, s ez a legutóbbi magyar forradalomban is bizonyult. Mi a várost illeti: ez a vár kétizbeni megszállása és ostroma következtében, nagy pusztulást szenvedett, nagy része leégett vagy leromboltatott, annyira, hogy jelenleg alig ismerhetni azon Komáromra, melly 1848-ban állott. Utczái keskenyek és rendetlen menetelűek. Volt e városban 72 szabad nemes udvartelek, s ezen mintegy 400 ház. A polgári telken levő házak száma 1325. Népeisége tett 1847-ben 20,660 lakost, melly szám jelenleg mintegy 13,000-re olvadt le. Vallásukra nézve $\frac{2}{3}$ -da a népességnek mintegy 800 zsidót és 60 n. e. óhitűt is beszámítva r. kath., $\frac{1}{3}$ -da pedig reformatus, 350 ágostait szinte ide is beszámítva. Nyelvet illetőleg igen kevés kivétellel mindnyájan magyarok. A nép eredetére nézve kúnfaj, s mind jellemben, mind szokéjtésben nagyon hasonlít a kunokhoz. Kézműves van 497;491 legénnyel és 235 inassal. A kereskedés főtárgya a gabona, liszt és épületfa. A Vág-Duna segedelmével nagy mennyiségű deszkák, léczek, szálfák usztattatnak le Liptó és Árva vmegyéből...

... Van itt mindenik fentebb előszámlált vallásfelekezetnek helyben papja és imaháza; egy kir. kath. gymnasium, mellyben a benedekiek magyarul tanítanak; egy ref. gymnasium öt oktatóval; sz. Anna nevű polgári szegényház

* Fényes Elek: Magyarország geographiai szótára, mellyben minden város, falu és puszta, betűrendben körülményesen leíratik. I. kötet 1851. 237—243. old.

templommal együtt, 16,822 ft. 36 kr. tőkével váltóban; sz. József kórház kis templommal, szegények házával, Sárközy Lajos alapítványán keletkezett; városi kórház; takarékpénztár; szabadalmas hajózást biztosító társaság; temetkezési társulat. — De lássuk már a város történetét röviden. . . .

. . . Mi Komárom várának az 1848/9-ki magyar forradalombani történetét illeti: ezt hitelesen és hiven közölni még most nem lehetvén: csak a fő eseteket fogom megérteni röviden. 1848-ki decemberben herczeg Windischgrätz tábornagy, a császári osztrák főhadisereg vezére Magyarországra benyomulván, s a magyar seregek vezérét Görgeit folytonos hátrálásra kényszerítvén, Komárom vára 8000 magyar honvéddel megrakva, magára hagyatott, s a többi magyar sereggeli összekötéstől egészen elvágtatott. Nem sokára megkezdődtek az ostromi készülétek, s az ostrom 1849. mart. és april hónapokban olly erélyesen folytattatott, hogy a várőrség már teljes csüggedésben volt, midőn egyszerre Guyon magyar tábornok a császári előőrsökön néhány százarral átvágván magát, hiteles hírét hozta a magyarok részére dült apr. 19-ki véres nagy-sallói ütközetnek. Melly körülmény a várőrségbe új lelket öntvén, sőt segítségül már Klapka hadteste Komáromnál meg is jelenvén, apr. 24-kén az osztrákok által elfoglalt szőnyi és monostori sánczok rohammal a magyaroktól visszavétettek, s a vár az ostrom alul felszabadittatott. Később Görgei egész hadműködésének kulcsául és alapjául Komárom várát s ennek környékét választá. Így a peredi és zsigárdi,

majd a győri szerencsétlen csaták után egész erejét Komáromnál összpontosítván, Ács és Szőny közt jul. 2-kán nagy ütközetre került a dolog a magyar összes sereg, és az osztrák és orosz szinte egyesült császári hadtestek közt, mellynek azonban semmi következése nem lön, miután iszonyu veszteségek daczára is mind két fél megtartá elébbeni állását. Görgei ez ütközetben fején, kardvágással keményen megsebesített. Jul. 12-kén ismét megkísérté Görgei a császári seregek áttörését, de terve ez uttal sem sikerülvén, más nap az orosz főhad ellen 30,000 emberrel Vác felé vonult, Klapkát 20,000 emberrel a vár védelmére itt hagyván. Az osztrák fősereg Pest felé szinte levonulván, csak néhány ezer ember maradt Komárom vára bekerítésére. E bekerítő sereget azonban, mellyet Barco császári tábornok vezérlett, Klapka a Duna jobb partján aug. 3-kán megtámadá, s olly sikerrel, hogy ez nagy sietséggel kénytelenített a Duna bal partjára visszavonulni, melly alkalommal a császáriak több száz holtakon és sebesülteken kívül 2000 darab ökröt, és majdnem minden pogyászukat, ágyujukat, lőporukat elvesztették. E csata után Klapka Győrig előre nyomult, ott ujonczokat szedett, s magát erőteljesen készíté további munkálatokra; midőn a világosi események híre mindennek véget vetett, s a hatalmas komáromi vár is, magát egy sept. 29-kén, Pusztá-Harkályon kelt s Haynau osztrák fővezér és Klapka közt kötött 9 pontú szerződés következtében feladván oct. 3-kán s következő napokon az egész várőrség fegyverét lerakta.

MÉSZÁROS ISTVÁN:

FÉNYES ELEK ÉLETE ÉS MUNKÁSSÁGA*

„Fényes Elek azon ritka hazafiak egyike, kik életük egyetlen feladatává tüzték ki ernyedetlen fáradozással munkálkodni a haza javán, annak jó és balsorsában egyaránt, s kik feladatuk megoldásában nem kímélnék fáradságot, áldozatot...” E szavakkal vezeti be száz esztendővel ezelőtt egy névtelen cikkíró az életének és alkotókészségének delelőjén túljutott, de kortársai előtt még nagy tekintélynek örvendő Fényes Elek munkásságának méltatását. Fényes Elek nem tartozik tudományunk történetének elfelejtett hősei közé; életéről és műveiről a megemlékezések és tanulmányok hosszú sorát írták, de úgy érzem, hogy híven fejezik ki érdemeit ismeretlen kortársának ez az egyetlen mondata. Lehet-e közszereplő férfi életművének nagyobb jutalma, mint kortársainak becsülése, de lehet-e szebb, emberhez méltóbb hivatás, mint fáradságot és áldozatot nem kímélve egész életen át a haza javára munkálkodni? Fényes Elek ezt a hivatást teljesítette. Választhatta volna a jómódú földesúr életét. A hazafiság adójának lerovásánál megállhatott volna ott, ahol a nemesség javához tartozók legtöbbje, a nemzeti irodalom termékeinek megvásárlásánál és terjesztésénél, hazafias célú egyletek tagdíjának lelkiismertes fizetésénél. Elhivatottságának érzete azonban a cselekvő hazafiak kevésszámú táborába vezette. A nemzeti irodalom gyarapítása és az egyleti mozgalmakban vállalt vezetőszerp emésztette fel egész élete nyugalma, egészségét, tekintélyes vagyonát.

Mégis életének utolsó, már hanyatló korszakában apró botlásai, nagyobbbrészt azonban régi politikai ellenfeleinek intrikája következtében ismerőseinek egy része előtt a hazafiatlanság vádja alá kerül, s ettől haláláig sem szabadul.

Nem a jómódot és lendületes munkát felváltó nyomor és munkátlan-ság, ez a méltatlan vád Fényes Elek életének tragikus momentuma. Azokat a bölcsek nyugalmaival, panasz nélkül tűrte, ez viszont megmérgezte utolsó perceit is.

Most, hogy születésének 150. évfordulóján végig tekintünk mozgalmas életének eseményein, úgy érzem kötelességünk hibáit és tévelygéseit is fel-
említeni, mert csak úgy derülhet fény arra, hogy mily csekélyek azok érde-
meihez képest.

*

Kossuth Széchenyivel a Pesti Hírlap hasábjain folytatott vitájában magát és híveit „a kor szellemének idézettjei“-nek vallja. Ezt a jelzőt joga-

* A Magyar Tudományos Akadémia Fényes Elek emlékülésén elhangzott előadás.

san vonatkozathatjuk Fényes Elekre is, aki ez időben már Kossuth személyes híveinek egyike és reprezentáns fia történelmünk ragyogó szakaszának, a reformkornak.

A kor ragadja magával az ifjú Fényes Eleket, aki majd férfikora delén, a forradalomban és szabadságharcban éri el tudományos és közéleti pályafutásának legmagasabb pontját.

Kossuth Lajost életének egyik monografusa „a Felvidék fiának“ nevezi, aki a magyar északi típusának polgáris változata, és egyéniségének urbánus vonásait kapcsolatba hozza a városaitól polgáris jelleget kölcsönző vidékkel. Nehéz volna eltekinteni a kínálkozó analógiától és figyelmen kívül hagyni a hatást, amelyet az a táj gyakorolhatott Fényes Elekre, ahol elődei éltek a honfoglalás óta.

Akár habitusát, akár lelkületét tekintjük, egyaránt a magyarság keleti típusának képviselőjét fedezhetjük fel benne. Keleti Károly szigorú jelleműnek nevezi. Valóban a szigorúság egyik alaptulajdonsága, amelyet azonban nemcsak környezetével és ellenfeleivel, hanem elsősorban önmagával szemben érvényesített. Életfolyását meghatározó további legdöntőbb jellemvonása a hazaszeretet, amely a demokrácia eszméjével párosulva emelte őt az igaz hazafiság azon magaslatára, ahova a korabeli birtokos nemességnek csak azok a legemelkedettebb szellemei jutottak fel, akik a nemesség egyetemének szemléletével szemben felismerték, hogy a hazafiság nem azonos a nemesi kiváltságok védelmével, hanem annak lényege az osztály- és egyéni érdekek feláldozása a haza javáért. A nemességnek erről a rétegről írja Révai József: „Mind birtokos és törzsökös nemesek, akikben elevenen élt őseik évszázados harcainak emléke a Habsburg-abszolutizmus ellen, akik azonban az európai humanizmus és az egyetemes emberi haladás eszméinek színvonalára tudtak emelkedni, s megtagadták saját osztályuk történelmében azt, ami sötét és népellenes volt.“

Fényes Elek politikai szereplése során nemcsak kitartott a reformkor haladó törekvései mellett, hanem a forradalom alatt a legszélsőbb radikalizmusig jutott el, bebizonyítva, hogy tulajdonságai közül nem hiányzott a következetesség, hajthatatlanság, sőt a fizikai bátorság sem.

„Csokaly, magyar falu egy termékeny síkságon az Ér vize mellett, Székelyhid és Diószeg közt... derék tornyos ref. anyatemplommal, 's néhány csinos urasági lakházzal“.

Így ír Fényes első munkájában arról a faluról, ahol 1807. július 7-én megszületett. A képet, amely e sorok olvasása közben képzeletünkben felmerül, akaratlanul is kiegészítjük „a csinos urasági“ lakházakban folyó élet képeivel, amelynek hangulatát Petőfinek a parlagi nemességet ostromozó versei diktálják. Valójában azonban ebben a faluban a nemesi családok életformája — már négy évtizeddel a Pató Pál úr megírása előtt is — egészen elütött attól, amely ezt az osztályt általánosságban jellemezte. Körükbe már eljutott a készülő új világ első hírnöke, a század elejétől kezdve megújuló nemzeti irodalom, amelynek helyi középpontja a Fényes-család udvarháza volt. Elek édesatyja, Fényes Antal nem csupán az őseitől örökül kapott latin nyelvű klasszikusokat és törvénykönyveket olvasgatta, hanem házába rendszeresen hozta a posta a magyarnyelvű hírlapokat, és megvásárolta a hazai ismeretterjesztő irodalom minden számottevő termékét. Ebben a környezetben tanulta meg a gyermek Fényes Elek a könyv tiszteletét, majd szeretetét. Erre vonatkozóan első biográfusa, Ferenczy Jakab — aki-

nek alkalma lehetett értesülését magától Fényestől szerezni — a következőket jegyezte fel: „A magyar könyvek olvasását atyja oldala mellett kedvelé meg, ki minden magyar könyvet megszerezvén, azok olvasásában gyönyörködött. Fényesben a geographiai és statisztikai hajlamot Kiss János: „Nevezetesebb utazások tárháza“ és Görög Demeternek minden egyes megyét ábrázoló földképei ébresztették“. Bizonyos, hogy a szülői házban szerzett gyermekkori élményei közül az irodalommal való találkozás hagyta lelkében a legmaradandóbb nyomokat. Családjától és a vidéktől szüleinek halála után annyira elszakad, hogy életében csak egyszer, a szabadságharc leverése után — az üldöztetés elől futva — keresi fel a házat, amelyben megszületett.

Hat éves volt, amikor atyja a debreceni református kollégiumba adta. Nyolc évet töltött ebben az iskolában, amelynek falai között századok folyamán a magyar szellemi életnek oly kimagasló egyéniségei tanítottak vagy nevelkedtek, mint Mélius, Hatvani, Fazekas Mihály, Csokonay, Kölcsey, Arany és Ady. Fényes életének ezekről az éveiről semmi közelebbit nem tudunk, de valószínű, hogy ebben a mozgalmas színmagyar városban jól érezte magát, mert sok szeretet csillan elő prózájából, amikor később statisztikájában leírja.

Nem tudjuk, hogy milyen szándék vezette az ízig-vérig református Fényes Antalt, amikor fiát a gimnázium elvégzése után filozófiai tanfolyamra a nagyváradi királyi akadémiára íratta be, ahol a tanári kar jórészt katolikus papokból állott. Fényes Elek statisztikusi pályafutására nézve talán előnyösebb lett volna, ha Debrecenben marad, ahol Ercsey Dániel, a filozófia egyik tanára — Schlözer tanítványa — statisztikát is adott elő. Miután azonban a nagyváradi akadémiára került, ahol a filozófiai fakultáson statisztikát nem adtak elő, csak két esztendő múlva, Pozsonyban Fáber Antal előadásai alatt jutott kapcsolatba azzal a tudománnyal, amelynek később legtöbb idejét és energiáját szentelte. Nagyváradi tanulmányairól, ott szerzett benyomásairól semmit sem tudunk. Mindössze két évet töltött ott, elvégezte a filozófiai tanfolyamot, és akkor ismét iskolát változtatott; a jogi tanulmányok elvégzésére a pozsonyi akadémiára iratkozott be.

A magyar nemest a közjog nem tiltotta el a polgári munkától, mint Francia-, Lengyel- vagy Spanyolországban, ahol az iparral, kereskedéssel való foglalkozás, sőt az értelmiségi munka is a nemesség elvesztését vonta maga után. A magyar nemesség szegényebb része a XVIII—XIX. század folyamán már munkával kereste kenyerét, és soraiból nemcsak értelmiségi foglalkozásúak kerültek ki, hanem nagy számmal voltak köztük kereskedők, iparosok, sőt fuvarosok és hajdúk is. Mindez nem ellenkezett az osztályönérettel sem. Ennek ellenére a birtokos nemesség a megyei szolgálat mellett csak az ügyvédi állást tekintette magához méltónak. Ez a felfogás döntötte el Fényes Elek pályaválasztását is. Képességeit többre értékelte családja, mint amely egy szolgabírói álláshoz szükséges. Ezért úgy határoztak, hogy az ügyvédi pályára megy. A jogi tanulmányokat ugyan Nagyváradon is elvégezhetné volna, de éppen ekkor jött híre annak, hogy az országgyűlés tizenhárom évi szünet után ismét összeül. Ez a hír érlelte meg a család elhatározását, hogy fiuk az ország legelőkelőbb főiskolájára menjen tanulmányai befejezésére. A körülmények ilyenén alakulása folytán Fényes Elek tanúja lehetett a reformkor nyitányát jelentő 1825/27. évi országgyűlésnek.

Hét esztendőt töltött a megújuló kor levegőjétől átjárt ősi városban. Tizenhétéves diák volt, amikor először pillantotta meg a város fölé emelkedő ódon várat, és huszonöt éves, amikor ifjú hitvesével a Pozsonytól fél napi járóföldre levő Sárosfalvára költözött. Erre a hét éves időszakra nemcsak jogi és politikai tanulmányainak befejezése esik, hanem éppen az országgyűlés eseményeinek hatása alatt, ez időben ment végbe egyéniségének és nézeteinek végleges kialakulása is.

Az 1825/27. évi országgyűlés idején mint joghallgató csak a nyilvános ülések karzatközönségének soraiban hallgathatta a tárgyalásokat, de részt vehetett az országgyűlési ellenzék rohamcsapatának, a jurátus ifjúságnak utcai és színházi tüntetéseiben, az ellenzék vezéreinek nyilvános ünneplésében és az udvari párthoz tartozó főuraknak és követeknek adott macskazenékben. A következő, az 1830. évi országgyűlés szónokait azonban már nem a karzatról hallgatta, hanem mint hites ügyvéd, a tárgyalásokon személyesen részt nem vevő ellenzéki érzelmű mágnásokat helyettesítve annál az asztalnál ült, amelynél két évvel később Kossuth Lajos készíti jegyzeteit az „Országgyűlési Tudósítások” részére.

A csigalassúsággal folyó tárgyalások emelkedett szellemű és retorikai szempontból gyakran rendkívül magas színvonalú szónoklatainak hallgatása közben eszmélt Fényes arra, hogy még a legjobban képzett követek érvei sem hatolnak a tárgyalt kérdések gyökeréig. Az egyes bizottságok munkája is felszínes, általánosságokat tartalmazó javaslatok előkészítésében merül ki; a diéta résztvevőinek tárgyi tudása nem terjed túl a Corpus Iurison; az ország állapotáról senkinek sincs tudomása, pedig annak beható ismerete nélkül a reformok előkészítése és végrehajtása reménytelen kísérlet csupán. Mindössze 23 éves ekkor, de az országgyűlés kevés résztvevője ismerte fel saját feladatát annyira, mint ő. Tudja, hogy az ország közállapotainak megismeréséhez semmiféle munka nem áll a törvényhozók rendelkezésére. elhatározza, hogy felhagy a jól jövedelmező ügyvédi pályával, és minden erejét ilyen mű létrehozására fordítja. Ugyanerre az időre esik házassága is, amely a pályaváltoztatás miatt amúgyis ellene hangolt családjával a teljes szakításhoz vezet. Az ősi nemességére büszke, jó módú, protestáns nemzetséget felháborítja, hogy választotta — Eitel Zsófia — polgári származású, szegény, katolikus és német ajkú. Fényes Elek azonban hajthatatlan, nem törődik azzal, hogy utódainak nemesi származása anyai ágon megszakad, sem azzal, hogy a katolikus vallást fogják követni, semmi sem tudja eltéríteni szándékától, amelynek végrehajtását egy szomorú esemény is elősegítette. Atyja az 1831-ben országszerte dúló kolera-járvány áldozata lett. Fiai az ősi birtokot maguk között felosztották, és Elek a maga részét bérbeadta egyik bátyjának. Jövedelme így elegendő volt ahhoz, hogy anyagi gondoktól függetlenül lásson munkához. Nem kisebb feladatot tűzött maga elé, mint Magyarország községenként részletezett statisztikájának megírását. Életének következő éveiben társadalmi élet után vágyó nyugtalan természetét megtagadva a közszerepléstől visszavonult, és minden idejét az adatanyag roppant fáradságot és szorgalmat igénylő összegyűjtésére, majd műve első kötetének megírására fordította. Hat munkában töltött év eredményeként 1836-ban megjelent „Magyar országnak, 's a' hozzá kapcsolt tartományoknak mostani állapota statistikai és geographiai tekintetben” című alkotásának első kötete, amely új korszakot nyitott a hazai statisztika fejlődésének történetében.

Mielőtt Fényes Elek főművének jelentőségéről és hatásáról szólnánk, ismerkedjünk meg a kor statisztikai irodalmának színvonalával.

A XVIII. század folyamán tudományos színvonalra emelkedő statisztika különböző fejlettségi fokot mutató formái kialakulásukkal csaknem egyidőben jutottak el hazánkba. Még egy évtized sem múlt el azután, hogy Achenwall a göttingai egyetemen statisztikai előadásait megkezdte, amikor 1758-ban Bajtay Antal piarista tanár latin nyelven megírta „A magyar királyság statisztikája“ c. művét. Ez a tudományos statisztikai irodalom első hazai termékének tekinthető munka azonban nem közhasználatra készült, hanem Mária Terézia tanulmányi célra íratta fia, a későbbi II. József császár számára. A fiatal tudományág magyarországi elterjedése nem is ezen az úton indult meg, hanem a nyugati egyetemekről hazatért tanárok és lelkészek közvetítésével jutott el protestáns közép- és főiskoláinkba.

A magasabb műveltség hordozója azidőben egy csekély számú, nemesi és polgári származású értelmiségi réteg lévén, kezdetben a statisztika ismerete is csak ezeknek szűk körére korlátozódott. Ebből a körből hatolt azután, különösen a magyar nyelven megjelenő munkák segítségével az alacsonyabb műveltségű rétegekhez. Az első magyar nyelven megjelenő statisztikai munka terjesztésében például részt vállaltak a szépirodalom legjelesebb művelői, Kazinczy, Batsányi, Versegly és Révay is.

A XVIII. század végétől kezdve magyar szerzők tollából sűrű egymásutánban jelentek meg a statisztika elméletével foglalkozó munkák. Még a költő Pálóczi Horváth Ádám is írt 1814-ben egy alsófokú iskolák használatára szánt statisztikai tankönyvet. Nem volt azonban ilyen bőségű az alkalmazott statisztikai irodalom termése. Nem csupán az adatok hézagossága, hanem a cenzúra működése alkotta ezen a téren a legnagyobb akadályt. A XVIII. század egyik legnagyobb magyar gondolkodója, a jakobinus Hajnóczy, az 1790. évi országgyűlés tanügyi reformtervezetének margójára nem ok nélkül írta azt a megjegyzést, hogy szükséges lenne Magyarország statisztikáját is tanítani, ehhez azonban elsősorban sajtószabadság kellene. Megállapításának igazát bizonyítja, hogy Schwartner munkája éveken keresztül bolyongott a cenzúrán, és csak többszöri módosítás után került nyomdába; Németh László statisztikájának Magyarországra vonatkozó része soha sem nyerte el az engedélyezést, de a „benne foglalt veszedelmes elvek miatt“ a szerző rendőri megfigyelés alá került.

A társadalmi-gazdasági fejlődés, nevezetesen a tőkés gazdálkodás magasabb fokának kialakulása a XVIII—XIX. század fordulóján Európa haladottabb országaiban már létrehozta az állami statisztikai hivatalokat, amelyekben megindult a mai értelemben vett statisztikai tevékenység. Hazánkban a XIX. század első felében e téren fennálló elmaradottsága egymagában megindokolja a hivatalos statisztikai orgánus létrejöttének elmaradását. Másik, nem kevésbé fontos oka pedig a Habsburg-politikának az a törekvése, amely a XVIII. század folyamán elsorvasztotta vagy teljesen megszüntette Magyarországnak az önálló állami élethez szükséges minden intézményét. A birodalmi érdekből elrendelt összeírások anyagának feldolgozását a bécsi General Rechnungs Directorium végezte, eredményeiről pedig még az országgyűlés sem kapott tájékoztatást. Ha valaki mégis megkísérelte a hatósági összeírások anyagának feldolgozását, annak a részadatokat — rendkívül fáradságos és hosszadalmas úton — az egyes megyéktől kellett megszereznie. Ilyen körülmények között csak anyagilag teljesen független

és a megyéknél jó összeköttetéssel rendelkező személy vállalkozhatott egy minden népességi és gazdasági részletre kiterjedő munka megalkotására. Fényes Elek volt az első statisztikai író, aki a szükséges felkészültségen és rátermettségen kívül ezzel az előfeltétellel is rendelkezett. Elődei között Magda Pál volt az egyetlen, aki képes lett volna hozzá hasonló munkát végezni, őt azonban gúzsbakötötte szegénysége. 1814-ben megjelent műve, amelyet őrlő megélhetési gondok között alkotott, a gazdasági adatok teljes hiánya ellenére is első, valóban nagyarányú terméke statisztikai literatúránknak.

A statisztikai irodalomnak Fényes Elek fellépését megelőző korszakáról adott vázlatos ismertetésünket — úgy érzem — szervesen egészíti ki a kor két kiemelkedő egyéniségének a statisztikával kapcsolatos megnyilvánulása.

Batsányi János, a jakobinus költő, amidőn 1815-ben osztrák bíróság előtt állott, a vizsgálóbíró azon kérdésére, hogy mi a foglalkozása, így válaszolt: A tudósok osztályához tartozom. Foglalkozom tehát mindazzal, ami a tudomány fogalma alatt értendő, többek között irodalommal, történelemmel és statisztikával. Batsányinak ebből a fölényes, oktatóhangú válaszából kicseng az a vélemény, hogy a tudós érdeklődésének szükség-szerűen ki kell terjednie a statisztikára is.

A második statisztika-történeti epizód szereplője Széchényi Ferenc. A halálát közeledni érző Széchényi atyai intelmeit levél formájában összefoglalva, legjobban szeretett fiának, a könnyelmű lovastiszt életét élő Istvánnak egyebek közt azt tanácsolja, hogy a jövőben, ha családjának és nemzetének hasznos tagja akar lenni, sok és jól válogatott könyvet olvasson, mindenekelőtt pedig hadtudományi, történelmi és statisztikai munkákat.

A statisztika iránti érdeklődés azonban ebben az időben már nem állott meg a Batsányihoz és Széchényihez hasonló műveltségűek körében, hanem amint az Fényes Elek munkáinak előfizetési névsorából kitűnik, elhatolt már a vidéken élő megyei és városi tisztviselőkhöz, ügyvédekhez, orvosokhoz, papokhoz és tanárokhoz, sőt később rövidített kiadása a szerényebb jövedelmű uradalmi és községi tisztviselőkhöz is.

Fényes munkája első kötetének nyomdába adásával egyidőben felhagyott a sárosfalvai gazdaság bérletével, és állandó lakásra családjával együtt Pestre költözött.

Pest ebben az időben már nemcsak az ország legnépesebb városa, legnagyobb ipari és kereskedelmi gócpontja, hanem valójában az ország kulturális és társadalmi életének színhelye is. Ezt a rangját a Magyar Tudós Társaság, az Egyetem, a Nemzeti Színház és Nemzeti Kaszinó mellett elsősorban az itt zajló irodalmi életnek köszönhette. Ez a környezet vonzotta ide vidéki magányából Fényes Eleket is. Megérkezése után rövidesen kapcsolatot talált Pest tudományos és irodalmi köreivel, és műve első kötetének nagy sikere szíves fogadtatást biztosított számára, sőt az 1837-ben megjelent második kötet megnyitotta előtte a magyar tudomány legmagasabb fórumának, a Tudós Társaságnak kapuját is, amely az 1837. szeptember 1-én tartott közgyűlésen levelező taggá választotta. Munkáját ugyanekkor Kazinczy, Jósika és Péczely művei mellett dicséretben részesítették, és jutalmazására csak befejezetlensége miatt nem került sor.

A siker még nagyobb teljesítményre sarkalta Fényest. Szakadatlan munkában töltötte idejét, és az 1838—1839. években egymásután megjelent

a mű további három kötete, amelyek a Tudós Társaság 1840. évi közgyűlése elé Toldy Ferenc bírálatával kerültek. Toldy jelentése rendkívül elismerő hangon emelte ki Fényes munkájának érdemét, amely „adatainak tömege és újsága által az eddig megjelent hasonműeket felülmúlja, mely csüggedetlen szorgalommal s egyes ember erejétől kitelhető pontossággal gyűjtötte együvé, s nemcsak magáravonta a közönség figyelmét, hanem annak méltánylását is nagy mértékben megnyerte.“ A Tudós Társaság 200 aranyat kitevő nagydíján kívül, a mű nagy sikerét biztosítja az is, hogy már az utolsó kötet megjelenése után egy évvel, 1841-ben teljes második kiadás vált szükségessé, amelyet Fényes „az időközben kitűnt hibák és tévedések kijavítása“ után nyomtatott ki.

Az anyagi sikernél azonban sokkal jobban lelkesítette Fényest az a hang, amelyen tudós- és íróársai munkásságát méltatták, pedig ezek a kritikák hibáit sem hallgatták el. Műve hatodik kötetének előszavában erről a következőket írja: „Van-e annyi fáradozásaimnak valami közhaszna, valami érdeme, arról tilt a szerénység. De hogy oly férfiak, mint ... Horváth István, Kölcsey Ferenc ... egyes botlásokon fenn nem akadva, az egészről nagy dicsérettel emlékeztek: az számtalan kellemetlenségeimre balzsam, tövises pályám folytatására ösztön, munkásságomért jutalom vala.“

Annak ellenére, hogy Pestre költözésével egy időben tevékeny egyesületi és társasági szereplést vállalt, első művének befejezése után nyomban hozzáfogott „Magyarország statistikája“ című három kötetes munkájának megírásához. Ennek 1843-ban megjelent első kötete Berzsenyi összes műveivel és Eötvös Karthauzijával együtt dicséretben részesült; a harmadik kötet elkészülése után pedig ez is elnyerte az Akadémia nagydíját.

Említettük volt, hogy Fényest sárosfalvai magányából elsősorban a tudományos és társadalmi élet igénye szólította fel Pestre. Az egyesületi élet ez idő tájt volt kifejlődőben, és néhány év múlva olyan méreteket öltött, hogy még a hazánkban megforduló idegeneknek is feltűnt. A reformeszmék is a különböző egyesületekben öltöttek konkrét formát. Erről a jelenségről a negyvenes évek közepén egy Pesten átutazó Blackwell nevezetű angol, úti beszámolójában azt írta, hogy a magyarokon úrrá lett a tervezési szellem. Az íróasztalokon vázlatok hevernek. Az emberek egyesületekbe állnak, gyárak alapításához fognak, új építkezések nyomát látni, az európai vasútépítkezési láz is felüti a fejét, és heves elméleti vitákat vált ki.

A gazdasági jellegű egyesülések mellett az irodalmi élet is megtalálta szervezeti formáját, sőt valamennyi társadalmi szervezet közül éppen ez töltött be legfontosabb szerepet a forradalom előkészítésében.

Fényes Elek hajlamát és ambícióit követve rendkívüli munkásságot fejtett ki majdnem valamennyi jelentősebb egyesületben. Ha a negyvenes évek elejétől kezdve szerteágazó tevékenységét nézzük, első pillanatban úgy látjuk, mintha ez a sokirányú érdeklődés munkaerejének szétforgácsozását jelentené. A valóságban azonban ez a sokirányúság nem Fényes minden iránt érdeklődő szellemének nyugtalan megnyilvánulása, hanem a reformpolitika Kossuth által követett stratégiai alapelveinek megfelelő magatartás volt.

A reformküzdelmek főszereplői már a negyvenes évek elején megfigyelhették, hogy Kossuth három nagy területen tevékenykedett. Ez a három terület a zsurnalisztika, a politikai élet és végül az egyesületek és vállalkozások tere. A három területről mindig abban az irányban tört előre, ahonnan a

másutt mutatkozó akadályokat megkerülhette. Mi sem természetesebb annál, hogy Kossuth példája hatással volt személyes híveire és követőire. Ezt az utat követte Fényes Elek is, azzal a különbséggel, hogy működése három küzdőtér helyett csak kettőre, az irodalmi és egyleti harcok mezejére terjed ki. Ezen a két területen azonban egyforma intenzitással kapcsolódott be a kor haladó mozgalmaiba, amelyeknek győzelmével egyidőben jutott fel ő is életútjának legmagasabb pontjára.

A sokoldalú munkában töltött évek egymást egyre gyorsabban követő eseményei lehetetlenné teszik ez időben végzett munkájának akár vázlatos ismertetését is. Ettől annál is inkább eltekinthetünk, mert életművének régebbi méltatói lelkiismeretes pontossággal felderítették nagyobb művei mellett jelentősebb cikkeit is. Nem feledkeztek meg az Ipar-, Véd- és Gazdasági Egyletben viselt tisztségeinek és állásainak felsorolásáról sem. Ezeknek elismérlése helyett forduljunk inkább a társadalmi mozgalmak leghaladóbb egyesülése, a Nemzeti Kör felé, mert ezen belül játszódtak le Fényes Elek változatos életének legharcosabb évei, amelyeknek eseményei statisztikai munkásságánál is jobban megvilágítják személyének jelentőségét.

A Nemzeti Kör tulajdonképpen egy baráti társaságból alakult ki, amelynek tagjai Vörösmarty köré csoportosult színészek, írók, tudósok voltak. Ez a baloldali, radikális gondolkodású elemekből álló társaság egyre erősödött, és 1841-ben először Kör, később Nemzeti, majd Ellenzéki Kör, végül Radical Kör néven szervezetbe tömörült.

Fényes Elek a Kör megalakulásakor lépett a tagok közé, és már 1843-ban Vörösmarty helyére alelnökké választották. Ettől az időtől kezdve lett a Nemzeti Kör Fényes Elek társadalmi és politikai harcainak fő küzdőtere.

A Nemzeti Kör az „egyesület, hogy egyesítsen“ jelszót tűzte zászlajára. Erről Kossuth azt írja, hogy a különböző rétegek egyesítésének először célnak kellett lennie, hogy később eszköz lehessen. A tagok között már a megalakulás utáni első években ott találjuk negyvennyolc, majd minden vezéralakját. Vörösmarty, Bajza, Garay, Eötvös neve a választmányban szerepel. A tagnévsorban is olyan neveket látunk, mint Bugát Pál, Erkel Ferenc, Horarik János, Perczel Mór, Pulszky Ferenc, Ráday Gedeon, Vásárhelyi Pál és Teleky László.

A titkos rendőrség állandó megfigyelés alatt tartotta a Kört és annak vezető egyéniségeit. A haladó elemek mellett azonban sok konzervatív, sőt aulikus érzelmű pap, főnemes és értelmiségi is befurakodott a Körbe, ezek azonban az egyesület szellemének balratolódása idején kiváltak, és Gyűlde néven más egyesületbe tömörültek.

A Kör agitációs munkáját eleinte a magyar irodalom és zene népszerűsítésének útján végezte. Vörösmarty és Fényes együttes akciójának eredménye volt 1844-ben Petőfi költeményeinek első gyűjteményes kiadása, majd Rózsavölgyi zeneműveinek megjelentetése.

A honi ipar pártfogására alakult Védegylet propagandacélú megmozdulásainak, társavacsoráinak és báljainak is a Kör adott helyet. 1845-ben le szerződtette a Bihary-féle cigányzenekart, amelynek muzsikáját valamikor Beethoven is szívesen hallgatta. Ez a zenekar játszott a Körben 1848. március 9-én a párizsi forradalom hírére először nyilvánosság előtt a Mar-seillaise-t.

A Kör azonban az irodalmi működés mellett egyre inkább a politikai szereplésre tért át. A titkos rendőrség már 1846-ban jelentette a Helytartó-

tanácsnak, hogy egy Chichester nevű angol és a Heidelbergből érdekezett dr. Fränkel a kommunizmust hirdetik a Körben.

A haladó elemek egyesítésének műve az 1846. évre befejeződött. Az egyesület akkor nyíltan az ellenzéki mozgalmak élére állt, és felvette az Ellenzéki Kör címet. Elnökévé a később tragikus véget ért Teleky Lászlót, alelnökévé Vörösmartyt és Fényest választották. Az Ellenzéki Kör a vidék mozgósítása céljából az ország minden részébe megbízottakat küldött, akik az ellenzéki politika eszméit és jelszavait közvetítették a vidék haladó rétegeihez.

1847-ben a rendőrbesúgók már azt jelentették, hogy a bebörtönzött Táncsics tiltott Népkönyvét a Körben nyíltan árusítják, s hogy Fényes Elek azt indítványozta, hogy az ellenzék tagjai csak ellenzékiet alkalmazzanak. Így egyedül a Batthyány birtokon 120 állás jutna az ellenzéknek. Ebből az esetből kifolyólag írta naplójába Széchenyi, hogy az Ellenzéki Kör megfelel a Jakobinus Klubnak, amelyen belül Fényes a magyar Marat, akihez képest még Robespierre is pecsovics. Egyébként Fényest ebben az időben már mások is Kossuth egyik legradikálisabb hívének tartották.

Az Ellenzéki Kör politikai szerepének csúcspontjára 1848 márciusában jutott. Falai között fogalmazták meg március 9-én a nemzet kívánságait kifejező 12 pontot, és itt zajlott le 13-án Fényes Elek elnöklete alatt a lakomával egybekötött első népgyűlés. Fényes Elek volt a forradalom óráiban megtorpanó Ellenzéki Kör vezetőségében az, aki a lendületet továbbvitte. Ezekben a napokban a Petőfi és Jókai vezette fiatalok társasága és az Ellenzéki Kör úgy működött, mint egy parlament alsó- és felsőháza. A kezdeményezés a Pilvaxból indult ki, és az Ellenzéki Kör hozzájárulásával került a közvélemény elé. Az Ellenzéki Körben Fényes Elek szerelte le a Pilvax radikálisabb javaslatai ellen szegülő akciókat. Fényes és néhány radikálisabb társának erőfeszítése ellenére sem tudott az Ellenzéki Kör teljesen lépést tartani a forradalommal úgy, hogy az első helyet át kellett adnia a pesti népmegmozdulás forradalmi szervének, a Közsendi Bizottmánynak.

Fényes Elek, Petőfi, Vörösmarty és Eötvös társaságában tagja lett a Közsendi Bizottmánynak, amely az első független minisztérium kinevezéséig a közügyeket vitte.

Az Ellenzéki Kör szerepe nem szűnt meg. 1848. április 16-án tagjaiból megalakult a határozottabb Radical Kör, amelynek választmányában helyet kapott Petőfi és Jókai is. Azonban a Radical Kört is túlhaladták az események, a fiatalság beáramlása ellenére sem volt képes a forradalmi lelkesedést ébrentartani, és Petőfiék kénytelenek voltak egy új, mozgékonyabb forradalmi egyesülést, az Egyenlőségi Társulatot megszervezni.

Az Egyenlőségi Társulat politikája szabadította ki Kossuthot a Batthyány kormány halogató, egyeztető politikájának gúzsából, és lendítette tovább a megkezdett úton. Az Egyenlőségi Társulat volt a következő forradalmi elemek tábora, amelynek vezérkarában Petőfi, Táncsics, Horarik, a két Madarász, Perczel Mór és Vasváry mellett helyet kapott Fényes Elek is.

Még egy jelentősebb, bár csak jelképes, politikai funkció várakozott Fényes Elekre a forradalom során, a vésztörvénytörvényes elnökség. Méltó befejezése forradalmi pályafutásának.

A vészbíróságok intézményét a Debrecenbe áttelepült országgyűlés hosszas huza-vona után 1849-ben állította fel. Célja minden fajta árulás

megtorlása, elsősorban — bár nyíltan be nem vallotta — a szabadságharc ellen már majdnem nyíltan szervezkedő úgynevezett békepárt felszámolása lett volna.

Erre az időre a márciusi dicsőséges napok szereplői közül soknak lelkében kihamvadt a forradalmi láng. Eötvös, Batthyány, Deák és a képviselők egy része visszavonult, a megmaradottaknak alig több, mint fele tartott ki Kossuth mellett, a többiek a Habsburgokkal való kibékülésben reménykedtek — és mint Kemény Zsigmond emlékirataiban perfid hangon beismeri —, Görgeyt akarták szembeállítani Kossuthtal. Még Jókai is elhagyta a Bem mellett harcoló Petőfit, és a békepárt újságját szerkesztette. Miután a békepártnak Madarász rendőrminisztert sikerült megbuktatnia, megfelelő támogatás hiányában a vészbíróság sem lehetett az, aminek a baloldal szánta: a tisztogatás eszköze.

Fényes Elek következetes magatartásának legcsalhatatlanabb jele, hogy 1849 júniusának végén, néhány héttel az összeomlás előtt, vállalta a központi vészbíróság elnöki tisztségét. Keleti Károly Fényes Elek felett tartott emlékbeszédében felemlíti, hogy Fényes „szigorú jelleme mellett is könyörületes vala, és soha senkit halálra nem ítelt“. Bizony nem, de ennek oka a forradalmi erők széthullása és nem a könyörületesség volt. Az ez idő szerinti pesti helyzetre jellemző, hogy Fényes a kinevezését követő napon, 1849. június 21-én a Radical Kör utolsó közgyűlésén elnököl, azon a közgyűlésen, amely a Kör feloszlását mondja ki. E szomorú aktusról egy hét múlva így számol be a Pesti Hírlap: „Az Ellenzéki Kör, azután Radical Kör feloszlott. Tagjai megapadtak, szállásába beütött a Hentzi ménkö. Ez okból bútorait eladja. Adósságait kifizeti, s a fennmaradó összegből kiállít egy honvédet. A Rákóczi képét a múzeumnak ajándékozza, hogy az emlékezzék mikép Radical Kör is volt. Könyvtárát pedig a magyar hadi főtanodának ajándékozza.“ Ilyen körülmények között bátor lélekre és következetességre vall a vészbíróság elnökségének szimbolikus értelmű elvállalása is.

Fényes Elek futólag ismertetett politikai szerepe mellett sem hagyott fel irodalmi munkásságával. Első két nagy műve után, hogy csak a legfontosabbakat soroljuk fel, 1843—1844-ben kiadta egyik legjobban sikerült munkáját, a „Statistik des Königreichs Ungarn“-t, 1844-ben egy terjedelmes vitairatot, 1847-ben „Magyarország leírása“ című művét és „Magyar gazdasági névtár“-át, 1848-ban Komárom megye statisztikáját. Ezen kívül 1847-től megszűnéséig szerkesztette az Iparegyesület orgánumát, a „Hetilap“-ot, és írt számtalan kisebb-nagyobb cikket és tanulmányt. Mindezek mellett Kossuth felszólítására egy nagyszabású adatgyűjtés megtervezésével is foglalkozik, amiről Sedlniczky rendőrminiszternek az uralkodó és a legfőbb kormánysszervek részére készített titkos jelentéséből, az ún. „Informations-Protokoll“-ból értesülünk, amelynek 1847. január 7-i közlésében többek között arról is szó van, hogy Kossuth Fényessel egy kereskedelmi és foglalkozási statisztika előkészítéséről tárgyal.

Irodalmi és politikai tevékenységén kívül nevéhez fűződik az 1848-ban felállított Országos Statisztikai Hivatal megszervezése, amely működésének ismertetésére nem térünk ki, mert fontosságánál fogva külön megemlékezést érdemel.

A szabadságharc leverése után Fényes előbb Biharban élő testvéreinél, majd Pest megyei barátainál vontta meg magát. Amikor Haynau vérfürdőjének hullámai csillapulni kezdtek, jelentkezett a haditörvényszéknél, ahon-

nan Kossalkó János államügyész, sok más forradalmár megmentőjének közbenjárására, rövidebb vizsgálati fogság után elbocsátották.

A bűjdosás és a fogság nem törte meg Fényest. Szabadulása után azonnal meg is kezdi irodalmi munkásságát. Éveit tekintve életének abban a korszakában van, amelyre rendes körülmények között az alkotóképesség csúcspontja esik. Következő művében, „Magyarország geographiai szótára“-ban fel is lobban még egyszer szellemének és bátorságának lángja. Erről az 1851-ben megjelent négykötetes munkájáról szólva, Keleti Károly úgy nyilatkozik, hogy „tökéletesebbet előállítani nem sikerült évtizedekkel későbbben a helytartótanács némely tisztviselőinek, alig még későbbben az országos statisztikai hivatal néhány buzgó tagjának.“ Tökéletessége mellett bátor hangja a másik jellemző vonása a műnek. Két évvel Világos után, a csatahelyekhez fűzött történeti jegyzetekben dicsőíti a honvédek bátorságát, a császári armádiát nyíltan ellenségnek titulálja.

Sajnos ezzel be is fejezte nagy alkotásainak sorát és megkezdődött életének hanyatló korszaka.

Életének hátralevő 25 évében nyomor és szinte számkivetettséggel háttáros mellőzés a sorsa. Egykor tekintélyes vagyonának roncsait családjára hagyva félrevonul, és napi gondokkal terheltén a kiadóktól gyéren csordogáló szerzői tiszteletdíjakból tartja fenn magát. Küzdelmeit és nyomorát teljes egészében megvilágítja Pompéry Jánoshoz, a Pesti Napló szerkesztőjéhez 1857 októberében intézett levele, amelyben 12 forintnyi elmaradt honoráriumának kifizetését kéri. Mint írja „... csupán azon néhány forintocskával tengetném életemet, amit most a hírlapi cikkekből keresek, nem tudok magamon segíteni, ha e segedelem is kimarad. Ha az Isten jobbra fordítandja sorsomat, szívesen elvárok akármeddig, de most kénytelen vagyok alkalmatlankodni, bár nagyon restellem...“ Bár nélkülözései csak árnyalatokkal enyhülnek, egy év múlva, midőn hírül veszi, hogy Pesthy Frigyes Temesvárott „Delejtű“ címmel magyarnyelvű lapot indít, levelével azonnal felkeresi, és nemcsak ingyenes munkatársi szerepet vállal, hanem kevéske pénzéből az előfizetési díjat is postára teszi.

Ilyen körülmények között kerül sor azokra a tévelygéseire, amelyeket ellenségei aztán alaposan kihasználnak ellene. 1857-ben megírta „Az Ausztriai birodalom statistikája és földrajzi leírása“ című munkáját, amelynek felosztásában Magyarország — a ténylegesen fennálló közjogi helyzetnek megfelelően — mint a birodalom egyik tartománya szerepel. A hatvanas évek elején állást vállalt a kormány hivatalos magyarnyelvű lapjánál, a „Sürgöny“-nél és cikkeket írt a Török János által szerkesztett „Pesti Hirnök“-ben. E lapban foglalt állást Kossuth dunai konföderációs eszméje ellen. Ezek voltak életének végét homályba borító cselekedetei, amelyek később, nyugalmasabb légkörben a maguk súlytalanságára redukálódtak, amelyeket azonban sokan nem voltak hajlandók neki megbocsátani. Ezekből származik minden későbbi mellőztetése és megaláztatása. Ezek között talán legsúlyosabb az, amely akadémiai tagságával kapcsolatos. 1858-ban az Akadémia közgyűlése a levelező tagok közül a rendes tagok sorába emelte, de a nemsokára megalakult statisztikai bizottságban helyet nem kapott. Hogyis kapott volna, amikor annak elnöke gróf Dessewffy Emil lett, ugyanaz a gróf, aki a reformkorszak alatt a reakció legszélsőségesebb főúri képviselője, az udvar érdekeinek legbuzgóbb szószólója volt. Ugyancsak személyes ellenségeinek akciója következtében minősítették vissza 1865-ben

a rendes tagok közül a levelező tagok sorába, okul hozván fel, hogy a kötelező székfoglaló előadást az előírt határidőn belül nem tartotta meg. Keleti Károly Fényes Elek felett mondott emlékbeszédében felemlíti, hogy ezt a szabályt kizárólag vele szemben alkalmazták.

A sok megpróbáltatás és mellőzés megtörte Fényes Eleket. Életének utolsó évtizedében már leginkább szakterületétől idegen témákról ír, kizárólag pénzkeresés céljából. Egészsége megromlik, hónapokat tölt a Rókus kórház betegágyán. Ahogy kiszorul az irodalmi életből, úgy kerül egyre messzebbre élete dicsőségben töltött korszakának színhelyétől, a belvárostól. Egyre kijebb költözik, végül Újpesten húzta meg magát.

1867-ben a kereskedelmi minisztérium keretében megalakuló statisztikai osztály, majd az ebből kifejlődő Országos Statisztikai Hivatal megszervezésében semmiféle szerepet sem kap. A forradalom előtti idők védegyleti és egyesületi mozgalmaiban tevékenyen résztvevő, de 1849-ben már a békepárt soraiban szereplő Gorove miniszter osztályvezetőnek, később igazgatónak az akkor még szerény érdemekkel, de kevésbé kompromittált múlttal rendelkező Keleti Károlyt nevezi ki. Más kérdés az, hogy Keleti ettől kezdve rendkívüli érdemeket szerez mind szervező, mind pedig tudományos munkásságával; kinevezése mindenesetre Fényes mellőzését jelentette.

Utolsó éveit mégis a Hivatal alkalmazásában tölti, ahol a Helységnévtár szerkesztésében vesz részt. Ezzel, az érdemeihez és képességeihez mértén egyaránt nagyon szerény megbízással járó tiszteletdíj, éppen csak az éhenhalástól menti meg.

1876 júliusában Újpesten, egy szegényes albérleti szobában élte utolsó napjait. A Hivatal a budapesti Nemzetközi Statisztikai Kongresszusra készült ekkor. A magyar statisztika hőskorának megszemélyesítője már nem vett részt annak a kongresszusnak tanácskozásain, amely a fiatal magyar Statisztikai Hivatalt mintegy egyenjogúsította a régi, nagymúltú statisztikai apparátusokkal. A magyar statisztika történetében Fényes Elek halálával és az azzal mintegy szimbólikusan egybeeső kongresszussal lezárult az a korszak, amelyben a statisztikai adatgyűjtést, feldolgozást és közzétételt — hivatalos szervezet hiányában — néhány haladószellemű, áldozatkész személy végezte. E korszak leghatalmasabb egyéniségének, Fényes Eleknek érdemét azonban ércnél maradandóbban megőrzik művei.

ÜNNEPSÉGEK FÉNYES ELEK SZÜLETÉSÉNEK 150. ÉVFORDULÓJÁN

A Fényes Elek emlékbizottság 1957. július 8-án, Fényes Elek születésének 150. évfordulója alkalmából több ünnepségen emlékezett meg a reformkor és a szabadságharc nagy tudósáról. Az ünnepségek sorát a Fényes Elek utolsó lakóházán és a Fényes Elek Közgazdasági Technikumban elhelyezett emléktábla megkoszorúzása nyitotta meg. Majd a Magyar Tudományos Akadémia felolvasó termében a magyar tudományos élet képviselői adóztak Fényes Elek emlékének. Július 9-én pedig a Központi Statisztikai Hivatal Könyvtárában megnyílt a Fényes Elek Emlékkiállítás.

FÉNYES ELEK EMLÉKTÁBLÁINAK MEGKOSZORÚZÁSA

Fényes Elek utolsó lakóházánál Újpesten (IV. ker. Tavasz u. 34. sz.) *dr. Thirring Lajos*, a Központi Statisztikai Hivatal főosztályvezetőhelyettese nyitotta meg a koszorúzási ünnepséget. Rövid megemlékezésében a következőket mondotta:

„Az a márványtábla, amely előtt ma összegyűltünk, a Bihar megyei Csokajon százötven évvel ezelőtt, 1807. július 7-én született nagy magyar statisztikusnak, Fényes Eleknek, a reformkor és a szabadságharc körüli tudományos és közélet egyik legkiválóbb egyéniségének emlékét hirdeti. Annak a Fényes Eleknek az emlékét,

aki még nem is volt harminc éves, amikor az ország egészét — valamennyi megyéjét, városát, községét, sőt a fontosabb külterületi lakott-helyeit is — leíró hatkötetes statisztikai-földrajzi művének publikálását megkezdte, és ebben a nagy munkájában a népességi, gazdasági és egyéb adatoknak olyan tömegét sorakoztatta fel, melyeknek egyedül csak az összegyűjtése nem egyetlen férfiúnak, hanem szinte egy statisztikai hivatalnak is dicséretére vált volna;

aki négy évtizedes áldozatos, odaadó munkássága során — azonkívül, hogy a politikai és társadalmi élet, a nemzetgazdaság s az egyleti mozgalmak számos területén hasznosan és eredményesen tevékenykedett — egy egész kis könyvtárra való művel gazdagította tudományos irodalmunkat, olyan könyvekkel, amelyek ha talán — főleg az élete alkonyán írottak — nem minden tekintetben tartottak teljesen lépést a tudomány fejlődésével, a statisztika és a geográfia szempontjából egyaránt kimagasló értékűek, a honismeret ügyét, hazánknak és népének felemelkedését, anyagi és szellemi előrehaladását pedig megjelenésük idején egészen egyedül-

álló mértékben mozdították elő, és ma a XIX. század harmincas-negyvenes éveire vonatkozó kutatások legbecsesebb, nélkülözhetetlen kútfői;

aki 1848-ban a sajnos egészen rövid életű első magyar statisztikai hivatalt megszervezte, a forradalmi megmozdulásoknak lelkes, harcos, irányító szellemű résztvevője, az 1849-es vészbíróságnak pedig elnöke volt;

aki a szabadságharc elfojtása és egyéni üldöztetése után a hatvanas évek táján néhány nem szerencsés, bár nyilvánvalóan jószándékú — kortársai által túlságosan is rossz néven vett — megnyilatkozása nyomán szinte teljesen magára maradt, súlyos és nem kis részben joggal sérelmezett mellőzések áldozata lett, s egyébként is mostoha körülmények közé került, és mégis, a megérdemelt, a megszokott siker elmaradása ellenére is, töretlen akaraterejével, hazafias lelkesedésével fáradhatatlanul tovább dolgozott;

és aki munkásságának — bár a legméltóbb keretek közt, előbb a fővárosunkban 1876 szeptemberében megrendezett Nemzetközi Statisztikai Kongresszus plénuma előtt, majd az Akadémián történt — Keleti Károly emelkedett szellemű emlékbeszédeiben kifejezésre jutó — azonban elkésett — elismerését már nem érhette meg.

De ennek a márványtáblának a betűi Fényes Eleknek, az embernek az emlékét is megörökítik. Azét az emberét, aki sikerekben gazdag, megpróbáltatásokban is bővelkedő munkás, küzdelmes életének utolsó, nehéz éveit éppen itt, szerény újpesti hajlékában élte le. Itt dolgozott, küzdött, tengődött, s itt hunyta le több mint nyolcvan éve, 1876. július 23-án azokat a szemeket, amelyekkel Magyarország népeinek életsorsát, életkörülményeit, majd egy fél évszázadon át tárgyilagosan, mindig az igazságot keresve, de féltő szeretettel vizsgálta. És innen indult el utolsó útjára: egy sajnálatosan hamar elhagyott, elfelejtett sírba, de ugyanakkor a magyar tudomány halhatatlanjai közé.“

A megemlékezés után

a Magyar Tudományos Akadémia képviselőjében *Ember Győző* Kossuth-díjas, az Országos Levéltár főigazgatója, a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja,

a Központi Statisztikai Hivatal dolgozóinak nevében *Zala Júlia* főosztályvezető,

a Fővárosi Tanács képviselőjében *Szili Géza* vb. elnökhelyettes és *Andrásfi Gyula*, a IV. ker. Tanács vb. elnöke,

az Eötvös Lóránd Tudományegyetem nevében *Székely György* rektorhelyettes,

a Magyar Földrajzi Társaság képviselőjében *Koch Ferenc* egyetemi tanár,

a Társadalom és Természettudományi Ismeretterjesztő Társulat képviselőjében *Csürös Zoltán*, a társulat alelnöke, egyetemi tanár helyezett el koszorút az emléktáblánál.

*

A Fényes Elekről elnevezett Mező utcai közgazdasági technikumban rendezett ünnepségen *dr. Kovacsics József*, a Központi Statisztikai Hivatal Könyvtárának igazgatója méltatta Fényes Elek munkásságát, reformkori szereplését, és hangsúlyozta, hogy Fényes Elek a társadalmi, a gazdasági és kulturális újjászületés, az ország viszonyainak megismerése, a magyar nyelv fokozatos térhódítása jegyében kezdte meg alkotó, tudományos munkáját.

Az emlékbeszéd után

a Központi Statisztikai Hivatal nevében *Pálos István* főosztályvezető,
a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem képviseletében *Ollé Lajos* egyetemi docens,

az Agrártudományi Egyetem nevében *dr. Kiss Albert* egyetemi tanár,
rektorhelyettes,

a Magyar Tudományos Akadémia Történettudományi Intézete nevében
Kovács Endre Kossuth-díjas történetíró,

a Fényes Elek Közgazdasági Technikum tanárai és tanulói képviseletében
Cseh-Szombathy Margit, a technikum igazgatója koszorúzta meg az emléktáblát.

EMLÉKÜLÉS AZ AKADEMIÁN

Az ünnepségek fénypontja a Magyar Tudományos Akadémián rendezett Fényes Elek emlékülés volt. Az emlékülést *Péter György* egyetemi tanár, a Központi Statisztikai Hivatal elnöke nyitotta meg. Megnyitójában a megjelentek üdvözlése után többek között a következőket mondta:

„Ünnepi ülésünk célja az, hogy megemlékezzünk Fényes Elekről, a reformkor kimagasló alakjáról, az 1848-as Országos Statisztikai Hivatal megszervezője születésének 150. évfordulójáról.

Engedjék meg, hogy Fényes Elekről különös nyomatékkal, mint statisztikusról emlékezzek meg.

Nekünk, a magyar statisztikai szervezet dolgozóinak Fényes tevékenységének fénypontját az 1848-as belügyminisztérium keretében megalakult statisztikai osztály élén kifejtett működése jelenti.

A statisztika mai dolgozóira nézve Fényes Elek munkásságából az a legelhatározóbb jelentőségű, hogy lankadatlan szorgalmával kiharcolta a statisztikai munka elismertetését. Kitartó fáradozása a magyar hivatalos statisztikai szolgálat életrehívásához vezetett. A mai hivatalos statisztikai szolgálat éppen ezért úttörőjének és első vezetőjének tiszteli. A Fényes által művelt többi tudomány nevében azt is hozzáfűzhetjük, hogy Fényes életműve jóval túlterjedt a statisztikán: megajándékozta korát és bennünket, az utókort egy egész könyvtárat kitevő művel, cikkel, értekezéssel és röpirattal. Ezek az akkori Magyarország viszonyainak keresztmetszetét adják, és még ma is hasznos forrásai a történettudománynak, a földrajztudománynak.

Tisztelt vendégek, tisztelt ünnepi ülés!

Úgy érzem, az a tény, hogy ma itt egybegyűltünk, bizonyítéka annak, hogy a Fényes Elek munkásságát tiszteletben tartó tudományok képviselői — ha késve is — meg kívánják adni Fényesnek a neki kijáró elégtételt, aláhúzva azt, hogy életművét és tevékenységét a való tények birtokában úgy értékelik, amint az arra valóban rászolgál.“

Péter György megnyitója után *Mészáros István* a Központi Statisztikai Hivatal munkatársa méltatta Fényes Elek életművét. (Előadását „Fényes Elek élete és munkássága“ címmel teljes terjedelmében közöljük.)

Az előadás után *Trócsányi Zsolt*, az Országos Levéltár tudományos kutatója, a történettudományok kandidátusa „Fényes Elek, az 1848/49-i Országos Statisztikai Hivatal vezetője“ címmel mondott korreferátumot. (A korreferátum részletes ismertetésére nem térünk ki, annak alapját

Trócsányi Zsolt: „Az 1848/49-i Országos Statisztikai Hivatal“ c. tanulmánya — *Statisztikai Szemle*, 1955. évi 3. sz. 216—228. old. — képezte.)

Befejezésül *Ember Győző* Kossuth-díjas, az Országos Levéltár főigazgatója, akadémiai levelező tag mondott rövid összefoglalást „Fényes Elek a magyar tudományban“ címmel. Összefoglalójában a Magyar Tudományos Akadémia nevében Fényes Elek életének és munkásságának tudományos jelentőségét hangsúlyozta és méltatta.

„Fényes Elek munkásságának tudományos jelentőségét a Magyar Tudományos Akadémia korán felismerte és elismerte. Hallottuk, hogy első nagyszabású művének első kötete 1836-ban jelent meg, s a Magyar Tudós Társaság már 1837-ben, 30 éves korában, levelező tagjává választotta. E mű befejező hatodik kötetének megjelenési évében, 1840-ben a nagydíjjal tüntette ki. Második nagy művéért 1843-ban ugyancsak akadémiai nagydíjat kapott. 1858-ban, további tudományos munkásságának elismeréseképpen, az Akadémia rendes tagjává is megválasztotta. A rendes tagok sorából 1867-ben törölték ugyan, de nem azért, mintha jelentőségét másképpen ítélték volna meg, hanem mert székfoglalóját életének ezekben a hányatott, nehéz éveiben elmulasztotta megtartani.

Fényes Elek munkásságát méltán érte az ismételt akadémiai elismerés. A statisztika tudományának voltak már előtte is hazai művelői, az úttörés érdeme nem az övé, de a maga korának ő volt a legkiválóbb magyar statisztikusa, nemzetközi viszonylatban is az élvonalba tartozott. Ennek a tudománynak különös jelentősége volt nálunk a feudalizmusból a kapitalizmusba való átmenet, a feudalizmus elmélyült válsága idején. A statisztika tudományos módszereivel és eredményeivel lehetett kimutatni, hogy a termelőerők nincsenek összhangban a termelési viszonyokkal, hogy a hűbéres viszonyokat polgári fejlődésnek kell követnie. Fényes Elek a polgári fejlődésnek volt a híve, de nemcsak híve, hanem harcosa is. Nemcsak a tudomány terén, hanem a közéletben is működött. Tudományos munkássága szorosan kapcsolódott közéleti tevékenységéhez. Tudományos eredményeit a köz javára szánta és fordította.

„Engem — írta egyik művében — tiszta használni való kívánás ösztönzött írásra“. Más szavakkal ma ezt úgy mondhatnók, hogy a tudományt nem önmagáért művelte, hogy munkásságában az elmélet és a gyakorlat a legszorosabban összefonódott. Nemcsak tudományága jellegéből következett ez, hanem céltudatosan törekedett is erre az egységre.

A statisztika tudománya Fényes Elek óta — annyi más tudományhoz hasonlóan — nagy fejlődésen ment keresztül, lényegesen megváltozott. Területe differenciálódott, módszerei bővültek, finomultak. Ma már külön szakstatisztikusok együttese végzik azt a munkát — összehasonlíthatatlanul kedvezőbb technikai feltételek mellett —, amire ő egymaga vállalkozott. Az ő korában a statisztikusnak egyben geográfusnak, közigazdásznak és történésznek is kellett lennie, és ő meg tudott felelni eme sokigényű hivatásnak. Természetesen nem minden igénynek egyforma mértékben. Együttvéve és kora tudományának mértékével mérve azonban kitűnően oldotta meg bonyolult, nehéz feladatait. Egyik legjelentősebb műve: Magyarország geographiai szótára, amely 1851-ben jelent meg, ma is a legjobb hazai történeti helységnévtár. Hasonló jellegű, természetesen bővebb igényű, újabb munka elkészítésére az első lépéseket csak napjainkban tettük meg, s nem egy személynek, hanem munkaközösségnek hosszú éveken át

tartó erőfeszítésére lesz szükség, amíg Fényes Elek szótárának mai megfelelője elkészül. Feleslegessé szótára akkor sem fog válni, mint ahogyan mindmáig nem váltak azzá nagy statisztikai feldolgozásai sem.

Módszerei részben elavulhattak, megállapításai módosításra szorulhatnak, az a hatalmas adattömeg azonban, amelyet fáradhatatlan szorgalommal, de nem kritikai válogatás nélkül összegyűjtött, és munkáiban feldolgozva közzétett, multunk páratlan értékű kútfőivé teszi köteteit. A feudalizmusból a kapitalizmusba való átmenet korszakának kutatója, ha szilárd alapokra akarja megállapításait építeni, nem nélkülözheti Fényes Elek ma is általánosan ismert és használt műveit.

A tudós helyét és jelentőségét a tudomány fejlődésében már kortársai felismerhetik és elismerhetik, de végső fokon az idő igazolja: Fényes Elek tudományos munkássága nemcsak kortársai méltánylását érdemelte ki, hanem az idő próbáját is megállta.

Az emlékülés Péter György zárószavával ért véget.

FÉNYES ELEK EMLÉKKIÁLLÍTÁS

Fényes Elek születésének 150. évfordulója alkalmából rendezett ünnepek keretében nyitották meg július 9-én a Központi Statisztikai Hivatal és az Országos Levéltár által a Központi Statisztikai Hivatal Könyvtárának helyiségeiben rendezett Fényes Elek Emlékkiállítást. A megnyitón a Központi Statisztikai Hivatal Könyvtárának igazgatója, *dr. Kovacsics József* üdvözölte a megjelenteket és ismertette a kiállítás célját.

Az Emlékkiállítás három részre tagolódott. Az első rész Fényes Eleknek reformkori statisztikai munkásságáról adott ízelítőt, és emellett bemutatatta Fényes Eleket, a nemzetgazdászt és politikust is. A második rész az 1848/49-i Országos Statisztikai Hivatal szervezésére, szervezetére és tevékenységére vonatkozó levéltári iratokat tartalmazott. A harmadik rész Fényes Elek abszolutizmus- és kiegyezéskori munkásságával ismertette meg a látogatókat. Az Emlékkiállítás végül bemutatatta a Fényes Elek életével, munkásságával foglalkozó irodalom több dokumentumát is.

A Központi Statisztikai Hivatal Könyvtára a Fényes Elek Emlékkiállítás látogatói részére Útmutatót állított össze és adott ki. Az Útmutató röviden ismerteti Fényes Elek életét és munkásságát, magyarázatokkal egészíti ki a kiállítás anyagát, és összegyűjtve felsorolja Fényes Elek önállóan és gyűjteményekben megjelent műveit, megtalált kéziratait, leveleit, hírlapokban napvilágot látott cikkeit, valamint a Fényes Elekkel kapcsolatos irodalmat.

Az Emlékkiállítás — amelynek több száz látogatója volt — július 19-ig volt nyitva.

FÁY JÓZSEF:

A KOHÁSZAT GAZDASÁGOSSÁGÁNAK KÉRDÉSÉHEZ

Napjaink közgazdasági irodalmában és publicisztikájában ismét előtérbe lépett a hazai vaskohászat gazdaságosságának — a megelőző években is már sokat vitatott — kérdése.

Tekintettel arra, hogy népgazdaságunk egyik alapvető kérdéséről van szó, feltétlenül hasznos, ha a probléma sokoldalú megvitatása mindaddig folytatódik, amíg ki nem kristályosodik a (közgazdaságilag tudományosan alátámasztott) helyes álláspont.

Ebből a szempontból a vita jelenlegi állása — sem a vita során kifejtett nézetek kellő érvekkel való alátámasztását, sem az alkalmazott vitatkozási módszereket tekintve — nem mutat megnyugtató képet.

Az elmúlt — különösen az 1956. októberi eseményeket megelőző — időszakban, a hazai vaskohászat erőltetett ütemű fejlesztésével kapcsolatos, közgazdasági megfontolásokból fakadó jóhiszemű bírálatok mellett, a szocializmus ellenségei igen széles körben megkísérelték, hogy az e téren elkövetett hibákat (mint sok más esetben is) eltúlozzák, és ezzel a szocialista társadalmi rend elleni támadásuk egyik fontos ideológiai fegyverét kovácsolják belőle. Nagyrészt talán ezzel magyarázható, hogy a vita jelenlegi szakaszában a különböző folyóiratokban és napilapokban olvasható — kohászattal foglalkozó — cikkek szerzői heves ingerültséggel reagálnak a magyar kohászat gyors fejlesztését támadó írásos és szóbeli megnyilvánulásokra. Ez az ingerültség azonban — bármennyire is szilárd politikai meggyőződésből fakad — nem viszi előbbre a probléma tisztázását és nem győzi meg azokat, akik a szerzőkkel ellentétes véleményen vannak. Hasznosnak csupán a vitatkozás olyan módszere tekinthető, amelyben a harcos elvi szilárdság párosul a kérdésben elfoglalt álláspont meggyőző érvekkel való alátámasztásával.

A vaskohászat körüli vitában — az érvek tekintetében — nagyjából a következő helyzet alakult ki. A hazai vaskohászat gyors fejlesztésének ellenzői — a megfelelő hazai alapanyag-bázis hiányából és az importált kohászati alapanyagok tetemes szállítási költségeiből kiindulva — arra a megállapításra jutottak, hogy Magyarországon a vaskohászat nem lehet gazdaságos. Ugyanakkor a hazai vaskohászat fejlesztéséért síkraszálló vitázók többnyire azzal érvelnek, hogy a gépipar (és ezzel az egész népgazdaság) fejlesztéséhez szükséges — egyre növekvő mennyiségű — nyersvas biztosítása csakis a hazai kohászat fejlesztése útján lehetséges; ezt helyettesítő

nagyarányú nyersvas- vagy acéltermékimport nem jöhet számításba. A tőkés országokból származó nyersvas- vagy acélimport ui. egyrészt a kérdéses termékekben világszerte mutatkozó hiány miatt nehéz és bizonytalan, másrészt pedig éppen az ipar egyik legfontosabb alapanyaga tekintetében tőkés országoktól való függőséget eredményezne. A szocialista országoktól viszont nem lehet megkívánni, hogy az igen nagy és lassan megtérülő beruházásokat igénylő vaskohászatot saját igényeiket meghaladó módon fejlesszék abból a célból, hogy a mi nyersvas- és acélszükségletünket is ki-elégítsék.

A vita során pro és kontra még számos egyéb (így például honvédelmi) érv is szóba került, de mindeddig rendkívül hiányos az elhangzott állásfoglalások számszerű alátámasztása.¹

Igaz ugyan, hogy a kérdést nem lehet csupán az ilyen vagy olyan meg-gondolás alapján konstruált számszerű (kalkulatív) mutatók alapján eldön-teni, de miután közgazdasági szempontból a számításba jöhető mérlegelések közül a főleg számszerűségében mérhető gazdaságosság áll az első helyen, a kohászat termelésével, fejlesztésével vagy a kohászati termékek import-jával kapcsolatos költségek kiszámítása és összehasonlítása nélkül az egész vita bizonyos fokig akadémiussá válik. Meg kell jegyezni, hogy a szám-szerűség hiánya nem a vitázók felületességével magyarázható. Elsősorban azzal függ össze, hogy a ráfordítási és értékarányokat meghamisító bel-földi termelői árrendszer rendkívül megnehezíti megbízható számítások elvégzését.

Ezen túlmenően további nehézségeket okoz, hogy a külkereskedelmi el-számolásokban szerepet játszó devizák hivatalos árfolyamai (a belföldi ár-rendszerhez némileg hasonló módon) ugyancsak elszakadtak a devizák való-ságos megszerzési költségeitől.

Mindezek ellenére — ha körülményesen és sok munka árán is — lehet olyan számításokat végezni, amelyek eredményei eléggé megbízható ki-indulási alapként szolgálhatnak a hazai vaskohászat (vagy annak egyes te-rületei) gazdaságosságának megítélése tekintetében. A továbbiakban éppen egy ezzel kapcsolatos számítási kísérletet szeretnénk bemutatni és esetleg további hasznos vita tárgyává tenni.

A hazai acélnyersvas-gyártás számvitelileg kimutatott önköltségének korrekciója

Számításaink a Lenin Kohászati Művek, az Ózdi Kohászati Művek és a Dunai Vasmű (tehát az összes magyar nagyolvasztó) együttes 1954. évi acél-nyersvas termelésére vonatkoznak. Munkánk megkezdésénél abból a felté-telezésből indultunk ki, hogy az acélnyersvas számvitelileg (a Vaskohászati Igazgatóság 1954. évi mérlegbeszámolójában) kimutatott átlagos önköltsége — a termelői árrendszer és a devizaárfolyamok már említett hiányosságai folytán — nem felel meg a gyártásnál felmerült valóságos népgazdasági ráfordításnak. Elsőnek tehát az 1954. évben előállított acélnyersvas egy

¹ Ezen a helyzeten Kismarty Lórándnak a Közgazdasági Szemle 1957. évi 5. számában megjelent „Kohászatunk gazdaságosságának és perspektívájának néhány kérdése” című cikke sem változtatott lényege-sen. A szerző fenti cikkében ui. elsősorban a kohászati termelés technikai összefüggéseinek és ezek gazda-ságossági kihatásainak elvi fejtegetésére szorítkozott. A cikkben közölt számszerű mutatók köre egyrészt igen szűk, másrészt hiányzik a mutatók kiszámításánál alkalmazott számítási eljárás részletezett leírása, és így nem nyílik mód arra, hogy az olvasó képet alkosson magának a mutatók megalapozottságáról.

tonnájára eső valóságos önköltség kiszámítását tűztük ki célul.² A megadott számviteli adatokból kiindulva az önköltség bizonyos elemeit, így a közvetlen munkabért, az üzemi általános költségeket, valamint a vállalati általános költségeket változatlanul elfogadtuk, és csak a közvetlen anyagköltségek korrekciójára szorítkoztunk, tekintettel arra, hogy az árrendszer és a devizaárfolyamok torzítása a teljes önköltségen belül elsősorban az anyagárakban érezteti hatását. Az anyagköltségek korrekciója során az acélnyersvas-gyártásnál felhasznált hazai alapanyagok árösszege helyett azok önköltségét, az importanyagok (belföldi) árösszege helyett a megszerzésük érdekében exportált termékek (ugyancsak korrigált) önköltségét vettük, és ezekhez még hozzáadtuk a hazai és az importanyagokkal kapcsolatos belföldi és külföldi szállítási költségeket. (A számítások részletes leírását lásd a függelékben.)

Ezzel egy tonna acélnyersvas általunk számított 1954. évi önköltsége a számvitelileg kimutatott önköltséghez képest a következőképpen alakult:

1. tábla

Költségelemek	Egy tonna acélnyersvas előállításának önköltsége (forint)		A korrigált önköltség a számviteli önköltség százalékában
	a számvitel adatai szerint	a korrekció után	
Közvetlen anyag	706	1187	168
Közvetlen munkabér	23	23	100
Üzemi általános költségek	176	176	100
Gyártási önköltség	905	1386	153
Vállalati általános költségek	116	116	100
Önköltség	1021	1502	147
Elszámoló árak különbözete	5	—	—
Hatósági árváltozások különbözete ..	2	—	—
<i>Teljes önköltség</i>	<i>1028</i>	<i>1502</i>	<i>146</i>

Az acélnyersvas tényleges önköltségének kiszámítása — bár számos fontos kérdés megoldásában lehet jelentősége³ — az acélnyersvas-gyártás gazdaságosságával kapcsolatos kérdésekre önmagában még nem ad választ. Mielőtt azonban folytatnók a számszerű elemzést, térjünk ki röviden arra, mit is értünk a hazai kohászat vagy szűkebb értelemben (számításunkhoz alkalmazkodva) a hazai acélnyersvas-gyártás gazdaságosságán.

Az acélnyersvas-termelés (kohósítás) gazdaságossági vizsgálatának néhány elvi kérdése

Cikkünkben eltekintünk az acélnyersvas-felhasználás gazdaságosságának vizsgálatától és attól, hogy a gépgyártás ilyen vagy olyan ágának nagyobb vagy kisebb arányú fejlesztése (vagy visszafejlesztése) milyen hatással

² A számításokat 1956 elején kezdtük el, amikor még csak az 1954. évi adatok álltak rendelkezésre. A kohósítás termelési feltételei 1954. óta bizonyos fokig megváltoztak. (Gondoljunk például az azóta többszöröse emelkedett — bár a szükségletekhez képest még mindig alacsony — hazai kokszgyártásra.) Ennek ellenére úgy véljük, hogy számításaink nyilvánosságra hozatala hasznos lehet, egyrészt azért, mert az 1954. évre vonatkozó számításokból is le lehet vonni olyan következtetéseket, amelyek a megváltozott körülmények ellenére még ma is érvényesek, másrészt mivel számítási módszerünk vitára bocsátása az alkalmazott módszer megjavítására vonatkozó észrevételek vagy esetleg újabb és jobb számítási módok nyilvánosságra hozatalát eredményezheti.

³ Számításunk — mivel az acélgyártás a hengereltárak előállításának és ezzel az egész gépgyártásnak legfontosabb alapanyagára vonatkozik — kiindulási alapként szolgálhat például a gépipari gazdaságossági vizsgálatokhoz, a belföldi termelés és az export vonatkozásában.

lenne az egész hazai nyersvas-szükséglet alakulására. A jelenlegi szükségletet tehát adottnak vesszük, és csak azt kutatjuk, hogy miképpen lehetne a fennálló nyersvas-szükségletet a legkisebb társadalmi munkaráfordítás árán (vagyis a leggazdaságosabban) kielégíteni. A problémát még tovább leegyszerűsítve, végeredményben arra vagyunk kíváncsiak, hogy a nyersvas hazai gyártása vagy importja az olcsóbb-e. Miután pedig hazai gyártásnál az alapanyagok (vasérc, kohókokszt) túlnyomó részét importálni kell, a kérdés úgy is megfogalmazható, hogy vajon a hazai nyersvas-szükségletnek megfelelő anyagmennyiséget kohászati alapanyagok vagy kész nyersvas formájában érdemesebb-e behozni. (Egyébként az a kérdés, hogy valamely termékféleségekben mutatkozó importszükségletet milyen készütségi fokon álló termékek behozatalával célszerű kielégíteni, nemcsak a kohászatnál, hanem számos más esetben is felmerül.) Ezzel kapcsolatban széles körben elterjedt az a nézet, hogy egy alapanyagokban szegény országnak (amilyen hazánk is) lehetőleg alapanyagok behozatalára és minél kevesebb anyagot tartalmazó, munkaigényes termékek kivitelére kell törekednie. Kétségtelenül sok igazság rejlik ebben az alapelvben. Betartása kedvező hatással van a külkereskedelmi mérleg és a devizagazdálkodás egyensúlyának alakulására és nagy általánosságban a nemzetközi munkamegosztásba való bekapcsolódás (azaz a külkereskedelem) gazdaságosságára is.⁴

Számos gazdasági és politikai megfontolás azonban sok esetben szükségessé teheti a fenti alapelvtől való eltérést.

A hazai nyersvas-szükségletnek vasérc és kohókokszt formájában történő behozatala (nyersvas vagy különböző acéltermékek behozatala helyett) megfelel az imént kifejtett nemzetközi munkamegosztási elvnek, mivel a behozatal az alacsonyabb megmunkáltsági fokon álló termékek formájában történik. Kérdés azonban, hogy vajon a magyar kohászat esetében bizonyos gazdasági vagy politikai megfontolások alapján (most csak a kérdés gazdasági, illetve gazdaságossági oldalát vizsgáljuk) nem kell-e eltekinteni a szóbanforgó alapelv alkalmazásától.

A kész nyersvas és alapanyagainak behozatalát összehasonlítva, az első szembevetendő különbség a szállítási költségek eltérő színvonala.

⁴ A hazai alapanyagok hiányából és az ipar gyors fejlődéséből fakadó, állandóan növekvő importot a kereskedelmi és fizetési mérleg egyensúlyának fenntartása érdekében ugyancsak állandóan növekvő értékű exporttal kell ellensúlyozni. Mivel ilven esetben az exportált termékek (legalább is az ipari termékek) nagyrésztben import anyagok felhasználásával készülnek, arra kell törekedni, hogy a kivitelre szánt áruk értékében minél kisebb hányadot képviseljen az importált anyag és minél nagyobb hányadot a befektetett magyar munka világpiaci értéke. Amennyiben egy nyersanyagokban szegény ország nagyrészt importanyagokra épülő gyors iparosítás mellett nem elsősorban munkaigényes termékek kivitelére rendezkedik be, akkor áruforgalmi (és fizetési) mérlegének kiegyensúlyozása érdekében fokozódó exporttevékenysége (mivel az export értékében ez esetben az importanyagok értéke dominál) állandóan az import újbóli növelését vonja maga után, ami viszont ismét rontja a mérleg egyensúlyát, tehát az export további növelésére ösztönöz stb. Ilyenformán a behozatal és kivitel egymást folyton növelő körforgása jön létre, amely mindaddig folytatódik, amíg a (nemzeti jövedelemhez képest) viszonylag nagy volumenű külkereskedelmi forgalom mérlege egyensúlyba kerül, vagy ha a külkereskedelem volumenét nem sikerül ilyen mértékben növelni, állandóan, illetve folyton növekszik a mérleg hiánya.

A főleg alapanyagok importjára és minél munkaigényesebb termékek exportjára irányuló törekvés — azzal, hogy a külkereskedelmi forgalom (fizikai értelemben véve is) kisebb volumene mellett teszi lehetővé a mérlegegyensúly vagy a szükséges aktívum biztosítását — jelentős megtakarításokat eredményezhet a szállítási költségeknél is, ami nagy mértékben hat a külkereskedelem gazdaságosságára.

(Fenti gondolatmenet bővebb kifejtése megtalálható Fáy József: A devizahozam és a jövedelmezőség néhány kérdése külkereskedelmünkben c. cikkében, Magyar—Szovjet Közgazdasági Szemle 1954. évi 6—7. szám, 578—586. old.)

A hazai acélnyersvas-gyártással kapcsolatos szállítási költségek

Minden számítás nélkül, pusztán logikai megfontolások alapján is belátható, hogy a vasérc és kohókokszt bizonyos mennyisége lényegesen nagyobb tömeget és súlyt képvisel, mint a belőlük előállítható nyersvas mennyisége, tehát behozataluk is nagyobb szállítási költségekkel jár.⁵

Az 1954. évi acélnyersvas-gyártásra vonatkozó számításaink szerint az alapanyagok külföldi és belföldi szállítási költségei a következőképpen alakultak:

2. tábla

Szállítási költségek	Összesen (ezer forint)	Ebből egy tonna acélnyersvasra esik (forint)
Importanyagokkal kapcsolatos külföldi (devizában fizetett) szállítási költségek	105 095*	129*
Importált és hazai anyagokkal kapcsolatos belföldi szállítási költségek	129 500	158
<i>Összesen</i>	<i>234 595</i>	<i>277</i>

* 45,5 millió devizaforint (számított adat), a számításunkban kialakított, kalkulált devizaárfolyamokkal forintra átszámítva.

A táblában szereplő, kimondottan szállítási költségként jelentkező kiadások az acélnyersvas teljes önköltségének közel 20 százalékát tették ki. Az összes szállítási költségek azonban a valóságban ennél jóval magasabbak. A 2. táblán kimutatott külföldi szállítási költségek ugyanis csak a vásárlási feltételként kikötött áruátvételi hely és a magyar határ közötti távolságon felmerült szállítási költségeket tartalmazzák. Így például a túlnyomórészt vasúton érkezett szovjet vasérc esetében — mivel annak átvétele a magyar határon történik — csak belföldi szállítási költségekkel számoltunk, holott a szovjet bányáktól a magyar határig tetemes szállítási költségek merültek fel. Lehetséges persze, hogy a Szovjetunió (a baráti segítség egyik formájaként) a vasérc eladási árába egyáltalán nem, vagy csak részben kalkulálja bele ezeket a szállítási költségeket, és így nem (vagy csak kevéssé) érintik a magyar nyersvas-gyártás önköltségét. A gazdaságosság megítélésénél akkor sem lehet ezeket figyelmen kívül hagyni, mert ha Magyarország szempontjából nem is jelentenek többletráfördítést, feltétlenül a szocialista tábor gazdasági erőforrásainak bizonyos fokú igénybevételét jelentik. Ez pedig — ha csekély mértékben is — kihat az egész szocialista tábor gazdasági fejlődésére. A kapitalista országokból importált alapanyagok (főleg kohókokszt) esetében pedig mindenképpen számolni kell azzal, hogy a vételár az előállítás és az átvétel helye közötti távolságon felmerült szállítási költségeket is tartalmazza. Ezek számszerű kimutatására azonban nincs lehetőség.

A kohósítás alapanyagainál értékesebb nyersvas fajlagos szállítási költségei nyilvánvalóan sokkal kedvezőbben alakulnak. Ez a megállapítás fel-

⁵ 1954-ben például az acélnyersvas-gyártás fajlagos anyagfelhasználása vasérből 2,1 tonna, kohókoksztól 1,2 tonna volt. Egy tonna acélnyersvas előállításához tehát — a még szükséges egyéb anyagokat (mészke, tűzálló téglák stb.) is számításba véve — mintegy 3,5 tonna alapanyag szállítására volt szükség.

tehetően nemcsak Magyarország, hanem mindazon országok esetében többé kevésbé érvényes, amelyek belföldi nyersvas-szükségletük túlnyomó, vagy akárcsak kisebb részét is nyersvas vagy kohósítási alapanyagok formájában import útján kénytelenek fedezni. Amennyiben az említett országok a szállítási költségekkel való takarékoskodás érdekében kohósítási alapanyagok helyett kész nyersvas importjára törekednének és törekvésük nagy általánosságban sikerrel járna, akkor a nyersvas nemzetközi kereskedelmi forgalma a nyersvas-termelés (vagy -felhasználás) nagyobb hányadát tenné ki, mint a vasérc és a kohókokszt esetében.

Az erre vonatkozó nemzetközi adatok összehasonlítása azonban azt mutatja, hogy világméretben nem ez a tendencia érvényesül.

*A vasérc és a kohókokszt 1955. évi termelése és forgalma egyes fontosabb termelő, illetve felhasználó országokban**

(A felhasznált vasérc mennyiségének sorrendjében)

3. tábla

Ország	Vasérc-**				Kohókokszt-			
	termelés	behozatal	kivitel	felhasználás nagy olvasztókban	termelés	behozatal	kivitel	felhasználás nagy olvasztókban
	ezer tonna							
USA	106 653	23 850	4 589	101 748	66 650	135	481	60 838
Szovjetunió ***	71 862	—	.	57 674	43 593	.	.	27 914
Német Szövetség Köztársaság .	11 381	14 314	310	33 473	40 616	532	11 266	15 600
Franciaország ..	50 326	552	13 686	32 494	10 725	4 692	409	11 173
Nagybritannia .	16 435	13 103	1	27 396	18 330	—	1 876	12 447
Belgium	106	14 941	423	.	6 600	3 655	678	4 758
Luxemburg ...	7 205	.	.	10 846	.	.	.	3 396
Saar-vidék	8 282	3 939	.	.	2 912
Kanada	16 446	4 118	13 217	.	4 032	330	103	.
Lengyelország ..	1 856	4 407	.	.	10 036	.	2 240	.
Ausztria	2 839	834	40	3 099	1 450	419	—	1 129
Olaszország ...	1 349	836	48	2 775	2 949	58	72	1 272
Svédország ...	17 451	1	15 661	.	124	2 515	—	.
Csehszlovákia ..	1 986	.	.	.	7 000	.	.	.
Spanyolország ..	3 708	257	2 136	1 885	1 446	111	2	1 080
Magyarország .	353	1 354	—	1 729	30	1 237	0	1 099
Jugoszlávia	1 399	7	—	.	731	118	—	577
Hollandia	—	1 059	—	1 197	3 901	435	1 932	664

* Statisztikai Havi Közlemények, 1957. évi 4. szám.

** A vasérc adatok nem a nettó vastartalmat, hanem az effektív vasérc-mennyiségeket mutatják.

*** A felhasználás csak az acélnyersvas és öntődei nyersvas előállítására felhasznált mennyiséget tartalmazza.

A hazai termeléshez és felhasználáshoz képest külföldön általában lényegesen kisebb a kész nyersvas külkereskedelmi forgalma, mint a vasérc és kohókokszt esetében.

A nyersvas, valamint annak alapanyagaira, a vasércre és kohókoksztzra vonatkozó táblázatok összehasonlításából tehát kétségtelenül kitűnik, hogy a hazai alapanyagokkal nem kielégítően ellátott országok nyersvas-szükségletük fedezésére elsősorban nem kész nyersvasat, hanem főleg vasércet és kohókoksztot importálnak, ami — mint azt már korábban is megállapítottuk

— nyilvánvalóan azzal függ össze, hogy a nyersvastermelő országok az általuk termelt vasat saját maguk dolgozzák fel munkaigényesebb termékké, és inkább azokat exportálják.

Az 1955. évi nyersvas-termelés és -forgalom
 egyes fontosabb termelő, illetve felhasználó országokban*
 (A termelt nyersvas-mennyiség sorrendjében)

4. tábla

Ország	Nyersvas-			
	termelés	behozatal	kivitel	felhasználás acéltermelésre és öntészetre
ezer tonna				
USA	70 571	351	109	.
Szovjetunió	33 310	.	.	23 392**
Német Szövetségi Köztársaság	16 482	307	337	16 345
Nagybritannia	12 670	815	56	13 123
Franciaország	10 960	171***	542***	10 338
Belgium	5 390	469****	48****	5 324*****
Kanada	3 380	23	324	.
Lengyelország	3 112	.	.	.
Luxemburg	3 085	.	.	3 260
Csehszlovákia	2 982	.	.	.
Saar-vidék	2 879	.	.	2 777*****
Olaszország	1 625	356	11	1 924
Ausztria	1 506	25	320	1 176
Svédország	1 173	107	99	.
Spanyolország	963	4	23	797*****
Magyarország	877	128	15	887
Hollandia	670	28	263	462
Jugoszlávia	514	1	25	561

* Statisztikai Havi Közlemények, 1957. évi 4. szám.

** Csak a Martin-acél gyártására felhasznált mennyiség.

*** Saar-vidékkel együtt.

**** Az adatok a Belga—Luxemburgi vámunióra vonatkoznak.

***** Csak az acélgyártásra felhasznált mennyiség.

A jelentős mennyiségű nyersvasat felhasználó országok nagyrésze kényyszerül tehát arra, hogy saját alapanyagbázisán túlmenően kisebb-nagyobb mértékben importanyagokra építse kohászatát (pontosabban nagyolvasztóit), és így megsértse a gazdaságosságnak azt a közismert (bár nem mindig fenntartás nélkül érvényes) elvét, amely szerint a szállítási költségek domináló szerepére való tekintettel a kohókat lehetőleg mindig a kohósítás valamelyik alapanyagára (tehát a vasércre vagy a kokszolható szénre) kell telepíteni. Csakhogy a fenti elv „megsértésének mértéke“ nem minden nyersvas-termelő országban azonos. A 3. tábla adatait vizsgálva kitűnik, hogy a felsorolt országok között nincs egyetlen ország sem, amely a felhasznált vasérc és kohókokszt tekintetében egyaránt oly nagy hányadot kénytelen importálni, mint Magyarország. Ha ilyen szempontból összehasonlítjuk az egyes országokat (természetesen csak azokat, amelyeknek felhasználási és külkereskedelmi adatai mindkét termékre vonatkozóan rendelkezésre állnak), a következő képet kapjuk.

*Az összes vasérc- és kohókokszt-behozatal
a nagyolvasztókban felhasznált mennyiség százalékában*

Ország	Százalék
Magyarország	87*
Hollandia	64
Nagybritannia	33
Német Szövetségi Köztársaság	30
Ausztria	30
Olaszország	22
Amerikai Egyesült Államok	15
Spanyolország	12
Franciaország	12

* A kohókokszt-behozatal meghaladta a nagyolvasztókban történt felhasználást, de mivel az egyéb területeken történt felhasználást és a készletváltozást nem ismerjük, a kohókokszt esetében 100 százalékos importfelhasználással számoltunk.

A kép nem egészen pontos. Csak nagyságrendileg nyújt némi tájékoztatást a felvetett kérdéssel kapcsolatban. A számításnál felhasznált külkereskedelmi adatok (a 3. tábla adatai) ugyanis az összes behozott vasércet és kohókokszt tartalmaznak, aminek csak egy része (mégpedig az egyes országok esetében valószínűleg eltérő hányada) került felhasználásra a nagyolvasztókban.⁶ A különböző számítási pontatlanságok ellenére a fenti adatok összehasonlítása mindenesetre azt bizonyítja, hogy Magyarország nagykohóinak alapanyagszükségletében az importált anyagok hányada jóval nagyobb, mint a felsorolt többi ország esetében. Mivel pedig az importanyagok a hazai anyagoknál általában nagyobb távolságból érkeznek a feldolgozás helyére, ez egyúttal azt is jelenti, hogy hazánk nyersvas-gyártását feltehetően magasabb szállítási költségek terhelik. A fajlagos szállítási költségeknek a szokásos nemzetközini magasabb színvonalára irányában hat az a körülmény is, hogy míg a megvizsgált fontosabb vasércet és kokszt importáló országok úgyszólván mind rendelkeznek tengerparttal, és így élvezik az olcsó vízi szállítás előnyeit, addig Magyarország kohászati alapanyagait túlnyomó részben vasúton kénytelen szállítani, sőt az importált mennyiség nagyrészt kitevő szovjet érc és kokszt esetében még külön átrakási költségek is felmerülnek. Magyarország esetében tehát a fajlagos szállítási költségek színvonalára szempontjából kedvezőbbnek tűnik bizonyos mennyiségű kész nyersvas behozatala, mint az előállításához szükséges alapanyagok importja. Ez azonban önmagában még nem dönti el azt a kérdést, hogy a nyersvas biztosításához szükséges teljes társadalmi munkaráfordítás végülis melyik esetben alakul kedvezőbbben.

A hazai kohósítás és a kész nyersvas-behozatal költségeinek összehasonlítása

1954-ben csak a Szovjetunióból importáltunk bizonyos mennyiségű (37 300 tonna, 21,7 millió devizaforint értékben) nyersvasat, ezért a hazai acélnyersvas-gyártás költségeit csak ezzel áll módunkban összehasonlítani.

A Szovjetunióból behozott nyersvas tonnánkénti átlagos egyégre 580 devizaforint volt. Mivel 1954-ben (a cikk mellékletében megtalálható részletes számítási anyag szerint) egy devizaforintnak megfelelő szovjet kliring

⁶ Ismeretes, hogy vasércet jelentős mennyiségben használnak fel redukáló anyagként az acélgyártásnál, kokszt pedig (ugyancsak jelentős mennyiségben) az öntödékben.

(elszámolási) rubel megszerzése export útján 1,31 forint ráfordítást igényelt, 1 tonna szovjet acélnyersvas vételára $580 \cdot 1,31 = 761$ forint ráfordításnak felelt meg. Ehhez járult kb. 40 forint belföldi fuvar költség is, így az összes ráfordítás tonnánként mintegy 800 forintra tehető.

Az acélnyersvas hazai előállításának (már a cikk előző részében bemutatott) és a kész acélnyersvas importjának költségeit összehasonlítva tehát azt látjuk, hogy egy tonna acélnyersvas itthoni előállítási költségei az import költségeit 88 százalékkal meghaladják. Eszerint az 1954-ben előállított 820 000 tonna acélnyersvas hazai előállítása elméletileg mintegy félmilliárd forinttal került többbe, mint amennyibe ugyanannak a mennyiségnek a Szovjetunióból történt importja került volna. A gyakorlati lehetőségeket tekintve véve természetesen nincs szó arról, hogy ezt az elméletileg kimutatható költségtöbbletet a hazai termelésről importra való áttéréssel esetleg máról holnapra meg lehetne takarítani. (A számításunkból levonható következtetésekre a későbbiek során még visszatérünk.)

Az itthoni kohósítás és a kész nyersvas-behozatal költségeinek összehasonlítása választ ad ugyan arra a kérdésre, hogy bizonyos nyersvas-mennyiség előteremtésének melyik a gazdaságosabb módja, de nem ad felvilágosítást arra vonatkozólag, hogy a két módszer — külön-külön és összehasonlítva — milyen hatással van a devizagazdálkodásra. Márpedig ennek figyelembevétele nélkül — különösen manapság, amikor devizagazdálkodásunkban jelentős feszültségek mutatkoznak — nem lehet a hazai kohósítás vagy kész nyersvas-behozatal kérdésében állást foglalni.

A vasérc és kohókoks, illetőleg a kész nyersvas importjának devizakiadásai

Miután a kész nyersvasban több munka fekszik, mint annak alapanyagaiban, ésszerűnek tűnik az a feltevés, hogy bizonyos mennyiségű nyersvas külföldi vétele nagyobb devizaösszegbe kerül, mint a kérdéses nyersvas előállításához szükséges alapanyagok importja. Az alapanyagformában történő behozatal tehát devizamegtakarítást jelenthet a kész nyersvas-behozatalhoz képest. A hazai kohósításnak a kész nyersvasimportot meghaladó költség-része ez esetben olyan többletmunka-, illetve forintrafordításnak fogható fel, amelyet bizonyos mennyiségű deviza megtakarítása érdekében tartunk szükségesnek.

Alapanyagok formájában történő behozatalnál 1954-ben az egy tonna acélnyersvasra számított devizaköltségek összege átlagosan mintegy 560 devizaforint volt. Számításaink szerint e devizamennyiség export útján való megszerzésének költségei kb. 920 forintot tettek ki. Ha a fenti összegeket összehasonlítjuk egy tonna kész acélnyersvas (Szovjetunióból történt) importjának költségeivel, akkor kitűnik, hogy az alapanyagok formájában való behozatal devizában némi megtakarítást jelent, de a forint- (vagyis a munka-) ráfordítást tekintve, már az egy tonna acélnyersvashoz szükséges alapanyag-tömeg behozatala (a kohósítás költségei nélkül) is többbe kerül, mint egy tonna kész acélnyersvas importja.

Miután ismerjük az alapanyag-behozatal esetén elért devizamegtakarítást (21 devizaforint; lásd 5. tábla), és tudjuk, hogy ez ugyanakkor forintban jelentős többletkiadással járt (a többletkiadás a teljes termelési folyamatban kb. 700 forint), kiszámítható, hogy az ekként elért devizameg-

takarítás igen drága volt; minden egyes megtakarított devizaforint 700:21 = = 33,3 forintba került.

5. tábla

Költség	Vételér és külföldi fuvar*		Belföldi fuvar	Összes ráfordítás
	devizaforint		forint	
1 tonna kész acélnyersvas importjának költségei	580	760	40	800
1 tonna acélnyersvas előállításához szükséges alapanyagok importjának költségei	559	923	117	1040
Alapanyag-formában történt behozattal kapcsolatos megtakarítás (+), illetve többletráfordítás (—)	+ 21	—163	—77	—204

* Az a körülmény, hogy a külföldi vételér és a külföldi fuvarral kapcsolatos ráfordításnál a devizában mért ráfordítás megtakarítást, ugyanaz a ráfordítás pedig forintban mérve többletkiadást mutat azzal magyarázható, hogy a kész acélnyersvas-importnál rubel kiadásokkal számoltunk (mivel a számításban szereplő kész acélnyersvasat a Szovjetunióból hoztuk be), az alapanyagoknál pedig még más (számításunk szerint a rubelnél többnyire csak nagyobb ráfordítás árán megszerezhető) devizákkal is számoltunk (az 1954. évi vasérc és kohókoksze-behozatal országok szerinti összetételének megfelelően). A két devizaösszeg egy devizaforintjának megszerzési költségei tehát különböztek egymástól:

az acélnyersvas megvásárlásához felhasznált deviza (szovjet kliring rubel) esetében: $1 \text{ devizaforint} = \frac{760}{580} = 1,31 \text{ forint}$

az alapanyagok megvételéhez felhasznált devizák (szovjet kliring rubel, lengyel kliring rubel, román kliring rubel, nyugat-német kliring dollár, belga kliring frank) esetében átlagosan: $1 \text{ devizaforint} = \frac{923}{559} = 1,65 \text{ forint}$

Az elérhető minimális és ugyanakkor igen költséges devizamegtakarítás tehát önmagában nem indokolja, hogy a jelentős mértékben gazdaságosabb kész nyersvas-behozatal helyett a költségesebb hazai kohósításhoz ragaszkodjunk.

A hazai kohósítás költségeinek kedvezőtlen alakulásából azonban még nem lehet arra következtetni, hogy Magyarországon a kohászat teljes egészében ellentmond a hazai termelési adottságoknak.

A kohósítás (nyersvas-termelés) és a teljes kohászat költségeinek összehasonlítása

A kohászat szélesebbkörű termelőtevékenységre vonatkozó fogalom, mint a kohósítás.⁷ A nyersvas-termelés a kohászatnak csupán egyik ága, éppen ezért a nyersvas-termelés gazdaságosságára vonatkozó megállapítások nem érvényesek a kohászat egészére. A kohókban előállított (vagy importált) nyersvas további feldolgozásánál már lényegesen kisebb szerepet játszanak a szállítási költségek, mint a kohósításnál. Egyedül ez a körülmény is arra enged következtetni — amit egyébként különböző számítások is alátámasztanak —, hogy országunkban a kohászat azon ágazatai, amelyek technológiailag a nyersvas-termelés után következnek, a társadalmi munka gaz-

⁷ Kismarty Lóránd már idézett cikkében a nyersvas-gyártáson kívül a kohászathoz sorolja az acél- és hengereltáru gyártását, valamint ezek további feldolgozását egyéb félgyártmányokká, amilyenek például a kovácsolt és sajtolt gyártmányok, az acélöntvények és az ún. húzott áruk. A kohászati tevékenységet kiegészítő tűzállóanyag-gyártást és a vaskohászat melléktermékeit feldolgozó iparokat ugyancsak a kohászathoz sorolja.

daságos felhasználását illető lehetőségek tekintetében előnyösebb helyzetben vannak, mint a kohósítás, azaz üzemeltetésük (és fejlesztésük) sokkal inkább megfelel a hazai termelési adottságoknak.

A nyersvas-termelésre vonatkozó számítások eredményei tehát nem jellemzik egész kohászatunk helyzetét. Nagyon valószínű, hogy egész kohászatunk néhány legjelentősebb termékére végzett számítások — a hazai gyártás vagy import gazdaságosságát tekintve — lényegesen kedvezőbb arányt mutatnának a hazai termelés javára, mint a nyersvas esetében. Az egész hazai kohászatnak ilyen értelemben vett kedvezőbb rentabilitását bizonyítja például Kismarty Lórándnak „Kohászatunk gazdaságosságának és perspektívájának néhány kérdése” című cikkében található (1955. évre vonatkozó) számítás. Kismarty szerint: „Azzal, hogy kohászatunk maga termeli meg termékeit, megtakarítja a kohászati termék-szükséglet devizaellenértéke és a kohászatban felhasznált importanyagok ellenértéke közti különbséget ($2090 - 654,2 = 1435,8$ millió tőkés, illetve $1821 - 654,2 = 1166,8$ millió szocialista relációban számított devizaforintot). E megtakarítás ellentétele a vaskohászatban felmerülő hazai folyóforintban kifejezett ráfordítás (2 236 millió forint).” (Közgazdasági Szemle, 1957. évi 5 szám, 526. old.)

A devizamegtakarítás az egész kohászatra számítva tehát igen jelentős. Ugyanakkor egy devizaforint megtakarítása, amennyiben a kohászati termékeknek szocialista országokban történő megvásárlásával számolunk 1,92 forintba, tőkés vásárlás esetén pedig 1,55 forintba került. Ezzel szemben — mint azt jelen cikkünk előző részében már kimutattuk — a nyersvas esetében a hazai gyártás 1954-ben alig jelentett devizamegtakarítást a kész nyersvas importjához képest, és emellett egy devizaforint megtakarítása 33 forintba került. Lehetséges, hogy a devizamegtakarítás belföldi költségei a nyersvas-gyártás és az egész kohászat esetében nem pontosan olyan mértékben térnek el egymástól, mint ahogy azt a fenti számok mutatják (elsősorban azért, mert a két eredmény némileg eltérő számítási módszerek alkalmazása nyomán keletkezett), annyit mindenesetre meggyőzően bizonyítanak, hogy a mutatók által jellemzett összefüggések a valóságban többszörös nagyságrendbeli eltérést mutatnak.

Következtetések

Az eddigiek során ismertetett számításunkban csupán a kohászat egyik területének, a nyersvas-gyártás gazdaságosságának vizsgálatára törekedtünk, ezenbélül is elsősorban a hazai kohósítás és a Szovjetunióból származó kész nyersvas-import népgazdasági ráfordításait illetőleg a két alternatíva deviza-kihatásait hasonlítottuk össze. A kapott eredmények azonban önmagukban még nem elegendők arra, hogy az ország nyersvas-ellátásának biztosítását szem előtt tartva, egyértelműen állást foglaljunk a hazai kohósítás vagy a kész nyersvas importja mellett. Számításaink a hazai kohósítás kevésbé gazdaságos voltát bizonyítják, de vizsgálatunk nem terjedt ki arra, hogy vajon a baráti országokkal vagy a kapitalista világpiaccal fennálló kereskedelmi kapcsolataink jelenlegi állása és jövőbeni alakulása tartósan biztosítják-e számunkra azt a lehetőséget, hogy népgazdaságunk valószínűleg egyre növekvő nyersvas-szükségletét mindig zavartalanul beszerezzük külföldről. (Igaz ugyan, hogy ez a kérdés a kohósítás alapanyagaival, különösen a kohókokszzal kapcsolatban is felmerül.)

Külön vizsgálatot igényel annak a megállapítása is, hogy a kész nyersvasnak különböző kapitalista piacokról történő behozatala esetén miképpen alakulna az import-ráfordítás a hazai kohósítás költségeihez képest. A nyersvas-import valószínűleg ez esetben is gazdaságosabbnak mutatkozna, de nem biztos, hogy a két alternatíva gazdaságossága között ekkor is olyan nagy lenne a különbség, mint jelen számításunk szerint. Az elmondottakon kívül egyelőre a hazai kohósításról való lemondás ellen szól az is, hogy az elmúlt évek során jelentős nagyolvasztói kapacitásbővítést hajtottunk végre, igen tekintélyes összegű beruházások árán. A kohók leállítása (vagy termelésük csökkentése) ilyen körülmények között üzemképes és az esetek nagy részében korszerű termelőberendezések pusztulását, a felépítésükkel kapcsolatos beruházási összegek elértéktelenedését jelentené.

Mindezek figyelembevételével arra a megállapításra juthatunk, hogy hazánk természeti adottságai és termelési hagyományai mellett egy, a miénkhez hasonló nagy nyersvas-fogyasztó, anyagigényes ipart felépíteni és a nyersvas-szükséglet fedezésére teljes egészében csak hazai kohósításra berendezkedni hiba volt. Ennek ellenére — csupán közgazdasági mérlegelések alapján — sem lenne helyes a már meglévő nagyolvasztói kapacitás befagyasztása és az importra való teljes áttérés. A kohászatunk jövőjével, fejlesztésével kapcsolatos kérdést azonban a végleges döntés előtt még számos oldalról számszerűen is meg kell vizsgálni. Ami az ipar fejlődéséből eredően a hazai nyersvas-szükséglet esetleges további növekedését illeti, már az eddigi számítások alapján is aligha kétséges, hogy az ilyenformán jelentkező többlet-igényt nem a hazai kohósítás végtelen továbbfejlesztésével, hanem a nemzetközi munkamegosztásba való beilleszkedés számunkra gazdaságosabb módját jelentő kész nyersvas vagy esetleg ennél magasabb elkészültségi fokon álló egyéb vas- és acélipari féltermékek importja útján kell kielégíteni.

FÜGGELÉK

AZ ACÉLNYERSVAS-GYÁRTÁS KÖLTSÉGEINEK KISZÁMÍTÁSA

(A számviteli önköltség korrekciója)

Számításunkban az 1954. évi acélnyersvas-termelés összes költségeit két csoportra osztjuk:

1. az alapanyagok külföldi vételének, illetőleg belföldi kitermelésének és szállításának költségeire, valamint
2. a szűkebb értelemben vett gyártás költségeire.

A számvitelben kimutatott teljes önköltségen belül főleg az első költségcsoportba sorolható üzemi ráfordítás tér el nagy mértékben a népgazdasági ráfordítástól, ezért számításunkban csak az e csoportban kimutatott költségek (vagyis az anyagköltségek) korrekciójára törekszünk.

Számításaink során a következőket kell figyelembe venni:

a) A felhasznált hazai anyagok önköltségen aluli áron kerülnek a kohászatba. Az acélnyersvas-termelés anyagköltségei közé, belföldi áruk helyett tehát önköltségükön kell azokat felvenni.

b) Az importált kohászati alapanyagokat más termékek exportia ellenében vásároljuk. A megszerzésükért hozott ráfordítás nagyságát tehát az ellenértékképpen exportált áruk előállításának népgazdasági költségei határozzák meg. Ez a ráfordítás azonban semmi esetre sem egyezik meg a kohászati alapanyagok megállapított belföldi árával, amivel az acélnyersvas önköltségében is szerepelnek. Ki kell tehát számítani a kohászati alapanyagok valóságos külkereskedelmi beszerzési költségeit. (Az importanyagoknak az összes anyagfelhasználáson belüli magas aránya miatt ez képezi számításunk legfontosabb részét).

c) Végül ki kell számítani (és az előbbiekhöz hozzá kell adni) az acélnyersvas-gyártásnál felhasznált összes alapanyagok belföldi szállítási költségeit.

a) Az acélnyersvas gyártásához 1954-ben felhasznált hazai ércenk önköltsége

Megnevezés	Mennyiség tonnában	Önköltség forintban
Rudabányai barna vasérc	352 729,8	24 077 336
„ ankerit	20 745,5	1 416 088
Urkúti mosott mangánérc I.	78 803,8	18 243 868
Urkúti mosott mangánérc II.	378,1	46 155
Eplényi mangánérc	27 312,1	3 956 132
Urkúti iszap	3 603,0	360 300
Iszaptégla	12 416,5	1 336 115
Összesen	495 988,8	49 435 994

b) Az acélnyersvas-gyártáshoz felhasznált külföldi érc és kohókokszt (tényleges) behozatali költségeinek kiszámítása

(Az 1954. évben felhasznált külföldi érc és kohókokszt behozatali adatai)

Származási hely	Ércbehozatal		Kohókoksztbehozatal	
	mennyisége tonnában	értéke, ezer deviza- forintban	mennyisége tonnában	értéke, ezer deviza- forintban
Szovjetunió	1 152 735,5	138 328,3	331 253	77 844,5
Csehszlovákia	24 710,5	10 007,8	198 945	45 160,5
Bulgária	29 592,8	3 314,4	—	—
Románia	7 324,3	2 219,3	—	—
Lengyelország	—	—	170 938	40 170,4
Német Szövetségi Köztársaság	—	—	175 767	51 324,0
Belgium	—	—	88 849	18 836,0
Összesen	1 214 363,1	153 869,8	965 752	233 335,4

Ahhoz, hogy megtudjuk, mekkora belföldi ráfordítást igényelt annak a devizamennyiségnek a megszerzése, amivel megvásároltuk az acélnyersvas-gyártáshoz szükséges importanyagokat, meg kell vizsgálnunk, hogy a felsorolt országokba irányuló 1954. évi export adott áruösszetétele mellett mekkora belföldi ráfordítás volt szükséges a különböző országok egy devizaforint értékű devizájának megszerzéséhez. Ennek a megállapítása egy-egy ország esetében úgy történik, hogy az illető országba exportált legfontosabb áruk belföldi előállítási költségeinek összegét viszonyítjuk az értékű kapott devizák devizaforint-összegéhez. Így megkapjuk országonként az egy devizaforint megszerzéséhez szükséges népgazdasági ráfordítást. Ha ezzel megszorozzuk (ugyancsak származási országonként) az acélnyersvas előállításához importált anyagok devizaforint vételárát, megkapjuk forintban az értékű hozott népgazdasági ráfordítást.

Az (exportban) egy devizaforint bevételre eső forint ráfordítás kiszámításához első lépésként megközelítő pontossággal ki kell számítani a különböző országokba exportált legfontosabb áruk belföldi előállítási költségeit. Kiszámításuknál az egy-egy országba irányuló export nagyrészt kitevő legfontosabb kiviteli cikkek forgalmi adó nélküli belföldi áraiból indulunk ki. A kiválasztott exportcikkeket egy-egy országon belül termelési ágak szerint csoportosítjuk, és belföldi áron számított értéküket csoportonként összeadjuk. Így megkapjuk az egyes országokba irányuló (belföldi áron számított) export ágazati struktúráját. Ezután megvizsgáljuk a különböző termelési ágak 1954. évi üzemi eredményét, és annak megfelelően módosítjuk az egyes csoportok belföldi árösszegét. 1954-ben például — belföldi áron számítva — 45 485 000 forint értékű építőanyag- és üvegipari terméket exportáltunk Csehszlovákiába. Az építőanyag- és üvegipar vesztesége 1954-ben a teljes termelési érték 6,2 százalékát tette ki. Ennyivel tehát növelni kell a belföldi árat, vagyis a Csehszlovákiába exportált építőanyag- és üvegipari termékek megközelítő népgazdasági önköltsége 48 305 000 forint.

Az anyagigényes termékeknel a népgazdasági önköltséget a belföldi árhoz képest nemcsak a végterméket kibocsátó termelési ág üzemi eredménye, hanem a termékek

alapanyagait előállító ágazatok üzemi eredménye is jelentősen befolyásolja. Ezért az anyagigényes (kohászati és gépgyártási) termékek belföldi árát a szénbányászat és a kohászat üzemi eredménye alapján egy második lépésben tovább módosítjuk.

Erre vonatkozó számításunk a következő:

A szénbányászat deficitjének felosztása:

A szénbányászat összes deficitje	1 108 754 000 forint
ebből szénfelhasználás alapján	
a kohászatra jut 10,5 százalék	116 400 000 forint
a gépgyártásra jut 3,1 százalék	34 400 000 forint
a villamosenergia-termelésre jut 36,5 százalék	404 690 000 forint
a villamosenergia-termelés saját üzemi eredménye (nyereség)	84 000 000 forint
a villamosenergia-termelés népgazdasági szinten számított vesztése	320 690 000 forint
ebből a villamosenergia felhasználás alapján tovább háramlik	
a nagyolvasztókra 1 százalék	3 207 000 forint
egyéb kohászatra 13 százalék	41 690 000 forint
a gépgyártásra 7 százalék	22 448 000 forint

A vaskohászat népgazdasági deficitjének kiszámítása:

A kohászatra háramlik:	
közvetlen szénfelhasználáson keresztül a szénbányászatból	116 400 000 forint
a villamosenergia-felhasználás alapján a villamosenergia- termelésből	44 897 000 forint
az ércbányászat deficitje	9 802 000 forint
a kohászat saját deficitje	930 680 000 forint
A kohászat összes népgazdasági deficitje	1 100 179 000 forint

A gépgyártás népgazdasági deficitjének kiszámítása:

A gépgyártásra háramlik:	
közvetlen szénfelhasználáson keresztül a szénbányászatból	34 400 000 forint
villamosenergia-felhasználás alapján a villamosenergiaiparból ..	22 448 000 forint
a kohászati anyagok (kb. 85 százalékanak) felhasználása alapján a kohászatból	935 152 000 forint
a gépgyártás saját deficitje	21 000 000 forint
A gépgyártás összes népgazdasági deficitje	1 013 000 000 forint

Fentiek alapján — az előző módosításhoz hasonlóan — végrehajtható az anyagigényes exportcikkek belföldi árának (már korábban jelzett) második módosítása.

Az elmondottakon kívül módosíthatják még az exportárukért hozott népgazdasági ráfordítást a kivitellel kapcsolatos belföldi és külföldi fuvar költségek.

Külföldi fuvar költségek az 1954. évi exportban (az 1952. évi határparitáson és tényleges paritáson kimutatott export százalékos eltérése alapján számítva):

Ország	Fuvar költségek ezer devizafbrintban
Német Szövetségi Köztársaságba irányuló exportban	6420
Belgiumba irányuló exportban	516

A felmerült külföldi (devizában fizetett) fuvar költségek devizaforint összegével kisebbiteni kell a Német Szövetségi Köztársaságba, illetve Belgiumba eladott áruk devizaforint árának árösszegét, mivel csökkentették az elért devizabevételt.

Belföldi fuvar költségek az 1954. évi exportban:

Ország	Fuvar- és mellékköltségek ezer forintban
Szovjetunióba irányuló exportban	34 437
Csehszlovákiába irányuló exportban	43 310
Lengyelországba irányuló exportban	9 300
Romániába irányuló exportban	4 200
Bulgáriába irányuló exportban	2 120
Német Szövetségi Köztársaságba irányuló exportban	5 550
Belgiumba irányuló exportban	265

Most már rendelkezésre állnak az összes adatok ahhoz, hogy kiszámítsuk, milyen belföldi forintrafordítás volt szükséges a számításunkban szerepet játszó országok egy-egy devizaforint értékű devizájának megszerzéséhez. (Az adatok megfelelő csoportosítása és a részletes számítás a függelék befejező részében található.)

Számításunk eredménye szerint egy devizaforint értékű devizamennyiség megszerzéséhez az alábbi belföldi forint-mennyiség szükséges:

Megnevezés	Egy devizaforint megszerzéséhez szükséges belföldi forint-mennyiség
a szovjet exportban	1,31
a csehszlovák exportban	1,73
a lengyel exportban	1,82
a román exportban	1,46
a bolgár exportban	1,87
a nyugat-német exportban	2,30
a belga exportban	2,66

A fent kiszámított népgazdasági ráfordítással szerzett devizákból a következő összegeket fordították olyan külföldi alapanyagok vásárlására, amelyekre acélnyersvas előállításához volt szükségünk:

Ország	Vasérc			Kohókokszt			Összesen
	vételár	külföldi fuvar	együtt	vételár	külföldi fuvar	együtt	
ezer devizaforint							
Szovjetunió	138 328	—	138 328	77 845	—	77 845	216 173
Csehszlovákia	10 008	—	10 008	45 161	—	45 161	55 169
Lengyelország	—	—	—	40 170	6 553	46 723	46 723
Románia	2 219	—	2 219	—	—	—	2 219
Bulgária	3 314	1 037	4 351	—	—	—	4 351
Német Szövetségi Köztársaság	—	—	—	51 324	26 365	77 689	77 689
Belgium	—	—	—	18 836	11 500	30 336	30 336
Összesen	153 869	1 037	154 906	233 336	44 418	277 754	432 660

Az összes devizakiadásoknak népgazdasági forintrafordításra történő átszámításával az alábbi eredményt kapjuk:

Ország	Összes devizakiadás ezer devizaforintban	Egy devizaforint megszerzésének népgazdasági költsége forintban	A külföldi kohászati anyagok vételének népgazdasági költsége, ezer forint
Szovjetunió	216 173	1,31	283 187
Csehszlovákia	55 169	1,73	95 442
Lengyelország	46 723	1,82	85 036
Románia	2 219	1,46	3 240
Bulgária	4 351	1,87	8 136
Német Szövetségi Köztársaság	77 689	2,30	178 685
Belgium	30 336	2,66	80 694
Összesen	432 660	—	734 420

Az acélnyersvas előállításához szükséges külföldi alapanyagok behozatalának népgazdasági költsége tehát összesen 734 420 000 forint.

c) Az acélnyersvas-gyártásnál felhasznált anyagok belföldi szállítási költségei

A behozott alapanyagok belföldi fuvardíjának kiszámításánál a kohókokszt rendelkezőre álló belföldi fuvardíjából indulunk ki, és feltételezzük, hogy az importált vasérc egy tonnájára eső belföldi fuvardíj megegyezik az egy tonna import-kohókokszt eső fuvardíjjal. Ez esetben a felhasznált importanyagok belföldi fuvarköltségei a következőképpen alakulnak:

Külföldi vasérc belföldi szállítási költségei	46 292 000 forint
Külföldi kohókokszt belföldi szállítási költségei	58 204 000 forint
Összesen	104 496 000 forint
A hazai ércek és hulladékanyagok (becsült) szállítási költségei ..	25 000 000 forint
Belföldi szállítási költségek mindössze	129 496 000 forint

d) Az acélnyersvas-gyártásnál felhasznált hulladékanyagok népgazdasági költségeinek kiszámítása

1954-ben a következő hulladékanyagokat használták fel az acélnyersvas gyártásnál:

Hulladék	Felhasználás (tonna)
forgács	87 259,6
szeparált vas (nyersvashulladék)	69 063,7
forrasz salak	9 920,5
SM salak	112 781,3
vassalak	6 182,1
bauxit	3 941,2

A forgács és a szeparált vas együttes mennyiségének átlagos eladási ára tonnánként 256 forint, a forrasz-salak, SM salak és a vassalak együttesen felhasznált mennyiségének átlagos ára pedig tonnánként 150 forint volt 1954-ben. Ezek alapján a felhasznált hulladékanyagok költsége a következőképpen alakult:

Forgács és szeparált vas együtt	40 019 000 forint
Forrasz-, SM- és vassalak együtt	19 333 000 forint
Összesen	59 352 000 forint
Bauxit	335 000 forint
Mindössze	59 687 000 forint

Az 1954. évi acélnyersvas-gyártásnál felhasznált hulladékanyagok értéke tehát összesen 59 687 000 forint.

Az 1954-ben előállított 819 823,4 tonna acélnyersvas népgazdasági anyagköltségeinek kiszámításához most már csak össze kell adni az a), b), c) és d) pontok alatt kiszámított értékeket:

a) a felhasznált hazai ércek önköltsége	49 436 000 forint
b) a felhasznált külföldi alapanyagok behozatali költségei	734 420 000 forint
c) belföldi szállítási költségek	129 496 000 forint
d) a felhasznált hulladékanyagok értéke	59 496 000 forint
Anyagköltségek összesen	973 039 000 forint

*

A kiszámított (népgazdasági szinten vett) önköltség és a Kohó- és Gépipari Minisztérium Vaskohászati Igazgatósága által (számviteli adatok alapján) kimutatott önköltség összehasonlítása.

Ha számításunkban csak az anyagköltségek korrekciójára szorítkozunk, és az önköltség többi elemeit változatlanul elfogadjuk (amit annál is inkább megtehetünk, mivel azok jelentős részükben bérjellegű költségek), akkor az 1954. évi acélnyersvas-gyártás hivatalosan kimutatott és általunk számított önköltsége a következőképpen alakul:

Megnevezés	Egy tonna acélnyersvasra jutó önköltség forintban		A népgazdasági önköltség a számviteli önköltség százalékában
	a számviteli adatai szerint	népgazdasági szinten számítva	
Közvetlen anyag	705,72	1186,89	168,2
Közvetlen munkabér	23,01	23,01	100,0
Gyártási különkölség	0,01	0,01	100,0
Üzemi általános költségek	176,26	176,26	100,0
Gyártási önköltség	905,00	1386,17	153,2
Vállalati általános költség	116,27	116,27	100,0
Önköltség	1021,27	1502,44	147,1
Elszámoló árak különbözete	5,00	—	—
Teljes önköltség	1026,27	1502,44	146,4
Korrekcio hatósági árváltozások miatt ...	2,24	—	—
Korrigált teljes önköltség	1028,51	1502,44	146,1

Segédtablák
az egy devizaforint export-bevételeire eső népgazdasági forint-ráfordítás kiszámításához
 Szovjetunió

Árucsoport megnevezése	Exportált áruk belföldi árösszege, ezer forint	Módosítás a termelési ágak üzemi eredményei alapján	
		százalék	ezer forint
Bányászat	74 113	104,9	77 761
Kohászat	112 193	122,4	137 324
Gépgyártás	1 021 052	113,2	1 155 831
Tömegegipar	15 523	93,5	14 514
Híradástechnika	65 002	95,7	62 207
Vegyipar	43 193	96,0	41 465
Textilipar	378 120	100,0	378 120
Ruházati ipar	18 900	105,2	19 883
Bőripar	46 455	100,0	46 455
Mezőgazdasági ipar	141 003	100,4	141 567
Földművelés és állattenyésztés	41 440	100,0	41 440
Összesen	1 956 994	—	2 116 567

Exportált áruk módosított belföldi árösszege 2 116 567 000 forint
 Exporttal kapcsolatos belföldi fuvar költségek 34 437 000 forint

Összes belföldi ráfordítás 2 151 004 000 forint

Külföldi eladási ár 1 638 650 000 devizaforint
 Külföldi fuvar költségek —

Nettó devizabevétel 1 638 650 000 devizaforint

Egy devizaforint nettó devizabevételre eső
 összes belföldi ráfordítás 1,31 forint

Csehszlovákia

Árucsoport megnevezése	Exportált áruk belföldi árösszege, ezer forint	Módosítás a termelési ágak üzemi eredményei alapján	
		százalék	ezer forint
Bányászat	120 589	121,4	146 347
Gépgyártás	131 170	113,2	148 484
Vegyipar	48 180	96,0	46 253
Építőanyag- és üvegipar	45 485	106,2	48 305
Textilipar	52 940	100,0	52 940
Mezőgazdasági ipar	207 623	100,4	208 453
Földművelés és állattenyésztés	190 565	100,0	195 565
Összesen	796 552	—	846 347

Exportált áruk módosított belföldi árösszege 846 347 000 forint
 Belföldi fuvar költségek 43 310 000 forint

Összes belföldi ráfordítás 889 657 000 forint

Külföldi eladási ár 513 724 000 devizaforint
 Külföldi fuvar költség —

Nettó devizabevétel 513 724 000 devizaforint

Egy devizaforint nettó devizabevételre eső
 összes belföldi ráfordítás 1,73 forint

Bulgária

Árucsoport megnevezése	Exportált áruk belföldi árösszege, ezer forint	Módosítás a termelési ágak üzemi eredményei alapján	
		százalék	ezer forint
Kohászat	15 770	122,4	19 302
Gépgyártás	45 365	113,2	51 353
Híradástechnika	19 384	95,7	18 550
Vegyipar	15 500	96,0	14 880
Földművelés és állattenyésztés	6 374	100,0	6 374
Összesen	102 393	—	110 459

Exportált áruk módosított belföldi árösszege	110 459 000 forint
Belföldi fuvar költség	2 120 000 forint
Összes belföldi ráfordítás	112 579 000 forint
Külföldi eladási ár	60 045 000 devizaforint
Külföldi fuvar költség	—
Nettó devizabevétel	60 045 000 devizaforint

Egy devizaforint nettó devizabevételre eső
összes belföldi ráfordítás 1,87 forint

Románia

Árucsoport megnevezése	Exportált áruk belföldi árösszege, ezer forint	Módosítás a termelési ágak üzemi eredményei alapján	
		százalék	ezer forint
Kohászat	28 900	122,4	35 374
Gépgyártás	68 490	113,2	77 531
Finommechanika	4 200	91,9	3 860
Vegyipar	13 595	96,0	13 051
Papír- és nyomdaipar	5 000	97,0	4 850
Textilipar	23 700	100,0	23 700
Mezőgazdasági ipar	8 561	100,4	8 595
Összesen	152 446	—	166 961

Exportált áruk módosított belföldi árösszege	166 961 000 forint
Belföldi fuvar költség	4 200 000 forint
Összes belföldi ráfordítás	171 161 000 forint
Külföldi eladási ár	117 478 000 devizaforint
Külföldi fuvar költség	—
Nettó devizabevétel	117 478 000 devizaforint

Egy devizaforint nettó devizabevételre eső
összes belföldi ráfordítás 1,46 forint

Lengyelország

Árucsoport megnevezése	Exportált áruk belföldi árösszege, ezer forint	Módosítás a termelési ágak üzemi eredményei alapján	
		százalék	ezer forint
Bányászat	10 739	93,6	10 052
Kohászat	79 037	122,4	96 741
Gépgyártás	114 502	113,2	129 616
Tömegcikkipar	3 000	93,5	2 805
Villamosipar	3 500	94,2	3 297
Híradástechnika	11 706	95,7	11 203
Vegyipar	5 000	96,0	4 800
Bőripar	37 336	100,0	37 336
Mezőgazdasági ipar	45 802	100,4	45 985
Földművelés és állattenyésztés	7 256	100,0	7 256
Összesen	317 878	—	349 091

Exportált áruk módosított belföldi árösszege	349 091 000 forint
Belföldi fuvar költség	9 300 000 forint
Összes belföldi ráfordítás	358 391 000 forint
Külföldi eladási ár	197 178 000 devizaforint
Külföldi fuvar költség	—
Nettó devizabevétel	197 178 000 devizaforint

Egy devizaforint nettó devizabevételre eső
összes belföldi ráfordítás 1,82 forint

Német Szövetségi Köztársaság

Árucsoport megnevezése	Exportált áruk belföldi árösszege, ezer forint	Módosítás a termelési ágak üzemi eredményei alapján	
		százalék	ezer forint
Mezőgazdasági ipar	105 913	100,4	106 337
Földművelés és állattenyésztés	163 149	100,0	163 149
<i>Összesen</i>	<i>269 062</i>	—	<i>269 486</i>

Exportált áruk módosított belföldi árösszege	269 486 000 forint
Belföldi fuvar költség	5 550 000 forint
<i>Összes belföldi ráfordítás</i>	<i>275 036 000 forint</i>
Külföldi eladási ár	125 888 000 devizaforint
Külföldi fuvar költség	6 420 000 devizaforint
<i>Nettó devizabevétel</i>	<i>119 468 000 devizaforint</i>
Egy devizaforint nettó devizabevételre eső összes belföldi ráfordítás	2,30 forint

Belgium

Árucsoport megnevezése	Exportált áruk belföldi árösszege, ezer forint	Módosítás a termelési ágak üzemi eredményei alapján	
		százalék	ezer forint
Tömegcikkipar	3 000	100,0	3 000
Villamosipar	4 066	94,2	3 830
Textilipar	3 098	100,0	3 098
Bőripar	4 708	100,0	4 708
Mezőgazdasági ipar	7 162	100,4	7 191
Földművelés és állattenyésztés	156	100,0	156
<i>Összesen</i>	<i>22 190</i>	—	<i>21 983</i>

Exportált áruk módosított belföldi árösszege	21 983 000 forint
Belföldi fuvar költség	265 000 forint
<i>Összes belföldi ráfordítás</i>	<i>22 248 000 forint</i>
Külföldi eladási ár	8 893 000 devizaforint
Külföldi fuvar költség	516 000 devizaforint
<i>Nettó devizabevétel</i>	<i>8 377 000 devizaforint</i>
Egy devizaforint nettó devizabevételre eső összes belföldi ráfordítás	2,66 forint

Megjegyzések az alkalmazott számítási módszerrel kapcsolatban**A számításokban**

a) megfelelő adatok hiányában nincs figyelembe véve a hazai gyártású kokszt-felhasználás és a mészkőfelhasználás, valamint az ezekkel kapcsolatos belföldi fuvar-költség;

b) valószínűleg értéken alul — a MÉH által megadott hivatalos átadási áron — szerepelnek a hulladékanyagok;

c) ugyancsak túlnyomórészt értéken alul szerepelnek a kohászati alapanyagok ellenében exportált (magyar) áruk, mivel jelentős részük viszonylag nagymennyiségű importanyagot (mégpedig túlnyomórészt az értékénél alacsonyabb áru nehézipari alapanyagot) tartalmaz.

A felsorolt tényezők bizonyos mértékig arra engednek következtetni, hogy számításunk eredményei a nyersvas tényleges önköltségénél valamivel kedvezőbb képet mutatnak.

OLLÉ LAJOS:

A MUNKATERMELÉKENYSÉG FOGALMA, STATISZTIKAI MÉRÉSE AZ IPARBAN

A munkatermelékenység vizsgálatára jelenleg használt mutatószámrendszerünk nem fedi azt a közgazdasági fogalmat, melynek mérésére a gyakorlatban hivatva volna. Jelenleg a változatlan áron mért vállalati teljes termelési volumen és a különböző munkaráfordítási mutatók hányadosát használjuk a termelékenység alakulásának statisztikai vizsgálatára és tervezésére. Munkaráfordításként csak a különböző megfigyelési egységeknél a vizsgált időszakban elvégzett — vagy a tervezésnél az elvégzendő — eleven munkaráfordításokat vesszük figyelembe.

A vállalati teljes termelés volumenének alakulása nem minden esetben fejezi ki hűen a termelés tényleges volumenének változását. Gondoljunk itt csak a halmozódás mértékének, a kooperáció változásának, a tényleges értékarányokat gyakran torzító változatlan árarányoknak már nem egyszer felvetett hatására. Ezek a kérdések a termelés volumenének mérésével vannak szoros kapcsolatban, és ezen keresztül jelentkezik hatásuk a munka termelékenységének vizsgálatánál is, sok esetben még élesebben mint a termelés volumenének mérésénél. A jelenleg használt termelékenységi mutatószámrendszer objektíve magában rejti téves következtetések levonásának lehetőségét és a termelékenység emelésének „mutatószám-égisze“ alatt nem egyszer olyan értelmű intézkedésekre ösztönöz, melyek nincsenek kapcsolatban a termelékenység emelésével, sőt néha károsan is befolyásolják azt.

Cikkünkben a munka termelékenységének közgazdasági fogalmából kiindulva azt a mutatószámrendszert keressük, amely leginkább megfelel a követelményeknek. Az egyes mutatószám-típusok tárgyalásánál közgazdasági jelentésüket, gyakorlati használhatóságukat igyekszünk meghatározni.

A munkatermelékenység közgazdasági fogalma és a termelékenység vizsgálata meghatározott termékmennyiségeknél

A munkatermelékenység közgazdasági fogalmán a termékegységben megtestesült munka mennyiségét értjük. A munkamennyiséget munkaidővel mérve a termelékenység azt a munkaidőmennyiséget jelenti, melyet meghatározott termék egy egységének előállításánál felhasználtak. A munkamennyiség, illetőleg a munkaidő ilyen értelemben mindig a termékegységhez felhasznált összes munka, illetve munkaidő mennyiségét jelenti.

A termékek előállításánál felhasznált összes munkamennyiséget két csoportra oszthatjuk, a holt és az eleven munkamennyiségre. Holt munka felhasználását a termelőfolyamatban elfogyasztott anyagok és munkaeszközök elhasználódása jelenti, ezek ugyanis előző munkafolyamatok eredményei és a vizsgált munkafázis során az élőmunka közvetítésével mennek át az előállított termékbe.

A gyakorlatban azonban a termelékenység szempontjából csak viszonylagos értelme van az élő és a holt munka megkülönböztetésének. Statisztikai nyelven szólva, a megfigyelési egység kiválasztásától függ, hogy a termékben rejlő munka mekkora hányada tekinthető holt, illetve eleven munkának. Például, ha egy a vertikális munkafolyamatnak befejező szakaszát végző üzemet figyelünk meg és az előállított termékhez felhasznált összes munkát vizsgáljuk, akkor az ebben az üzemben végzett munka minősül eleven munkának, a többi megelőző munkafolyamat eredménye, mint holt munkaráfordítás jelentkezik. Ha viszont megfigyelésünk a többi — előző munkafolyamatokat végző — üzemre is kiterjed, akkor az előzőekben holt munka-ráfordításként jelentkező munkaráfordítások is részben eleven munkaként jelentkeznek. Ilyen eset áll elő például két egymást követő vertikális munkafolyamatot végző üzem összevonásánál. (Természetesen az időbeli elhatárolások tekintetében is hasonló a helyzet. Rövidebb megfigyelési időszak esetén olyan munka is holtnak minősül, amely hosszabb időszak esetén eleven munkát jelent.) A munkatermelékenység vizsgálata pedig mindig valamely terméket előállító vagy munkaműveletet elvégző vállalathoz kapcsolódik, így az eleven és a holt munka felhasználását csak a megfigyelési egység szempontjából tudjuk megítélni.

A termelékenység emelkedésével csökken a termékegységben megtestesült összes munka mennyisége. Az összes munka mennyiségének csökkenése bekövetkezhet oly módon, hogy abszolút mértékben csökken mind az eleven, mind a holt munka mennyisége, vagy pedig úgy, hogy a két munkaidőmennyiség közül csak az egyik csökken, a másik változatlan marad, vagy esetleg emelkedik is, de az emelkedés kisebb, mint a másik tényezőnél bekövetkezett csökkenés. Ha az élő munka mennyisége csökken nagyobb mértékben, akkor az összes munkamennyiségben belül nő a holt munka aránya, vagy pedig fordítva. A lényegen nem változtat az sem, ha az egyik tényezőnél a csökkenés helyett emelkedés következik be. Alapvető feltételnek kell azonban tekinteni az összes munka mennyiségének csökkenését. Ha ez nem következik be, nem beszélhetünk termelékenység emelkedésről. Ennek hangsúlyozását azért tartjuk szükségesnek, mert a gyakorlatban alkalmazott mutatószámaink a legtöbb esetben éppen erre nincsenek tekintettel. Elméletben is gyakran találkozhatunk olyan hibás egyszerűsítéssel, mely a termékben megtestesült eleven munka mennyiségének csökkenését termelékenység emelkedésnek tekinti, tehát a termelékenység emelésének egyik lehetőségét, kísérő jelenségét azonosítják magával a termelékenység emelkedésével.

Az előzőkből kitűnik, hogy a termék előállításánál felhasznált eleven munka mennyiségének csökkenése akkor tekinthető termelékenység emelkedésnek, ha ezzel egyidejűleg a felhasznált összes munka mennyisége is csökken. Érvényes ez arra az esetre is, amikor meghatározott munkafolyamatok vagy azokhoz kapcsolódó üzemek, vállalatok szempontjából vizsgál-

jük a munkatermelékenység alakulását. Ha a vizsgált munkafolyamatnál, üzemben, vállalatnál meghatározott termékegység előállításánál csökken ugyan a felhasznált eleven munka mennyisége, ezzel egyidejűleg azonban növekszik a termékegységhez felhasznált holt munka mennyisége (nő az anyag-, munkaeszközfelhasználás) és e munkamennyiség-növekedés eléri vagy meghaladja az eleven munkánál bekövetkezett csökkenés mértékét, akkor nem beszélhetünk a termelékenység emelkedéséről még a vizsgált munkafolyamat, üzem, vállalat szempontjából sem. Amennyiben az eleven munkafelhasználás csökkenését nem kíséri a holt munka felhasználásának emelkedése, akkor a termelékenység emelkedett. A termelékenység vizsgálatára jelenleg alkalmazott mutatószámaink azonban erre nincsenek tekintettel.

Egyes termékek előállításánál — a munka intenzitásának változatlanul tartása mellett — az eleven munkamennyiség arányának csökkenése általában a technika fejlődésével van szoros kapcsolatban. A technika fejlődése egyrészt a munkaműveletek mindnagyobb fokú differenciálódásának irányában hat, másrészt egyre fejlettebb munkaeszközök alkalmazását jelenti.

A technika fejlődésével kapcsolatos mindkét tényező összehasonlíthatósági problémaként is jelentkezhetsz. Ha azonban a termelékenység vizsgálatánál mindenkor a termékegységhez felhasznált összes munkamennyiség alakulását figyeljük meg, akkor ez az összehasonlításkor nem hat zavarólag. Más mérési módszereknél azonban tekintettel kell lennünk az összehasonlíthatóság kérdésére.

A technika fejlődésével kapcsolatos első tényező azt eredményezi, hogy a termék előállításánál felhasznált eleven munkamennyiség aránya azért csökken, mert a kérdéses termék előállításánál a múltban elvégzett munkafolyamatok egyrésze ma már nem tartozik a munkafolyamathoz, ugyanis a termelőfolyamat magasabb szintről indul el. A gépiparban például egyes alkatrészek, műszerek előállításának specializálódása azt eredményezheti, hogy gyártásukra külön vállalatot létesítenek. Így a gépgyárnál az eddig eleven munkaráfördítést jelentő alkatrész vagy műszertermelés helyébe ugyanezen termékeknek mint anyagoknak a felhasználása lép.

A másik tényező, a fejlettebb munkaeszközök mind nagyobb mértékben történő alkalmazása. Ez azt jelenti, hogy a kérdéses munkafolyamatban az eleven munkaidőt egyre inkább csökkenti a gépi munka felhasználása.

Mindkét tényező hatása úgy érvényesül, hogy a múltban eleven munkaként tekintetbe vett munkamennyiség egy része vagy esetleg egésze, holt munkává alakul át. Mindkét esetre vonatkozóan érvényes azonban, hogy ha az eddig eleven munkaként számbavett munkamennyiség ugyanannyi holt munkává alakul át, akkor ez a változás nem jelenti a termelékenység emelkedését. Ebben az esetben nem teljesül a termelékenység emelkedésével kapcsolatban támasztott az az alapvető követelmény, hogy csökkennie kell a termékegységhez felhasznált összes munka mennyiségének.

A technika fejlődésének ilyen irányú hatása feltétlenül érvényesül, jelentőségét a termelékenység emelkedésénél nem lehet vitatni. Nem lehet azonban elhanyagolni azt a hatást sem, amely az egyes termékekben rejlő holt munka mennyiségének, arányának csökkentését eredményezi, és így módon növeli a termelékenységet. Ilyen jelenség például meghatározott termékek gyártásánál a fajlagos anyagfelhasználás csökkentése, egyes anya-

goknak a termék rendeltetése szempontjából ugyanolyan értékű, de kisebb munkaigényű szintetikus vagy ún. póanyagokkal való helyettesítése anélkül, hogy a termék minősége, használhatósága változna. Ezekben az esetekben a terméket előállító vállalatnál csökken a holt munkafelhasználás, csökken a termékben megtestesült holt munka aránya, és emelkedik ennek következtében az eleven munka hányada. Ha a felhasznált eleven munka mennyisége nem változott, akkor a holt munka-felhasználás csökkenése következtében csökkent a termékben megtestesült összes munka mennyisége, nőtt a termelékenység.

A munkatermelékenység vizsgálata meghatározott munkamennyiségeknél

Az eddigiek során a munkatermelékenység fogalmának értelmezését úgy vetettük fel, mint a meghatározott termékmennyiségben megtestesült munkamennyiség változását. Ennek során az eleven és a holt munkamennyiség együttes számbavételének szükségességét mutattuk be. Más szempontból való kiindulást jelent, ha nem a meghatározott termékmennyiség előállításánál elért termelékenységi színvonal vizsgálatát tekintjük elsődlegesnek, hanem a meghatározott munkamennyiségnél elért termelékenységi színvonalat. Tehát azt vizsgáljuk, hogy a megfigyelési időszak folyamán végzett — eleven — munka mennyivel jelent magasabb termelékenységi színvonalat az előző időszakokban végzett munkánál.

Ennek a vizsgálatnak ugyanolyan elméleti és gyakorlati jelentősége van, mint az előzőnek, sőt többnyire ez az amit közgazdaságilag elsősorban vizsgálunk és az esetek többségében statisztikai méréseinknek is ez a célja.

A munka termelékenysége a termékegységben megtestesült munka mennyiségének, mégpedig az eleven és holt munka mennyiségének változását jelenti. Abban az esetben azonban, ha vizsgálatunk célja az eleven munka termelékenységi színvonalának és alakulásának figyelemmel kísérése, akkor termelési eredményként is csak a vizsgált időszak eleven munkájával létrehozott termelést, az ún. új értéket, a nettó termelést vehetjük tekintetbe. Az új érték az eleven munka-befektetés termelési eredménye. A nettó termelés alapján számított termelékenységi mutatószámoknál — mind a termelési volumennél, mind pedig a munkaráfordításnál — figyelmen kívül hagyjuk az előállított termékbe átvitt holt munka értékét, illetve a holt munka-felhasználást.

Ez azonban csak mintegy kvalitatív felvázolását jelenti a termelékenységi mutatószám-képzés problémáinak, mert a gyakorlati mérés, a mutatószám kvantitatív elemzése és értékelése csak úgy lehetséges, ha megfelelő volumen-mérési módszert állapítunk meg.

A termelési volumen változásának mérésére a volumen-index szolgál, mely a termelési érték változásából kiküszöböli az árváltozások befolyásoló hatását. Tárgyalásunk szempontjából közömbös, hogy ezt milyen index-formulával oldjuk meg, közvetlenül számolunk-e volumen-indexet, vagy pedig az érték-indexet defláljuk az árindexszel. Lényeg az árváltozások kiküszöbölése.

Az előállított új értéknek megfelelő volumen változása elméletileg kétféle — tartalmában és eredményében különböző — módszerrel állapítható meg.

1. A változatlan áron mért teljes (bruttó) termelési értékből levonjuk az árváltozások kiküszöbölése céljából ugyancsak változatlan áron mért holt munka-felhasználást (anyag, anyagjellegű költségek, amortizáció).

2. Egy adott időpontban az egyes termékeknek az előzők szerint kiszámított nettó értékét tekintjük változatlannak, ezzel, mint „változatlan árral” számolunk, és így vizsgáljuk az újonnan létrehozott értékek, mint termelési volumennek a változását.

A kétféle számítás eredménye közötti különbség (az egyszerűsítés kedvéért, a holt munka-felhasználást azonosnak tételezzük fel az anyagfelhasználással) onnan adódik, hogy míg az első számítási módszer alapján nyert eredményben kifejezésre jut az anyagfelhasználás mértékének változása is, addig a második módszer alapján nyert eredményt ez nem befolyásolja.

Például: A termék ára a bázisidőszakban 100 forint, a termeléshez felhasznált anyag értéke pedig 60 forint (fenntartva az előbb bevezetett egyszerűsítést). A következő időszakban anyagtakarékosság következtében ugyanezt a terméket 50 forint értékű anyagból állítjuk elő. (A felhasznált anyag mennyisége csökkent vagy olcsóbb, helyettesítő anyagból állították elő ugyanezt a használati értéket képviselő A terméket, és nem a felhasznált anyag ára csökkent.) Ha mindkét időszakban egy-egy darabot állítottak elő

a termékből, akkor az első módszerrel számított változás: $\frac{100 - 50}{100 - 60} = 125$

százalék, a második módszer szerint a bázisidőszakban létrehozott új értéket változatlannak feltételezve: $\frac{40}{40} = 100$ százalék.

Az előállított új érték volumen alakulásának a második módszer szerinti számbavétele könnyen úgy tűnhet fel, mint csak az elméletben alkalmazható és alkalmazott számítás. A tényleges helyzet azonban nem ez. Nyugati államok statisztikai gyakorlatában kiterjedten alkalmazzák a nettó termelést a termelés volumen-változásának vizsgálatára. A nettó termelést azonban teljeskörű felvétel alapján, az első módszer szerint csak nagyobb időszakonként (5 vagy 10 évenként), az ún. ipari censzusok alkalmával veszik számba. A censzusok közötti időszakban reprezentatív megfigyelést alkalmaznak, amelynél az egyes iparágak nettó termelésének alakulását valamilyen közelítő adattal helyettesítik. A nettó termelést helyettesítő, megközelítő adatként kiterjedten alkalmazzák egyes termékek vagy termékcsoportok termelési mennyiségeit. Az összesített volumenindexek képzésénél az egyes termékek termelési mennyiségeit, illetve azok volumenének alakulását a censzusok alkalmával megállapított, az összesből az egyes termékekre vagy termékcsoportokra eső nettó termelési érték hányadával súlyozzák. Ez a számítás a nettó termelés volumenének a második módszer szerinti képzését jelenti.

Nézzük meg, hogy a termelékenység vizsgálatánál miként jelentkezik a nettó termelés kétféle számítási módszerével kapcsolatos probléma. Vegyük ismét az előző példát, és a további elemzés céljából egészítsük ki az eleven és a holt munka felhasználására vonatkozó adatokkal. (Az első módszer alapján számított új értékek megfelelő volument Δ -val, a második módszer szerint számított volument pedig δ -val jelöljük.)

1. tábla

Időszak	Termelés változatlan áron (forint)	Anyag- felhasz- nálás (forint)	Δ	δ	Felhasznált munkaidő (óra)			Termelékenységi mutatók			
					holt	eleven	össze- sen	$\frac{b}{h}$	$\frac{e}{g}$	$\frac{d}{g}$	$\frac{b}{g}$
<i>a</i>	<i>b</i>	<i>c</i>	<i>d</i>	<i>e</i>	<i>f</i>	<i>g</i>	<i>h</i>	<i>i</i>	<i>j</i>	<i>k</i>	<i>l</i>
1.	100	60	40	40	30	10	40	2,50	4	4	10
2.	100	50	50	40	25	5	30	3,33	8	10	20
Változás százalékban	100	83,33	125	100	83,33	50	75	133,33	200	250	200

Az *i* oszlopban szereplő mutató megfelel a termelékenység közgazdasági fogalmának, a termékegységben megtestesülő (eleven és holt) munka mennyiségét fejezi ki. A termék egy egységéről lévén szó mindkét időszakban, a termelékenységi mutató változását kifejező index egyenlő az összes munkaráfordítás alakulásának reciprokával ($133,33\% = \frac{100}{75}$). A *j* és *k* oszlopokban szereplő mutatók a termék előállításához felhasznált eleven munka termelékenységi színvonalát, illetve annak változását fejezik ki. A *j* oszlopban a termelékenységi mutatószám számlálójában (a termelékenységi mutatót olyan törtnek tekintve, amelyben a számláló a termelés, a nevező pedig a munkaidőfelhasználás) a második pont szerint számított termelés (δ) szerepel, amelyet a termék nettó értékének változatlanul tartásával nyertünk. A *k* oszlopban a termelékenységi mutatószám számlálóját (Δ) a 2. időszakban az anyagmegtakarítás eredménye is növelte ($40 + 10 = 50$). Ennek következtében (minthogy a munkaráfordítás mindkét mutatószám-típusnál azonos) e mutatószám-típusnál nagyobb mértékben nőtt a munkatermelékenység színvonala, mégpedig a számláló nagyobb mértékű emelkedésével arányosan. A nettó termelésnek e módszer szerint számított nagyobb fokú emelkedését ebben az esetben tehát termelékenységemelkedésnek tekintjük.

Az anyagfelhasználás mennyiségének változását kifejező nettó termelés alapján számított termelékenységi mutatószámot (*k* oszlop) megszorozva a termék nettó értékének változatlanul tartásával képzett termelés (δ oszlop) és az anyagfelhasználás mennyiségének változását is tekintetbe vevő nettó termelés (Δ oszlop) hányadosával, eredményül a termék változatlan nettó értékének segítségével képzett termelékenységi mutatót (*j* oszlop) kapjuk. Képletben (ha az eleven munkaidőfelhasználást t_e -vel jelöljük)

$$\frac{\Delta}{t_e} \cdot \frac{\delta}{\Delta} = \frac{\delta}{t_e}$$

Példánkban a 2. időszak adatainál:

$$\frac{10}{10} \cdot \frac{40}{50} = 8$$

Az anyagfelhasználás mennyiségének változását is figyelembe vevő nettó termelési volumen (Δ) alapján számított termelékenységi indexre tehát hat:

egyrészt a holt munka felhasználásnál elért megtakarítás vagy többletfelhasználás, ami kifejezésre jut a kétféle módon számított új érték volumenének alakulásában (példánkban: $\frac{\Delta_1}{\Delta_0} : \frac{\delta_1}{\delta_0}$; számszerűen: $\frac{50}{40} : \frac{40}{40} = 125$ százalék);

másrészt az anyagfelhasználás terén elért megtakarításokat vagy többletfelhasználásokat figyelmen kívül hagyó „nettó” termelés (δ) alapján számított termelékenységváltozás. (Példánkban $\frac{\delta_1}{t_{e1}} : \frac{\delta_0}{t_{e0}}$; számszerűen: $\frac{40}{5} : \frac{40}{10} = 8 : 4 = 200$ százalék).

Az anyagfelhasználás mennyiségének változását figyelembe vevő nettó termelési volumen alapján számított termelékenységi index e két tényező szorzatának eredményeként jön létre:

$$\left(\frac{\Delta_1}{\Delta_0} : \frac{\delta_1}{\delta_0} \right) \cdot \left(\frac{\delta_1}{t_{e1}} : \frac{\delta_0}{t_{e0}} \right) = \frac{\Delta_1}{\Delta_0} \cdot \frac{\delta_1}{\delta_0} \cdot \frac{t_{e0}}{t_{e1}} = \frac{\Delta_1}{\Delta_0} \cdot \frac{\delta_1}{\delta_0} \cdot \frac{t_{e0}}{t_{e1}}$$

Számszerűen:

$$\left(\frac{50}{40} : \frac{40}{40} \right) \cdot \left(\frac{40}{5} : \frac{40}{10} \right) = 1,25 \cdot 2,00 = 250 \text{ százalék.}$$

Ezzel kapcsolatban rögtön felmerül az anyagfelhasználás mennyiségének változását figyelembe vevő nettó termelési volumen alapján számított termelékenységi mutatószám (a k oszlopban alkalmazott módszer) használata jogosultságának kérdése. Mivel indokolható közgazdaságilag az, hogy az anyagtakarékosság eredményét, a holt munka megtakarítását, az eleven munka termelékenységének emelkedéseként számoljuk el? Azzal, hogy a holt munka megtakarítása az eleven munka eredménye. Az eleven munka viszi át a holt munkát a termékbe és hozza létre a terméket. Amennyiben kevesebb holt munka felhasználással hozza létre ugyanazt a terméket, akkor ez az eleven munka eredményeként számolható el. Például, ha egy meghatározott teljesítményű esztergapadot szerkezeti tökéletesítés eredményeként kisebb öntvényfelhasználással állítunk elő, akkor az új szerkesztés és kivitelezés eredményének tudható be a megtakarítás és az így jelentkező termelékenység emelkedés, még abban az esetben is, ha az új szerkesztésű esztergapad előállításánál ugyanannyi eleven munkát használtak fel mint a múltban. Ilyen és hasonló esetekben teljesen világos az értelmezés. Vannak azonban komplikáltabb esetek is, ezeknél a holt munkát megtestesítő anyag teremti meg elsődlegesen az eleven munka felhasználása során elérhető megtakarítás lehetőségét. Jól példa erre a helyettesítő anyagok felhasználása. Ilyen esetekben is azonban a holt munka a megtakarításnak csak a

lehetőségét teremti meg, a megtakarítás az eleven munka végzése során jön létre. Hasonló a helyzet az amortizációs költségeknél elért megtakarításoknál. Véleményünk szerint a termelékenységi mutató ilyen módszer szerinti képzése mindenkor konkrét közgazdasági tartalmat tükröz, helyesen jelzi a termelékenység színvonalát és meghatározza az eleven munka termelékenységi színvonalának változását.

A *j* oszlopban feltüntetett mutatószám-típusnál, indexnél nem vettük figyelembe az anyagfelhasználás mennyiségének változását. Az ilyen módszerrel képzett mutatószám az eleven munka termelékenysége alakulásának elemzésére alkalmas, kiküszöböli a holt munka felhasználás mennyisége változásának hatását a munkatermelékenységre. Ahhoz azonban, hogy az eleven munka termelékenységének változását pontosan, közgazdasági fogalmának minden tekintetben megfelelően, számszerűen jellemezzük, az ilyen módon kiküszöbölt tényező változását is figyelembe kell venni.

Talán még meggyőzőbbé tehető az érvelés a példa bizonyos fokú megváltoztatásával. Tételezzük fel, hogy az anyagfelhasználás mennyisége a második időszakban emelkedett. Az anyagfelhasználás legyen 50 forint helyett 80 forint. Ekkor a nettó termelés $100 - 80 = 20$ forint. A holt munkaidőre vonatkozó adatokat korrigáljuk olyan formán, hogy tartsuk fenn az anyag és holt munkaidő között az eredeti példában szereplő arányt.

Ennek értelmében a holt munkaidő-felhasználás 40 órára $\left(\frac{80}{50} = 1,6; 25 \cdot 1,6 = 40\right)$, az összes felhasznált munkaidő pedig 45 órára módosul. Az eleven munkaidő-felhasználás tehát az eredeti példában szereplő 5 óra.

Így a második időszakban a termelékenységi mutatók és indexeik a következő értékeket veszik fel:

2. tábla

Megnevezés	Az első tábla			
	<i>i</i>	<i>j</i>	<i>k</i>	<i>l</i>
	rovatának megfelelően képzett mutató			
Termelékenységi mutató	2,22	8	4	20
Index	88,89	200,0	100,0	200,0

A példa ilyen formában történt megszerkesztésével a különbözőképpen képzett termelékenységi mutatók indexei három irányú változást mutatnak.

A termék teljes értékének volumen változása és az előállításához felhasznált összes (holt és eleven) munkaidő hányadosaként számított mutató (*i* oszlop) 11,11 százalékkal csökken. A termelésnél az anyagfelhasználás változását, a munkaidőnél pedig a holt munka felhasználást figyelmen kívül hagyó mutató (*j* oszlop) a kétszeresére emelkedik. Ugyanilyen arányban emelkedik a termék teljes értékének volumenváltozása és az eleven munkaidőfelhasználás hányadosaként számított mutató is (*l* oszlop). A termelékenység stagnálását jelzi az anyagfelhasználás volumene változásának figyelembevételével számított új (nettó) termelési volumen és az eleven munkaidő felhasználás alapján számított mutató (*k* oszlop).

A termelékenység közgazdasági fogalmának az i oszlopban feltüntetett mutatószám, illetve index minden kétséget kizáróan megfelel. Ebben tükröződik a termékegységhez felhasznált eleven és holt munka termelékenységének változása. Vizsgáljuk meg, hogy az együttes változást kifejező indexnek, az eleven munka termelékenységének változását feltüntető indexek közül melyik felel meg. A holt munka felhasználás 80 forint. Ennek előállítására a második időszakban 40 órát használtak fel, a holt munkánál az első időszakhoz képest a munkatermelékenység nem változott. A holt munka termelékenységi indexe tehát 100, az összes (eleven és holt) munkaidő felhasználás indexe pedig 88,89 százalék. Mindkét index vitathatatlanul hűen tükrözi a hozzájuk tartozó munkafelhasználás termelékenységének változását.

Nézzük ezt meg először a termék bázisidőszaki nettó értékének változatlanul tartásával képzett termelés (δ) alapján számított termelékenység (j oszlop), majd pedig a változatlan áras termelésből a tényleges anyagfelhasználás mennyiségének levonásával képzett nettó termelés (Δ) alapján számított termelékenység (k oszlop) esetében.

3/a tábla

Megnevezés	1. időszak			2. időszak			Index
	Termelés	Munkaidő	Termelé- kenység	Termelés	Munkaidő	Termelé- kenység	
Eleven.....	40	10	4	40	5	8	200
Holt.....	60	30	2	80	40	2	100
Együtt	100	40	2,5	120	45	2,67	106,8

Mint látjuk az eleven és a holt munka felhasználás együttes termelékenységi indexe 106,8 és nem 88,89 százalék.

3/b tábla

Megnevezés	1. időszak			2. időszak			Index
	Termelés	Munkaidő	Termelé- kenység	Termelés	Munkaidő	Termelé- kenység	
Eleven.....	40	10	4	20	5	4	100
Holt.....	60	30	2	80	40	2	100
Együtt	100	40	2,5	100	45	2,22	88,89

Ebben az esetben a holt munka felhasználás együttes termelékenységi indexe a közgazdasági fogalomnak megfelelő 88,89 százalékos változást mutatja.

Az első módszernél, a termelésnél, illetve az eleven munka felhasználás termelékenységének változásánál, nem vettük tekintetbe az anyagfelhasználás mennyiségének emelkedése következtében előállott holt munka felhasználási többletet, ezért az az együttes eredményben sem jelentkezik. A második módszernél a holt munka felhasználási többletet tekintetbe vettük, s ennek folytán hatása az együttes eredményben is jelentkezik. Összefüggés alapján könnyen igazolható, hogy az eleven munka termelékenységi

színvonalának változásánál figyelembe kell venni az anyagfelhasználás mennyiségében beálló változást is. Ha ezt nem tesszük meg, akkor az egyes egymással termelési-anyagfelhasználási kapcsolatban álló részterületek termelékenységi indexei elvesztik közvetlen kapcsolatukat a részterületeket átfogó, a termelékenység alakulását tükröző összesítő indexszel.

Ha a 3/b táblán megnézzük az eleven és a holt munkaidőfelhasználás termelékenységi indexeit, akkor azt látjuk, hogy mindkettő stagnál, de az együttes eredmény 11,11 százalékkal csökken. A termék előállításánál tehát sem az eleven, sem a holt munka termelékenységi színvonala nem változott, a termékben foglalt összes munka mennyisége mégis 12,5 százalékkal emelkedett $\left(\frac{100}{88,89} = 1,125\right)$. Minek a következménye ez a látszólagos ellentmondás?

A termék előállításánál felhasznált eleven és holt munka termelékenységi színvonala különböző. Az eleven munkánál 4, a holt munkánál 2 forint termelés jut egy órára. A második időszakban a termeléshez 5 óra eleven munka felhasználás mellett 40 óra holt munka felhasználása, az első időszakban pedig 30 óra holt munka felhasználás és 10 óra eleven munka felhasználása szükséges. Az anyag többlet felhasználás hatással volt az eleven és a holt munka felhasználás arányára is. Nőtt az összes munka felhasználáson belül a kisebb, egy órára eső termelési értéket képviselő holt munka aránya, mégpedig $\frac{30}{40} = 75$ százalékról $\frac{40}{45} = 88,89$ százalékra. (Ez utóbbi csak véletlenül egyezik meg az együttes termelékenységi indexszel.) Ezzel a változó és a változatlan állományú, valamint az arányeltolódási indexek problémájához jutottunk el.

A változó állományú munkatermelékenységi indexre ható tényezők két csoportját különböztetjük meg:

1. az egyéni indexekben kifejezésre jutó tényezők. (Ezekkel már az előzőekben — az 573—574. oldalon — foglalkoztunk, amikor kimutattuk, hogy az anyagfelhasználás mennyiségének változását figyelembe vevő termelési volumen (Δ) alapján számított munkatermelékenységi indexre milyen tényezők vannak befolyással);

2. a különböző munkatermelékenységi színvonalon álló területek közötti arányváltozást előidéző tényezők. (Példánkban a fajlagos anyagfelhasználás mennyiségének emelkedése idézte elő a holt munka felhasználásának emelkedését.)

Változatlan állományú index számításánál a 2. pontban említett tényezők hatását kiküszöböljük. Példánkban a változatlan állományú index 100 százalék, mivel a részterületekre vonatkozó indexek értéke is 100. (Számítási átlagformában felírva e számítás: $\frac{4,5 \cdot 1,00 + 2,40 \cdot 1,00}{4,5 + 2,40} = 1,00$).

A változó állományú index 11,11 százalékos csökkenését tehát az egyéni indexekben kifejezésre jutó tényezők mellett, a különböző egy órára eső termelést képviselő eleven és holt munka arányának megváltozása idézte elő.

Ezzel magyarázatot nyert a példánkban alkalmazott első három munkatermelékenységi mutatószám-típus (1. tábla, i , j , k oszlopok) közgazdasági jelentése és a közöttük fennálló számszerű összefüggés.

A negyedik mutatószám-típust (az 1. tábla l oszlop) alkalmazzuk jelenleg a termelékenység vizsgálatánál mind a statisztikában, mind a tervezésnél. (A termék változatlan áron mért termelését osztjuk az eleven munkafelhasználással.) Példánkban ennek a mutatószámnak az indexe megegyezik a j oszlopéval, amelyet úgy kaptunk, hogy a termék nettó értékét változatlanul tartottuk, és e termelés segítségével számítottunk termelékenységi mutatókat, illetve indexet. Egy termék gyártása, esetén, ha az összehasonlított időszakokban a termelőfolyamatnak ugyanazokat a munkaszakaszait végzik el, a két módszer szerint számított index mindig párhuzamos alakulást mutat. Ha azonban a megfigyelési egység a termék előállításánál az egyik időszakban a termelőfolyamatnak az előző időszakánál szűkebb vagy tágabb szakaszt végzik el, akkor a nettó értéket — noha a termék teljes ára nem változik — a munkafolyamat változásának megfelelően módosítani kell és így a két index alakulása eltérő. Ilyen esetben az l oszlopnak megfelelően képzett termelékenységi mutatók tulajdonképpen összehasonlíthatatlanokká váltak. A k és l oszlop termelékenységi mutatói közötti különbség az anyagérték tekintetbe nem vételéből, illetve beszámításából adódik.

Az 1. táblában nem tüntettük fel a termelés természetes mértékegységben történő számbavétele alapján számított termelékenységi mutatók alakulását.

Minthogy egy meghatározott termékfeleség gyártásánál alkalmazható termelékenységi mutatószám-típusokról volt szó, a természetes mértékegységben történő számbavétel nem vet fel új problémát. Amennyiben az előállításánál felhasznált összes munkaidőt figyelembe vesszük, akkor minden esetben az i oszlopnak megfelelő indexet kapjuk eredményül. Ha viszont a termelékenységi mutatót csak az eleven munkaidő felhasználással számítjuk ki, akkor indexünk megegyezik az l oszlopban feltüntetett mutatók alakulásával. Közgazdasági értelmezésük tekintetében tehát a természetes mértékegységben számbavett termelés alapján mért termelékenységi mutatószámokról ugyanazok a megállapítások tehetők mint az értéki mutatószámokról.

Az eddigiekből kitűnik, hogy a munkatermelékenység közgazdasági fogalmát, annak változását, minden körülmények között kétféle mutató tükrözi:

1. a termék teljes ára vagy természetes mértékegysége alapján számbavett termelés és az előállításához felhasznált összes munkaidő (eleven és holt) hányadosa mint termelékenységi mutató;

2. az anyagfelhasználás mennyiségének változását tekintetbe vevő nettó termelési volumen (Δ) és a termék előállításánál felhasznált eleven munkaidő felhasználás hányadosa.

Az első mutató meghatározott termékmennyiségek előállításánál elért termelékenységi színvonal vizsgálatára, a második meghatározott munkamenyiségeknél — a megfigyelt időszak eleven munka felhasználásánál — elért termelékenység vizsgálatára alkalmas.

Az első módszert a gyakorlatban csak szűk korlátok között tudjuk alkalmazni. Alkalmazásának gyakorlati nehézsége abban áll, hogy az egyes termékek előállításánál a felhasznált holt munkamenyiségeknek — anyagnak, amortizációs hányadnak — megfelelő munkaidő felhasználásra vonat-

kozó adatok általában nem állnak rendelkezésre. Csak az átvitt munkának megfelelő értékét ismerjük és tudjuk számbavenni. Ha pedig a holt munka felhasználás értékben áll rendelkezésre, akkor az eleven munka felhasználást is értékben — munkabérben — kell számításba venni, különben a munkafelhasználások összesítése nem végezhető el. Ezzel pedig az önköltségszámításhoz jutottunk el.

A továbbiakban ezzel a vizsgálati módszerrel nem foglalkozunk, mert ez természeténél fogva az önköltségstatisztika körébe tartozik.

A második módszer szerinti vizsgálat az, amelyiknek a gyakorlatban, a termelékenységi statisztikában, döntő helyet kellene elfoglalnia. Ennek alapján mondható vélemény a megfigyelt területen, a megfigyelési időszak folyamán végzett termelőmunka színvonaláról. Ezért a több termék együttes termelékenységi színvonalának vizsgálatakor jelentkező problémákat ebből a szempontból vizsgáljuk meg.

A munkatermelékenység vizsgálata a termelés összesített mutatószámai esetében

Több terméknel, valamint vállalatok, iparágak és az egész ipar termelésére vonatkozóan, a termelékenység vizsgálata jelenlegi gyakorlatunkban a vállalati teljes termelés segítségével történik. Amikor az összesített teljes termelési értéket osztjuk a munkaidőfelhasználás mennyiségével és a mutató alakulását figyeljük meg, akkor az előzőkben kifejtettek mellett arra is tekintettel kell lennünk, hogy a több területet átfogó, a munkatermelékenység együttes változását kifejező index, változó állományú index. A változó állományú index egyrészt a részterületeken megfigyelt jelenség alakulását kifejező egyéni indexek átlagos változását, másrészt pedig a megfigyelt jelenség különböző színvonalán álló részterületek arányában bekövetkező változás hatását tükrözi.

A részterületeken (egyes termékeknél, műhelyekben) a termelékenység változását kifejező indexekre azok, a mutatószámképzésből következő sajátosságok érvényesek, melyeket az előzőkben már tárgyaltunk. Az összesítésnél új problémaként a különböző területek arányváltozásai hatásának vizsgálata jelentkezik.

A termelékenység változó állományú indexénél az arányváltozásoknak egymástól jellegükben teljesen különböző hatásaival kell számolnunk:

1. ugyanazon terméknek vagy azonos összetételű termékcsoporthoz különböző munkatermelékenységi színvonalon álló munkahelyei közötti arányeltolódások. A különböző termelékenységi színvonal oka jobbra az üzemek különböző technikai felszereltsége, speciális, univerzális, félautomata, automata gépek alkalmazása, különböző munkaszervezés, egyedi gyártás, tömeggyártás stb.;

2. különböző, olyan termékek gyártása közötti arányváltozás, amelyeknél a fajlagos munkaidőfelhasználás eltérő. Minthogy a forintban kifejezett teljes termelésnél a termékek változatlan áron vannak értékelve, az eltérő fajlagos munkaidőfelhasználás nagyrészt annak a következménye, hogy különböző átvitt munkaérték szerepel bennük. Innen ered az, hogy 100 forint értékű szénnek sokkal magasabb a fajlagos munkaidő felhasználása, mint az ugyanilyen értékű konfekcióipari terméknek.

Az első pontban ismertetett arányeltolódás hatása joggal jelentkezik a munkatermelékenység változó állományú indexében, és ténylegesen a termelékenység emelése vagy csökkenése irányába hat.

A második esetben már más a helyzet. Az ilyen arányváltozás hatását a termelékenység alakulásának vizsgálatánál ki kell küszöbölni. A termelékenység fogalmával semmi összefüggésben sincs a fajlagos munkaidő felhasználás változása például akkor, amikor a széntermelés és a konfekcióipari termelés együttes értékére számított fajlagos munkaidő felhasználás csak azért csökken, mert az együttes értékben nagyobb súllyal szerepel a konfekcióipari termelés. Ilyen arányváltozások esetében a változó állományú index nem tükrözi a termelékenységben beállott változást. Ebben az esetben a termelékenységi mutató változása nem a termelékenység alakulását jelzi, hanem más, a termelékenységgel össze nem függő hatásokat fejez ki.

Az összesített mutatószámoknál az arányeltolódásoknak most említett két sajátos esete többnyire együttesen jelentkezik és a gyakorlatban a vállalati teljes termelés alapján számított termelékenységi mutatószámoknál nem választható el egymástól. Így nincs, vagy csak nagyon korlátozott mértékben van lehetőség arra, hogy a második pontban említett jelenség hatásától az e módszerrel számított termelékenységi indexeket megtisztítsuk. Az e téren jelentkező nehézségekkel kapcsolatban megemlítjük, hogy az iparágak közötti arányváltozások kiküszöbölése nem jelenti a különböző munkaigényű, eltérő termékek közötti arányváltozások kikapcsolását is, mert az iparágakon belül, sőt egyes vállalatoknál is, a termékek fajlagos munkaidő felhasználása nagymértékben eltérő lehet. Tehát az eddigi munkatermelékenység-számítási módszerünk mellett — minthogy csak változó állományú indexet tudunk számítani — bele kell nyugodnunk abba, hogy az a cikkünk első részében említetteken kívül további torzítást is tartalmaz, sőt olyan tényezők hatását is termelékenység-változásként vesszük tekintetbe, melyeknek ahhoz semmi közük nincs. Ilyen, a termelékenység változását nem befolyásoló hatás visszatükrözése 1951. évi tervjelentésünkben, hogy az egész ipar termelékenységének emelkedése 1950-hez képest alacsonyabb volt (19%), mint a nehézipar (20%), a könnyű-, valamint az élelmiszeripar (21%) termelékenységének emelkedése.

Mi a helyzet az arányváltozások hatása tekintetében a nettó termelés alapján számított munkatermelékenységi indexnél?

1. Ugyanazon terméknek vagy azonos összetételű termékcsoporthoz különböző munkatermelékenységi színvonalon álló munkahelyei közötti arányváltozása kifejezésre jut a nettó termelés alapján számított, a részterületek együttes változását kifejező, változó állományú indexekben.

2. A nettó termelésnél nem vesszük számba az átvitt munka értékét, tehát ennek következtében nem lehet az egyes termékeknél különböző az egy órára eső termelés. Ezért az ebből eredő arányváltozások hatása sem jelentkezik a nettó termelés alapján számított változó állományú termelékenységi indexben.

Más forrásból eredő arányváltozások azonban erősebben éreztetik hatásukat a nettó termelés alapján számított termelékenységi indexekre, mint a teljes termelés alapján számítottakra. Ilyen elsősorban a forgalmi adókulcs. Minthogy a forgalmi adót a termék teljes (anyagot is magában

foglaló) értéke alapján számítják, még azonos forgalmi adókulcsok alkalmazása esetén is, az anyagértékek mennyiségének különbözősége miatt, a forgalmi adó különböző termékeknél eltérő módon befolyásolja a nettó termelés nagyságát. Fokozza ezt még sok esetben a forgalmi adókulcsok különbözősége is. Tipikus példaként szolgálhat erre a tiszta szesz (alkohol) és a denaturált szesz nettó értékének a forgalmi adóból eredő különbözősége. Ezek a tények annak a megfontolására készítetnek, hogy nem volna-e helyes a nettó termelés megállapításánál a forgalmi adót figyelmen kívül hagyni.

Hasonló a helyzet a vállalati nyereségkulcsok tekintetében is. Ez általában sokkal kisebb torzítást idéz elő a mérésnél, mint a forgalmi adó. A torzítás mértéke azért kisebb, mert a termékben foglalt anyagérték növekedésével a nyereségkulcs általában csökken, és távolról sem fordul elő ezzel ellentétes, olyan eltérés, mint a forgalmi adónál. A nettó termelés alapján számított termelékenység alakulását az anyagértéket is tekintetbe vevő nyereségkulcs befolyásolja. Ez a befolyásoló hatás zavarja a termelékenység vizsgálatát, jelentős torzításhoz azonban általában nem vezet, és az ebből eredő torzítás alatta marad a vállalati teljes termelés alkalmazásánál elkerülhetetlen torzító hatásoknak.

A termelékenység vizsgálatánál általában a munkások teljesített óráit vesszük tekintetbe. A termelési érték viszont magában foglalja az alkalmazotti munkakörök teljesítményének értékét is. Minthogy az egyes iparágakban technológiai, termelési, szervezési stb. okokból kifolyólag különböző a munkások és az alkalmazottak aránya, a nettó termelési érték eltérő mértékben tartalmaz ebből eredő érték-részt. Ez olyan körülmény, amelynek hatása erősebben érvényesül az iparágak közötti arány megváltozásánál akkor, ha a nettó termelés alapján számítjuk a termelési indexet, mint abban az esetben, ha a teljes termelés alapján számolunk. E hibaforrás kiküszöböléséhez segítséget nyújt, ha időközönként — egyéb szempontból is indokoltan — az összes munkavállalók létszámának figyelembevételével számítunk termelékenységi indexet.

Az arányváltozások említett problémáinak megoldását jelentené, ha a munkatermelékenység alakulásának vizsgálatánál a nettó termelési érték használata a változatlan állományú indexek alkalmazásának a lehetőségét is megteremtené. A változatlan állományú indexek alkalmazása megadná annak a lehetőségét, hogy az előzőekben, az 1. pontban ismertetett arányváltozásoknak hatását külön elemezhesük. Ehhez a vizsgálathoz azonban termékenként ismernünk kellene a nettó termelési értéket és a munkaidő-felhasználást. Ez pedig teljeskörű felvétel esetén megvalósíthatatlan követelményt jelent. A reprezentatív megfigyelés gyakorlatilag alkalmazható a változatlan állományú index számítására, az alkalmazása azonban sok más problémát is felvet. A termelékenység alakulásának reprezentatív módszerrel történő megfigyelésére a továbbiakban, más kérdéssel kapcsolatban még kitérünk.

A nettó termelést rövidebb időszakokra — hónapokra — nem tudjuk kiszámítani. Ebből következik, hogy a nettó termelés számbavétele alapján havonta nem tudunk termelékenységi indexet számolni. Negyedéves időszakokra is fennáll az a probléma, hogy a nettó termelési érték kimunkálása hosszú időt vesz igénybe, így az adatszolgáltatás, tájékoztatás késedelmessé

válí, és további nehézséget okoz a nettó termelés volumenének számításához szükséges árindexek negyedévenkénti kiszámítása. E kérdések gyakorlati megoldása elsősorban nem a termelékenység, hanem a termelés mutatószámával függ össze.

A termelékenység általában sokkal kisebb méretű változást mutat rövid időszakon belül mint a termelés. A termelékenység emelése elsősorban a műszaki fejlesztés következménye, az pedig egyik hónapról a másikra ipari, de még iparági méretekben sem mutat általában jelentős változást. Emellett rövid időszakok vizsgálatánál fenn forog annak a veszélye, hogy véletlenszerű ingadozások túlzott mértékben hatnak a mutatóra, és azokat oly módon változtatják meg, hogy közgazdasági következtetéseket nem vonhatunk le belőlük. Mindamellett meg van a gyakorlati lehetősége annak, hogy rövidebb időszakokra nézve is vizsgálhassuk a termelékenység alakulását, és egyúttal kiküszöböljük a késedelmes tájékoztatás veszélyét. Ezt a lehetőséget a nettó termelés-volumen alakulásának reprezentatív statisztikai módszerekkel való megfigyelésével érhetjük el. A nettó termelésnek reprezentatív módszerrel való megfigyelése a gyakorlatban a reprezentáció hibáján kívül más forrásokból származó hibát is tartalmaz. (Erre már a nettó termelési volumen kiszámítási módszereinek ismertetésénél utaltunk.) A nettó termelés reprezentatív megfigyelésénél többnyire az egyes termékek termelésének alakulását kifejező indexekből indulnak ki. Ezek az indexek jellemzik az adott területeken a termelés alakulását. Az így képzett egyéni indexekből azután súlyozott számtani átlag segítségével számítják ki az iparágakra, iparcsoportokra és az egész iparra vonatkozó termelési indexet. Súlyként valamely időszakban megállapított nettó termelésnek az egyéni index által reprezentált területre eső hányadát használják. E módszert alkalmazzák például a Német Szövetségi Köztársaságban a nettó termelés alakulásának reprezentatív megfigyelésénél. Figyelembe kell venni azonban, hogy a reprezentatív megfigyelés alapját képező egyéni indexek nem tükrözik pontosan a nettó termelés alakulását. Nem jut bennük kifejezésre a számbavétel módszeréből következően az anyagfelhasználás mennyiségének változása. Így a reprezentatív módszer alkalmazása nem a Δ -val jelölt nettó termelést eredményezi, hanem a δ -val jelölt termelést. Ezért is szükséges, hogy a reprezentatív úton megfigyelt nettó termelés mellett annak korrigálása céljából hosszabb időszakonként teljeskörű, közvetlenül begyűjtött adatok alapján mérjük a Δ -nak megfelelő nettó termelést, hogy ennek alapján kiszámíthassuk a munkatermelékenységi indexet.

A munkaermelékenység reprezentatív módszer segítségével történő megfigyelése történhet úgy is, hogy magát a termelékenység alakulását figyeljük meg reprezentatív úton. Egyes termékek termelékenységének alakulásából következtetünk egyes iparágak, iparcsoportok vagy az egész ipar termelékenységének változására. Ez a módszer, a reprezentáció hibáján kívül a számbavétel sajátosságából következően ugyanazt a hibát tartalmazza mint az előző.

Ez nem jelenti természetesen azt, hogy megfelelően megszervezett reprezentatív megfigyelés segítségével nem nyerhetünk a jelenleg alkalmazott módszernél, a termelékenység közgazdasági fogalmát jobban tükröző termelékenységi indexet, akár rövidebb időszakokra vonatkozóan is. Mindenesetre az így módon számított termelékenységi indexek is csak helyettesítői lehetnek a nettó termelés teljeskörű megfigyelése alapján számított terme-

lékenységi indexeknek. A termelékenységnek reprezentatív módszer alapján történő megfigyelése az elemzés és az ellenőrzés tekintetében még előnyöket is jelenthet a nettó termelés alapján számított termelékenységi indexek mellett.

A nettó termelés mérésének és ennek alapján történő termelékenységvizsgálat bevezetésének jelenleg objektív akadályát képezi árrendszerünk. Ebből azonban még nem következik az, hogy a termelékenység fogalmának megfelelő mutatószámok kialakításának elméleti problémáit ne vizsgáljuk, és megállapításaink alapján ne tegyük meg az előkészületeket a megfelelő gyakorlat bevezetésére.

Bár árrendszerünk hibái torzítólag hatnak a nettó termelés alakulására, a hatások — ha nem is minden tekintetben azonosan — a teljes termelésnél is érvényesülnek. Ezért annak szemléltetésére, hogy milyen eltérés mutatkozhat a vállalati teljes termelés és a nettó termelés alapján számított munkatermelékenységi indexek között, szolgáljon például a gyáripár munkatermelékenységének az ötéves terv folyamán bekövetkezett alakulását feltüntető index-sor.

Megnevezés		1949	1950	1951	1952	1953	1954
Vállalati teljes	termelés alapján számított termelékenységi index	100,0	119,4	133,6	145,9	147,9	146,6
netto		100,0	119,5	120,0	120,0	128,2	118,9
<i>A teljes termelés alapján számított index a nettó termelés alapján számított index százalékában</i>		<i>100,0</i>	<i>99,9</i>	<i>111,3</i>	<i>113,6</i>	<i>115,4</i>	<i>123,3</i>

Mint látható, a két indexsor értékei között nemcsak jelentős különbség van, hanem az ötéves terv első évétől kezdődően a két index közötti aránylagos eltérés is mind nagyobb fokúvá válik.

A nettó termelés alapján számított termelékenységi indexsor bizonyára olyan hibát is tartalmaz, amely abból ered, hogy a nettó termelés volumenének kiszámításánál alkalmazott anyag-árindexek nem voltak minden tekintetben megfelelők. A két indexsor eltérése azonban olyan mértékű, hogy az semmiképpen sem tudható be csupán az árarányoknak a kétféle indexsorra gyakorolt eltérő mértékű hatása és az anyagárindexek alkalmazásánál elkövetett hibák következményének. Az eltérés nagysága szükségszerűen megköveteli, hogy a gyakorlatban komolyan foglalkozzunk a termelékenységnek a nettó termelés alapján történő kiszámításával.

Mutassuk be a vállalati teljes termelés és a nettó termelés alapján számított termelékenységi indexek közötti eltérést egy másik, a vállalati gyakorlatból vett példán. A Hungária Vegyiművek DDT hatóanyagot előállító üzemcsoportjában a teljes termelés és a nettó termelés alakulását feltüntető indexsorok 1950—1952. években a következő változást mutatják:

Megnevezés		1950	1951	1952
Teljes	termelés volumen indexe	100,0	140,0	238,33
Nettó		100,0	238,2	412,5
Teljes	termelés alapján számított termelékenységi index	100,0	98,5	120,8
Nettó		100,0	167,2	208,8

A nettó termelésnek és az ennek alapján számított termelékenységeknek a teljes termeléstől és az ennek alapján számított termelékenységtől való eltérő alakulása egyrészt a termelés bővüléséből, másrészt a fajlagos anyagfelhasználás csökkenéséből ered. A vállalat 1951-ben kezdte a saját termelésű klorbenzolt felhasználni a DDT hatóanyag termeléséhez. A teljes termelést nem befolyásolta az, hogy a vállalat termelése bővült, és 1952-ben már klorbenzolt is gyártott. A nettó termelést viszont lényegesen emelte a klorbenzol előállítás. A munkaóra-felhasználás mennyiségét természetesen szintén befolyásolta a termelés bővülése. A vállalatnál viszonylag nagy volt ebben az időszakban a fajlagos anyagfelhasználás csökkenése, mivel a kísérleti gyártásról (mely 1948-ban indult) az üzemszerű gyártásra való áttérésnél sikerült a legkedvezőbb hő- és hűtési viszonyokat és gyártási időt kialakítani, és ez csökkentette az anyagfelhasználást. Ugyanilyen irányban hatott egyes hulladékanyagoknak az új gyártmányok gyártásánál történő hasznosítása.

Ez a vállalati példa véleményünk szerint meggyőzően bizonyítja, hogy a vállalati teljes termelés alapján történő termelékenységvizsgálat (tervezés és ellenőrzés) amellet, hogy olyan tényezők hatását is a termelékenység emelkedéseként tünteti fel, melyeknek azzal kapcsolatuk nincsen, olyan, a termelékenység alakulását lényegesen befolyásoló tényezőket nem vesz tekintetbe, amelyek a valóságban éppen a termelékenység emelkedését segítik elő.

*

A munka termelékenységének statisztikai mérésekor felmerülő problémák azt mutatják, hogy a statisztikai és tervezési rendszerünkben jelenleg használt mutatószámok elméleti megfontolásokból következően sem tükrözik jól a termelékenység változását. Más, elsősorban a nettó termelési volumen alapján számított mutatószámokkal vagy reprezentatív adatgyűjtésre támaszkodó megfigyeléssel helyesebben tudjuk jellemzeni a termelékenység változását. E mérési módszernek is vannak hibái, ezek sem jellemzik minden tekintetben pontosan a termelékenység változását, ezért a vizsgálat céljától függően, egyes esetekben felmerül más, speciális mutatószám-típusok használatának szükségessége. Azonban ettől függetlenül, a jelenséget mindig azzal a mutatószámmal kell jellemeznünk, amely e célra a legjobban megfelel, ez pedig — véleményünk szerint — a munkatermelékenység vizsgálatánál a nettó termelés alapján számított mutatószám.

DR. HAJPÁL GYULA:

ELVI MEGJEGYZÉSEK A NEMZETI JÖVEDELEM MÓDSZERTANI KÉRDÉSEIHEZ

(MÉG EGYSZER

HORVÁTH RÓBERT TANTÖRTÉNETI TANULMÁNYÁHOZ)

A szerkesztőség által megszabott keretben — kizárólag a vitatott kérdések tisztázásának előmozdítása céljából — egy-két rövid megjegyzést kívánok még hozzáfűzni Horváth Róbertnek a Statisztikai Szemle előző számában megjelent viszontválaszához.¹

1. Énrám vonatkoztatva nem helytálló Horváth Róbertnek az a megállapítása, hogy „... mindkét hozzászólás végeredményben elfogadta tanulmányom alapvető megállapításait...” (464. old.). Válaszomból² világosan kitűnik, hogy a nemzeti jövedelemszámítás elméleti problematikájának magyarországi fejlődését számos alapvető kérdésben Horváthtól eltérő módon ítélem meg.

2. A hozzászólásom alapját képező és általam mindvégig főproblémaként kezelt kérdésről: a materiális jószágtermelésre korlátozott nemzeti jövedelemfogalom és az életszínvonalszámítások jelenlegi rendszere közötti összhang hiányáról, Horváth viszontválaszában a legtöbb esetben a válaszomban részletesen kifejtett álláspontom teljes figyelmen kívül hagyásával beszél. Fejtegetéseim gerincét ugyanis az a megállapítás alkotta, hogy a nemzeti jövedelemszámítások és az életszínvonalszámítások eredményei között, a két fogalomnak a tényleges gazdasági folyamatok keretében kétségkívül megállapítható szoros és szerves kapcsolata folytán, mind fogalmilag, mind pedig a gazdaságstatisztika gyakorlatával szerves kapcsolatban — az általam gyakran használt kifejezéssel élve —, összhangban kell lenni. Horváth erre az alapvető kérdésre csak viszontválasza végén, egy nem teljesen világos közbevetett mondatban tér ki, amikor megállapítja, hogy: „A pénzforgalmi mérlegek... eltérő céljuknak megfelelően a nemzeti jövedelemadta termelési és termelési fogalmi kerettel nem feltétlenül közös síkban vannak...” (475—476. old.). Ezzel a megállapításával természetesen én továbbra sem tudok egyetérteni.

¹ Dr. Horváth Róbert: A nemzeti jövedelemszámítás tantörténetének módszertani kérdéseiről. *Statisztikai Szemle*, 1957. évi 6. sz. 463—477. old.

² Dr. Hajpál Gyula: A nemzeti jövedelem fogalmi meghatározásának egyes gazdaságelméleti kérdései. *Statisztikai Szemle*, 1956. évi 11—12. sz. 990—1001. old.

Érvelésem figyelmen kívül hagyásából következik, hogy Horváth Róbert a jelenleg alkalmazott módszerrel megállapított nemzeti jövedelem és az életszínvonzámszámítások közötti szerves kapcsolatot a népgazdasági mérlegrendszer keretében véli megvalósíthatónak. Ezzel kapcsolatos fejtegetéseit én nehezen tudtam nyomon követni. Elsősorban azt állapítja meg, hogy a polgári közgazdaságtan és statisztika és a szocialista gazdaságtudomány és gazdaságstatisztika képviselői egyaránt az általam javasolt megoldástól eltérően (tehát nem a nemzeti jövedelemfogalom tartalmának szerintem szükséges kibővítésével), „a mérlegmódszeren alapuló anyagi és pénzügyi mérlegek egész rendszerének kidolgozásában“ *keresik a megoldást* (474. old.). Később azt mondja, hogy „azokat a problémákat, amelyeket Hajpál Gyula felvet és amelyeket a nemzeti jövedelemfogalom termelésen túli szférára való kiterjesztésével akar megoldani, a szocialista gazdaságstatisztika fejlődése túlnyomórészt a népgazdasági mérlegrendszer kiépítésén keresztül *oldotta meg*...“ (475. old., kiemelés tőlem).

Ezek alapján azt gondolhatnánk, hogy Horváth Róbert szerint a népgazdasági mérlegekben nincsen olyan ellentmondás, amelyről én hozzászólásomban olyan sokat beszéltem, ami — felfogásom szerint — végeredményben a jelenleg elfogadott nemzeti jövedelem definíció egyenes következménye. A következő oldalon azonban Horváth megállapítja, hogy a pénzforgalmi mérlegek és a nemzeti jövedelem közötti összefüggést, „a népgazdasági mérlegrendszer részmérlegeinek egymással való összefüggésén keresztül, külön problémaként *kell megoldani*, mely adott esetben, esetleg csak bizonyos tételek levonásán és kiegészítő mérlegek beállításán keresztül történhet meg“ (476. old., kiemelés tőlem). Ebből viszont arra kell következtetnem, hogy a népgazdasági mérlegrendszer jelenleg alkalmazott struktúrájában Horváth sem látja a kérdést teljesen tisztázottnak.

A következő mondatban kifejtett azon állásfoglalását, hogy a nemzeti jövedelem fogalmának javaslatom szerinti megfogalmazását a maga részéről mégsem tudná elfogadni, én a magam részéről a legmeszebbmenően tiszteletben tartom, de meg kell vallanom, hogy a megoldás általa javasolt módszere nem teljesen világos előttem. Az a meggyőződésem ugyanis, hogy a nemzeti jövedelem és az életszínvonzámszámítások között fennálló elvi ellentmondást az általam ismert népgazdasági mérlegrendszerek keretei között sem levonásokkal, sem pedig kiegészítő mérlegek közbeiktatásával *nem lehet megoldani*.

3. Álláspontommal szemben viszontválaszában „mint első és legfontosabb kifogást“ Horváth azt hozza fel, hogy: „Hajpál gondolatmenete teljesen tértől, időtől és gazdaságtársadalmi rendszertől elvonatkoztatott, valamely abszolút értelemben helyesnek tartott közgazdaságtani nemzeti jövedelemfogalom kialakítására törekszik“ (471. old.).

Ez a fogalmazás az én álláspontomnak túl szabados és könnyen félreérthető értelmezését jelenti. Ilyen célt már csak azért sem tűzhettem magam elé, mert — ahogyan ezt Horváth is többször elismeri — gyakorlati gazdaságstatisztikai tapasztalataim alapján alkalmam volt megismerni a nemzetközi összehasonlítások nehézségeit. Nem tagadom azonban, hogy én egy módszer értékelésénél pozitív vonásnak tekintem, ha az lehetővé teszi az eredmények nemzetközi összehasonlítását is. Megjegyzem azonban, hogy ez a törekvés nem mehet a hazai viszonyokból következő elvi és gyakorlati szempontok rovására.

4. Horváth Róbert tanulmányához fűzött hozzászólásomban elsősorban a 2. pontban tárgyalt problémához kívántam megjegyzéseket fűzni. Hangsúlyoztam ott, hogy a hozzászólás „Csak néhány olyan elvi szempontot akart felvetni Horváth Róbert tanulmányában érintett problémákkal kapcsolatban, amelyek előmozdíthatják *egyes olyan kérdések* tisztázását, amelyek gazdaságstatisztikánk továbbfejlődését akadályozzák”³. Horváth Róbert ennek ellenére a következőket írja rólam: „Cikke végén megállapítja ugyan, hogy törekvése az új nemzeti jövedelemfogalom kialakítására nem járt sikerrel...” (471. old.). Feleslegesnek tartom annak bizonygatását, hogy egy rövid hozzászólás keretében ilyen nehéz kérdés tisztázására semmi esetre sem vállalkozhattam, amint azt — már csak az ilyen félreértések kizárása céljából is — többször hangsúlyoztam.

5. Úgy érzem, hogy Horváth Róbert viszontválaszának azok a kitételei, amikor bonyolult összefüggésekkel kapcsolatos állásfoglalásomat minden további magyarázat nélkül „vulgáris értelmezésnek” minősíti, vagy pedig amikor részletes okfejtésem pár szóban történő, szaggatott, így tehát tisztán meg sem érthető módon való vázolója után „likvidátori tendenciák túltengését” rója fel terhemre, nem segítik elő az eszmecsere eredményességét és feltétlenül a vita színvonalának rovására mennek. Ide utalom az olyan természetű megállapításait is, amikor a „tudományos módszer általánosan elfogadott elveitől való elrugaszkodással”, elfogultsággal, „az elméleti munka lebecsülésével”, különösen pedig amikor a saját elméleti munkájának „különös mértékben való lebecsülésével” vádol.

³ Dr. Hajpál Gyula: i. m. 1001. old.

Az üzemi balesetek alakulása Magyarországon (1951–1956)

Az élet- és egészségvédelem fontosságában egyik legkimelkedőbb területe az üzemi balesetelhárítás. Jelentőségét fokozza az a körülmény, hogy hazánkban az elmúlt évek folyamán az ipar, ezen belül elsősorban a nehézipar fejlesztése következtében a népgazdaság termelési struktúrája lényegesen megváltozott, növekedett a nehézipar, tehát a balesetek szempontjából veszélyes iparágak súlya. Ennek következtében is a balesetgyakoriság a háború előttihez viszonyítva átmenetileg emelkedett. Az emelkedést elsősorban a munkáslétszám egyes népgazdasági ágak, illetve iparcsoportok közötti megoszlásának lényeges módosulása okozta. A baleseti szempontból veszélyesebb nehéziparban 1938-ban az ipari dolgozóknak kevesebb mint fele, 1951-ben már kétharmada dolgozott. Jelentősen emelkedett a legveszélyesebb iparcsoportok: a bányászat és a kohászat termelése és munkáslétszáma.

A létszámarányok eltolódásának a baleseti arányszámra gyakorolt hatását standardizálás útján kiküszöbölve megállapítható, hogy csupán az 1952. év balesetgyakorisága haladta meg az 1938-ast (4 százalékkal), az 1953–1955. éveké már 15–20 százalékkal alacsonyabb volt (ipar, építőipar és közlekedés együtt). (Lásd az 1. táblát.)

Az ipar termelési összetételének megváltozása mellett az üzemi balesetek gyakoriságának emelkedéséhez hozzájárult az is, hogy sok olyan üzemünk van, amely még meglehetősen régi, korszerűtlen és zsúfolt, ennél fogva fokozottan balesetveszélyes. Rövid idő alatt sok

új dolgozó került az iparba, és a még tájékozatlan, szakmailag gyakorlatlan dolgozókat egyrészt nem oktatták ki megfelelően a balesetek megelőzésének módjaira, másrészt maguk a dolgozók is — a sokszor mechanikus, csupán a rendeletek formális betartását célzó oktatás hatástalansága következtében — közömbösen viselkedtek a fenyegető baleseti veszélyekkel szemben.

1. tábla

Az ezer munkásra jutó balesetek száma és
standardizált arányszáma

Év	Ezer munkásra jutó balesetek			
	száma		standardizált arányszáma*	
	ipar	ipar, építőipar, közlekedés együtt	ipar	ipar, építőipar, közlekedés együtt
1938	96	89	96	89
1951	128	93	102	86
1952	140	103	109	92
1953	115	88	87	74
1954	105	84	81	70
1955	105	84	82	71

* A munkáslétszám 1938. évi megoszlását feltételezve a népgazdasági ágak, illetve a nehéz-, a könnyű- és az élelmiszeripar, valamint az egyes iparcsoportok között.

A gazdasági vezetők egy része elsősorban a mennyiségi eredmények elérésére törekedett, és elhanyagolta a biztonságos munkakörülmények megteremtését. Voltak olyan üzemek, ahol még az óvórendszabályok elemi előírásait sem tartották be, és a munkásvédelemre előírányzott összegek jelentős részét rendel-

tetésükkel ellentétesen, más célra használták fel. Nagyrészt a gazdasági vezetők hanyagságán múlott, hogy a munkásvédelem nem fejlődhetett az ipar fejlődésével párhuzamosan.

Az üzemi balesetek nemcsak az egyént, hanem a népgazdaságot is súlyosan károsítják. 1955-ben, amikor az üzemi balesetek — különösen a halálos üzemi balesetek — száma eléggé kedvezőtlenül alakult, üzemi baleset következtében 1,7 millió munkanap esett ki, a sérülteknek 50 millió forint táppénzt fizettek, és naponta átlagosan 5500 dolgozó volt keresésképtelen állományban baleset miatt.

A népgazdaság összes üzemi baleseteinek mintegy négyötöd része az iparban, az építőiparban és a közlekedésben történik. Cikkünkben e három népgazdasági ág 1951—1955 között jelentett üzemi baleseteinek statisztikai feldolgozását közöljük. Tekintettel arra, hogy az 1956. évre vonatkozóan csak az I—IX. hónap adatai állnak rendelkezésünkre — melyeknek részletes feldolgozása a teljesség hiánya miatt nem történt meg — ezeket csak az összefoglaló táblázatokban közöljük. A feldolgozás alapját képező üzemi balesetek 82 százalékát az ipar, 10 százalékát az építőipar és 8 százalékát a közlekedés területéről jelentették.

2. tábla

Az üzemi balesetek főbb adatai (1938., 1951—1956.)

Év	Halálos	100 000 munkásra eső halálos	Összes	1000 munkásra eső
1938	182	31	51 500*	89
1951	389	40	92 400	93
1952	502	48	106 700	103
1953	472	44	94 700	88
1954	413	40	86 200	84
1955	403	40	85 600	84
1956. I—IX. hónap	298	37**	62 100	78**

* Számított adat.

** Éves arányszámmá kiegészítve.

A balesetek száma és gyakorisága 1952-ben volt a legmagasabb.

Az adatok arra utalnak, hogy a balesetek száma és gyakoriságuk — a balesetelhárítás színvonalától függően — szoros kapcsolatban áll az ipar össze-

tételével és a termelés intenzitásával. 1952-ben az iparon belül a nehézipar részaránya rohamos gyorsasággal nőtt, és a termelés intenzitása is emelkedett. Ugyanakkor — amint már említettük — a balesetelhárítás színvonala elmaradt az ipar fejlődésének üteme mögött.

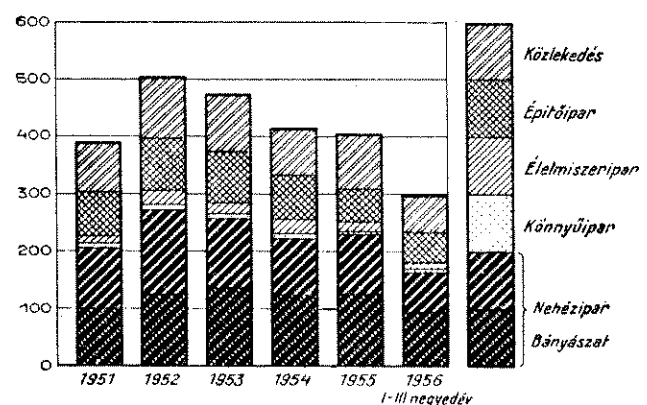
Az 1952. évben jelentett üzemi balesetek száma majdnem 15 százalékkal haladta meg a vizsgált öt év átlagát. A nehéziparban és az építőiparban az előző évhez viszonyítva egyötödével, illetve egy-negyedével emelkedett a balesetek száma. 1953 második fele óta bizonyos javulás észlelhető az üzemi balesetek alakulásában, és 1954-ben, valamint 1955-ben számuk már 7,4, illetve 8,1 százalékkal az 1951—1955. évek átlaga alatt volt.

Az összes ipari üzemi balesetek 83 százaléka a nehéziparra, 11 százaléka a könnyűiparra és 6 százaléka az élelmiszeriparra esett; a nehéziparon belül a legtöbb üzemi baleset a bányászatban (35%), a gépgyártásban (26%) és a kohászatban (14%) történt.

A halálos üzemi balesetek 54 százaléka a nehéziparban, 21 százaléka a közlekedésben és 18 százaléka az építőiparban történt.

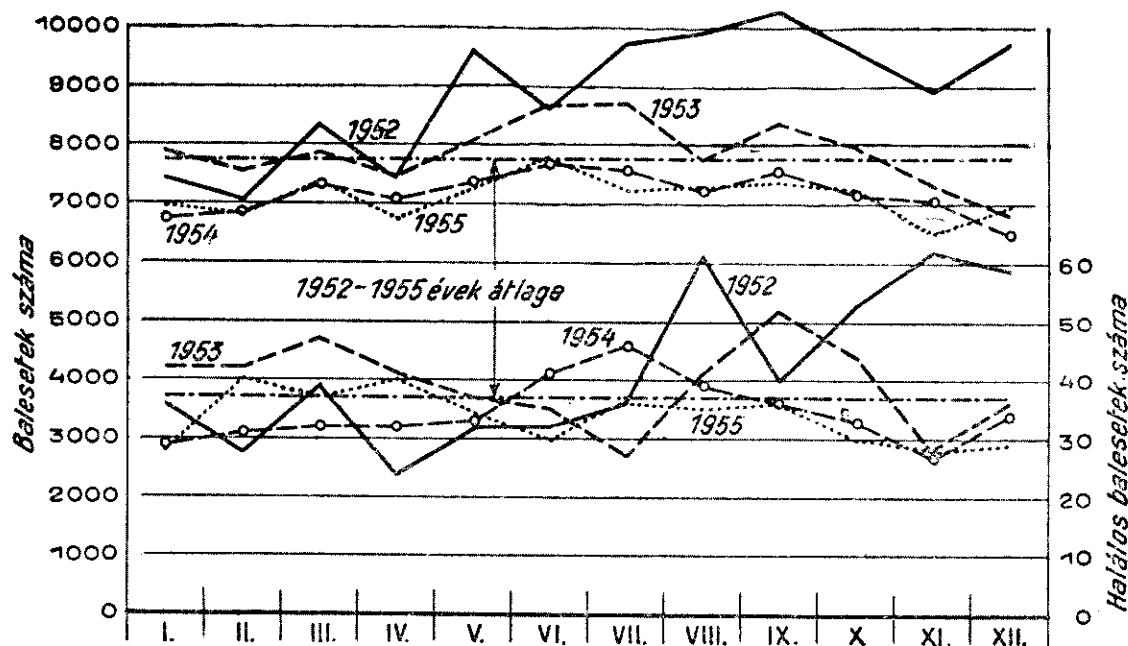
A nehéziparon belül a halálos üzemi balesetek több mint 50 százaléka a bányászatra esik.

1. ábra. A halálos üzemi balesetek megoszlása népgazdasági áganként

A balesetek megelőzése szempontjából a termelés egyenletes, folyamatos megszervezésének döntő jelentősége van. Megfigyeléseink szerint a balesetek számának alakulását — egyéb tényezők mellett — a termelés intenzitásának változásai nagymértékben befolyásolták.

2. ábra. Az üzemi balesetek és a halálos balesetek száma havonként (1952—1955)

A halálos üzemi balesetek számának havonkénti alakulása nem követi párhuzamosan az üzemi balesetekét. Az 1953. III. negyedévének magas értékei főleg az időjárási tényezők hatásával magyarázhatók, az 1954. és az 1955. évek pedig már lényeges enyhülést mutatnak.

A balesetgyakoriság kifejezésére használt mutatók közül gyakorlatilag a legegyszerűbb, összehasonlításra a legalkalmasabb — és nemzetközi viszonylatban is a leginkább használt — mutató: az üzemi balesetek számának a dolgozók

létszámához való viszonyítása. Feldolgozásainkban a balesetek gyakoriságát az üzemi baleseteknél az ezer, a halálos baleseteknél pedig a százezer dolgozóra¹ jutó, három napon túl gyógyuló sérülést okozó és keresőképtelenséggel járó üzemi balesetek,² illetve halálos balesetek számával fejezzük ki.

Az üzemi balesetek gyakorisága az elmúlt öt év alatt iparáganként, illetve egyes fontosabb iparcsoportonként a következőképpen alakult.

3. tábla

Az ezer munkásra jutó balesetek száma (1938., 1951—1956.)

Iparág (iparcsoport)	1938.*	1951.	1952.	1953.	1954.	1955.	1956.**
	évben						
Nehézipar	154	155	174	143	131	133	119
ebből: bányászat ...	165	245	277	239	222	220	191
kohászat	127	170	247	209	172	150	130
gépgyártás ..	.	141	172	133	123	126	118
Könnyűipar.....	47	75	66	52	51	49	42
Élelmiszeripar	80	74	84	58	55	55	65
Építőipar	86	46	54	54	50	54	56
Közlekedés	56	40	39	35	36	37	36

* Számított, részben becsült adatok.

** I—IX. hónap adatai alapján éves arányszámmá kiegészítve.

¹ A balesetgyakoriság kiszámításánál alapulvett létszámba a munkások dolgozó létszámát, valamint a műszaki munkavállalók és a kisegítő személyzet állományi létszámát számítjuk be.

² Üzemi balesetnek minősül minden olyan baleset, amely a vállalat (üzem) dolgozóját — munka-

időtől függetlenül — az üzem működésével kapcsolatban, illetve az üzem érdekében végzett tevékenység közben az üzem (telep) területén; az üzem (telep) területén kívül kiküldetésben (külszolgálatban, kihelyezésben) éri, ideértve a közúti (forgalmi) baleseteket is.

A balesetek gyakorisága legmagasabb 1952-ben volt; 1953 óta — az 1955. évet kivéve — a legtöbb iparcsoportban folyamatos csökkenés észlelhető.

A nehézipar balesetgyakoriságának emelkedését 1955-ben az idézte elő, hogy

a magasabb baleseti arányszámú iparcsoportok (bányászat, kohászat) súlya az iparágon belül emelkedett. A nehézipar 1954. évi létszámösszetételét véve alapul, az ezer munkásra eső balesetek száma 1955-ben nem változott.

A 100 000 munkásra jutó halálos balesetek száma
(1951—1956)*

4. tábla

Iparág (iparcsoport)	1951.	1952.	1953.	1954.	1955.	1956.**
	évben					
Nehézipar	53	65	57	49	52	47
ebből: bányászat	124	147	145	127	126	120
kohászat	77	117	77	48	57	42
gépgyártás	24	26	22	24	18	15
Könnyűipar	6	6	6	6	4	6
Élelmiszeripar	26	40	28	35	21	18
Építőipar	37	42	41	52	45	51
Közlekedés	44	53	50	40	43	38

* A rendelkezésünkre álló 1938. évi összefoglaló adatot részadatokra bontani nem tudjuk.

** I—IX. hónap adatai alapján éves arányszámmá kiegészítve.

A szénbányászatban 1955-ben általában minden negyedik, a kohászatban minden hetedik, a gépgyártásban, a tömegcikk-iparban és a közlekedési javítóiparban pedig minden nyolcadik dolgozót ért sérülés munkája közben. A textiliparban általában minden 23 dolgozó közül egy sérült meg az év folyamán.

Az alábbiakban a *Yearbook of Labour Statistics. 1955.* (Genf 1955.) alapján tájékoztatás céljából közöljük az üzemi balesetek gyakoriságára vonatkozó külföldi adatokat. A megfigyelt népgazdasági területek eltérő jellege, illetve össze-

tétele mellett a bejelentésre kötelezett balesetek fogalmában mutatkozó különbségek is torzító hatást gyakorolhatnak az arányszámok összehasonlításakor. Ezért szükséges, hogy az összehasonlított országok ipari struktúráját és termelési viszonyait is figyelembe véve tanulmányozzuk baleseti adataikat. Így a halálos balesetek gyakoriságának a bányászatban történő összehasonlításánál figyelembe kell venni, hogy a szénbányászat antracit, bitumen vagy lignit bányászás lehet, történhet gázos vagy nem gázos bányákban stb.

Halálos balesetek gyakorisága a bányászatban*

5. tábla

Megnevezés	100 000 dolgozóra jutó halálos balesetek száma a			
	bányászatban	szén- bányászatban	bányászatban	szén- bányászatban
	1953.		1954.	
Anglia I. a.	65	63	62	61
Ausztria I. c.	69	.	.	.
Belgium (1949) II. a.	91	.	.	.
Egyesült Államok I. a.	146	203	.	248
Japán I. c.	147	160	168	185
Jugoszlávia (1951) II. c.	100	.	.	.
Franciaország I. a.	95	86	99	85
Kanada I. b.	240	196	265	270
Magyarország I. a.	145	148	127	142
Német Szövetségi Köztársaság II. a.	135	.	177	.
Olaszország II. a.	91	79	.	.

* Az összehasonlítást megnehezíti az, hogy a gyakoriság kiszámításához használt létszámadatok különbözők: egyes országokban (a) dolgozó munkásra (300 ledolgozott munkanap), másokban (b) csak munkásra, illetve (c) alkalmazottra (átlagos létszám) számolják a viszonyszámokat a jelentett (I.), illetve a kártalanított (II.) balesetek alapján. Ezért az adatoknak csupán nagyságrendje figyelemre méltó, amelyet a módszertani különbségek lényegében nem befolyásolnak.

A nem halálos balesetek gyakoriságát a 6. tábla a bányászatra vonatkozóan közli azokban az országokban, amelyekben az üzemi baleseti statisztika nagyjából hasonló; a baleset következtében előállott munkaképtelenség minimális tartama azonban rendkívül ingadozó, nullától (csak orvosi ellátást igénylő esetektől) 4 napig terjed. Mivel a kisebb balesetek száma viszonylag magas, az összehasonlításnál nagy figyelemmel kell lenni a meghatározás különbségeire.

6. tábla
Nem halálos balesetek gyakorisága a bányászatban (ezrelék)

Megnevezés	Bányász- zat- ban	Szén- bányá- szat- ban	Bányász- zat- ban	Szén- bányá- szat- ban
	1953.		1954.	
Anglia	382	387	368	371
Ausztria	227	.	.	.
Egyesült Államok	96	116	.	120
Japán	209	232	195	220
Franciaország ...	544	568	221	245
Magyarország	237	262	221	245
Német Szövetségi Köztársaság ..	266	.	239	.
Olaszország	252	269	.	.

A nemzetközi adatok összehasonlításának nehézségei ellenére is megállapíthat-

juk, hogy hazánkban az üzemi balesetek gyakorisága a rendelkezésre álló adatok szerint közepes értékű. A balesetek, illetve a halálos balesetek megelőzése terén még sok a tennivaló, annál is inkább, mert a miénknél kedvezőtlenebb baleseti gyakoriságot feltüntető országok iparában jóval nagyobb súllyal szerepelnek a veszélyes iparágak, illetve iparcsoportok.

A balesetgyakoriság alakulása mellett a balesetelhárítási munkában alapvető jelentősége van a balesetet előidéző okok vizsgálatának.

Az üzemi baleseteknek mindössze ötöd-részét okozzák a gépek; az üzemi sérülések túlnyomó része a munkahelyek rendetlenségének, zsúfoltságának, a megelőző karbantartás elhanyagolásának, s nem utolsósorban a munkafolyamatok hibás megszervezésének, a termelés hullámzásának következménye. Az üzemek rendben- és tisztántartása, a biztonságos munkamódszerek alkalmazása, a dolgozók elővigyázatos, fegyelmezett magatartása és a folyamatos termelés megszervezése révén a balesetek jelentős része — minden különösebb ráfordítás és be-
ruházás nélkül — elkerülhető lenne.

7. tábla
A balesetek megoszlása a balesetet okozó körülmények szerint egyes főbb iparcsoportokban 1955-ben

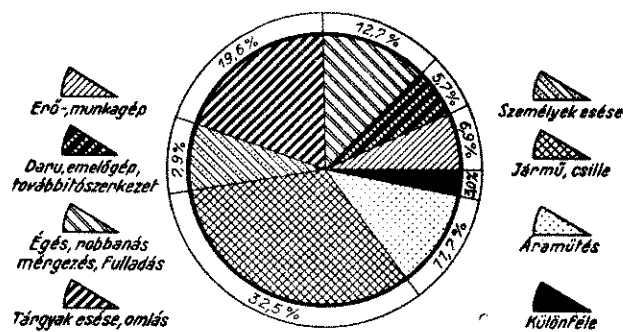
Megnevezés	Az iparban, építőiparban, közlekedésben összesen	Ebből						
		a bá- nyá- szat- ban	a kohá- szat- ban	a gép- gyár- tásban	a textil- ipar- ban	az élel- míster- ipar- ban	az építő- ipar- ban	a közle- kedés- ben
történt balesetek megoszlása (százalék)								
Érő-, munka-, emelőgép	20	6	18	34	55	14	13	8
Égés, robbanás, mérgezés, fulladás	6	2	12	8	4	8	7	4
Tárgyak esése, omlás	18	32	19	17	5	6	15	6
Személyek esése	10	8	9	8	12	14	17	16
Rakodás, hordás	7	.	6	5	5	12	14	15
Jármű, csille	14	29	6	4	4	9	6	25
Kéziszerszám	9	8	12	11	4	15	9	5
Kiálló hegyes tárgy	6	.	16	10	4	7	8	3
Különféle	10	15	2	3	7	15	11	18
Összesen	100	100	100	100	100	100	100	100

A halálos üzemi balesetek okainak vizsgálata a nem halálos balesetektől eltérő jellegük miatt, külön figyelmet érdemel.

A halálos balesetek közel egyharmadát járművek, csillék okozták. A tárgyak

esése, omlása okozta halálos balesetek 70 százaléka a bányászatban történt. Az áramütés — az évek óta megfigyelhető csökkenése ellenére — még mindig 12 százalékat okozta a halálos baleseteknek.

3. ábra. Halálos üzemi balesetek megoszlása a balesetet okozó körülmények szerint 1955-ben (százalék)

A közlekedés, illetve anyagmozgatás közben történt halálos üzemi balesetek részint a közlekedésrendészeti szabályok be nem tartásából, részint — különösen a bányákban — a csillepályák és csillék (kocsik) karbantartásának elhanyagolásából adódnak. A kőzetomlások oka főleg a biztonságos ácsolat kiépítésének elmulasztása, a nem megfelelő minőségű bányafák használata, a bányabiztonsági szabályok mellőzésével történő frontfejtés, valamint a robbanóanyagok könnyelmű és szakszerűtlen kezelése.

A bányákban a balesetek jórészt az okozza, hogy a fenntartó műszakok az elhanyagolt szállító- és légvágatok, ácsolatlan munkahelyek, rendetlen bányaiolyosók megfelelő karbantartása helyett sok esetben a frontok átszerelését, a munkahelyek kiigazítását stb., végzik el, vagyis lényegében termelő munkát végeznek. Növeli bányáink baleseti veszélyességét a mélység felé való kiterjedés, ez ugyanis fokozott gázbetörés és omlás veszélyével jár. Legmagasabb a balesetek gyakorisága a szénbányászatban az ún. liasz bányákban — Pécssett és Komlón — valamint a Mátravidéki Szénbányászati Trösztnél. A liasz bányákban a meredek széntelepülés és a fokozott gázveszély okozza a balesetek magas számát. A mátravidéki szénbányákban viszont igen sok az omlásos baleset.

Számos halálos üzemi balesetet idézett elő az erőgépek hiányos földelése, az elektromos vezetékek szabályellenes felszerelése, elégtelen szigetelése.

A balesetet okozó körülmények egyes főcsoportjain belül a balesetek megelőzése szempontjából fontos az egyes alcsoportok megoszlásának részletes vizsgálata. Szükséges a gépi eredetű balesetek vizsgálata a munkagépek egyes fajai

szerint, különösen azokban az iparcsoportokban, amelyekben az okok között a gépi eredetű balesetek aránya az átlagosnál magasabb. Mivel a gépgyártásban az összes üzemi balesetek egyharmadát, a textiliparban pedig több mint a felét munkagépek okozzák, ezért e két iparcsoportnál végeztünk a munkagépek veszélyességére vonatkozóan vizsgálatot.

A munkagépek által okozott balesetek megoszlása a gépgyártásban (1954)

Gép*	Százalék
Eszterga	27,0
Fúró	8,3
Maró	3,8
Köszörű	22,8
Vágó	2,9
Préselő és sajtoló	4,2
Egyéb	31,0
Összesen	100,0

* Vasiparban használatos gépek.

Az egyes gépek veszélyességének elbírálására nem elegendő csak a megoszlás vizsgálata, figyelembe kell venni ezen kívül az okozott balesetek mellett a gépek számát is.

Ezer munkagépre jutó balesetek száma a gépgyártásban (1954)

Gép	Szám
Eszterga	144
Fúró	62
Gyalu	102
Maró	71
Köszörű	191
Prés	33

A közölt adatok szerint a gépgyártásban a köszörűgépeknél legmagasabb a balesetgyakoriság. A köszörűgépeknél történt balesetek legnagyobb részét a védőszemüveg, illetve védőfelszerelés használatának mellőzése okozta. A védőszemüvegek általában nem megfelelők, használat közben szellőzés hiánya miatt könnyen bepárasodnak. A köszörűkorongok minőségi ellenőrzését sok esetben nem végzik el az óvrendszabályok előírásainak megfelelően; a szétrobbanó korongok emiatt súlyos baleseteket okoznak. Az eszterga- és gyalugépeknél főleg a fémforgácsok eltávolítása közben történik gyakran sérülés, ami a forgács-törők, illetve megfelelő forgácseltávolító eszközök használatával elkerülhető lenne.

A textilipari gépek veszélyességét vizsgálva megállapítható, hogy jöllehet a balesetek nagyobb hányada történik szövőgépeknél, a fonógépek veszélyessége lényegesen nagyobb.

Ezer munkagépre jutó balesetek száma a textiliparban (1954)

Gép	
Szövő	47
Fonó	163
Kártoló	60

A fonógépeknél történt balesetek gyakoriságát a gépek karbantartásának elhanyagolása, a nem megfelelő fonókapcsok és az elkopott orsószárnyak használata okozta.

Az iparba az elmúlt évek folyamán igen sok új dolgozó került. A baleset-elhárítási oktatás eredményességének, illetve hibáinak rendkívül érzékeny és jellemző mutatószáma a sérülteknek a baleset előtt a szakmában eltöltött munkaidő szerinti megoszlása.

8. tábla
A sérültek megoszlása a szakmában eltöltött munkaidő szerint százalékban*

Év	Egy hónapnál rövidebb ideje	hónapja			Egy évnél hosszabb ideje	Összesen
		2-3	4-6	7-12		
dolgozott a szakmában (százalék)						
1954.	13,5	8,2	12,7	7,8	57,8	100,0
1955.	13,4	9,8	10,4	8,4	58,0	100,0

* A bányászat és a posta adatai nélkül.

A baleseteknek viszonylag magas hányada történik az új dolgozókkal. Ezek részben gyakorlatlanok az egyes munkafolyamatok biztonságos és körültekintő elvégzésében, részben pedig nem ismerik eléggé a baleseti veszélyforrásokat. Általában az összes balesetek egyharmada történt azokkal a dolgozókkal, akik 6 hónapnál rövidebb ideje dolgoztak a szakmában.

A balesetek megelőzése érdekében azt is meg kell vizsgálnunk, hogy férfiakat vagy nőket, idősebbeket vagy fiatalabakat ért-e a balesetek többsége.

9. tábla
Sérültek megoszlása kor és nem szerint* (1955)

Korcsoport	Férfi	Nő	Összes
	sérültek aránya (százalék)		
19 éves és ennél fiatalabb ..	16	4	20
20-29 éves	26	6	32
30-39 éves	17	3	20
40-49 éves	14	2	16
50-59 éves	8	1	9
60 éves és ennél idősebb ...	3	0	3
Összesen	84	16	100

* A bányászat és a posta adatai nélkül.

A balesetek több mint négyötöd része a férfidolgozókat éri; ez a megoszlás azonban a női munkások létszámarányá-

nak megfelelően egyes iparágakban jelentősen változhat. Míg a textiliparban a sérülteknek a fele, az élelmiszeriparban pedig egyharmada, addig a közlekedésben csak 6, a kohászatban 9 és az építőiparban 11 százaléka volt nő.

Az építőiparban a nődolgozók baleseteinek 72, a textiliparban pedig 60 százaléka a 29 éven aluliakkal fordult elő. A kohászatban és a gépgyártásban a férfidolgozók baleseteinek egyharmada, a női munkavállalók baleseteinek közel 40 százaléka a 20-29 éves korcsoportban történt.

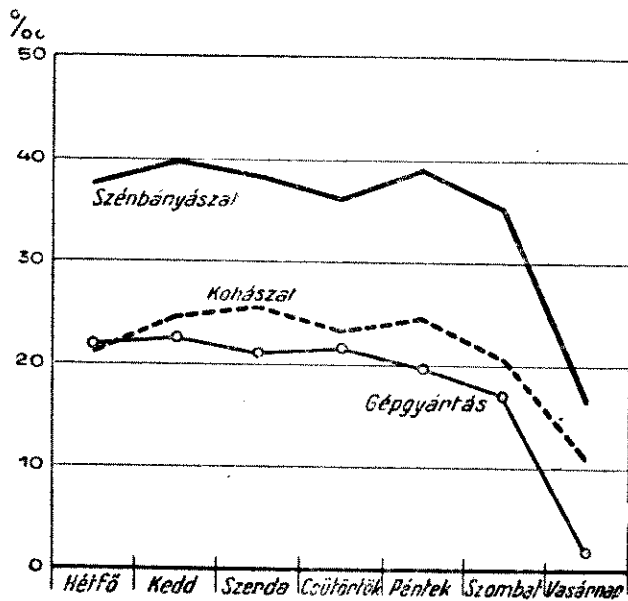
A női munkavállalók balesetgyakorisága általában lényegesen alacsonyabb mint a férfiaké, ami főleg azzal magyarázható, hogy a nőket — alkatuknak megfelelően — kevésbé veszélyes munkahelyeken foglalkoztatják. (Az ezer férfidolgozóra jutó balesetek száma 77,5, az ezer nődolgozóra jutó balesetek száma pedig 46,5 volt 1955-ben, a bányászat és a posta adatai nélkül.)

A férfiak balesetgyakorisága a kohászatban két és félszerese, a gépgyártásban és az építőiparban pedig közel kétszerese a nőkének. A textiliparban a női munkavállalók részarányának lényegesen magasabb volta ellenére a balesetgyakoriság a nőknél majdnem 40 százalékkal alacsonyabb, mint a férfiaknál.

Mind a férfiaknál, mind a nőknél a balesetgyakoriság a legfiatalabb korosztályoknál a legmagasabb. Ez főleg azzal függ össze, hogy az először munkábaálló fiatalokat sok esetben szakmai képzettségüket meghaladó veszélyes munkakörökben foglalkoztatják. Jelentős szerepet játszik még a fiatal dolgozók gyakorlatlansága, fegyelmetlensége és elővigyázatlansága is.

A balesetek megelőzése szempontjából nem közömbös azoknak a munkaéletti hatásoknak az ismerete sem, amelyek a dolgozók beidegződésének, fáradtságának változása következtében a balesetek számának alakulását befolyásolhatják. Ezek vizsgálatánál elsősorban a balesetet megelőzően ledolgozott heti- és napi munkaidő adatait vettük figyelembe.

4. ábra. Ezer munkásra eső üzemi balesetek megoszlása a hét napjai szerint (1955)

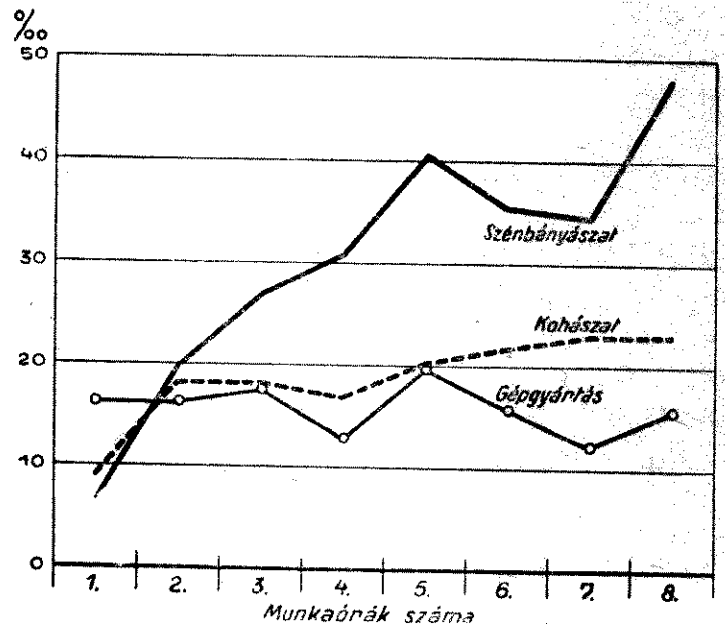
Az ábrák értékelésénél figyelembe kell venni, hogy a gépgyártás egyes vállalatainál a szombati munkaidő rövidebb, a vasárnap teljesített műszakok száma pedig valamennyi iparcsoporthoz képest kisebb, mint a hét többi napjain.

Közvetlenebb összefüggés figyelhető meg a balesetek számának a műszak órái szerinti alakulásánál.

Legnagyobb az ingadozás a szénbányászatban, ahol az első munkaóra rendkívül alacsony baleseti száma után a balesetgyakoriság az ötödik óráig meredeken emelkedik, majd a hatodik és hetedik órában bekövetkező kisebb visszaesés után a munkaidő végén éri el a maximumot. A gépgyártásban a balesetek megoszlása lényegesen egyenlete-

sebb, itt is megfigyelhető azonban az ötödik munkaórának a szénbányászatéhoz hasonlóan kiugró értéke. A kohászatban a munkaidő első felének viszonylag alacsony balesetgyakorisága után az ötödik órától kezdődően végig egyenletesen emelkedik a balesetek száma.

5. ábra. Az ezer munkásra eső üzemi balesetek megoszlása a műszak óráinak száma szerint (1955)

1955-ben a baleseti sérülések 6 százaléka végleges munkaképességcsökkenést (rokkantságot) okozott.

Az üzemi baleseti sérülések az ideiglenes keresőképtelenséggel járó megbetegedések miatt kiesett munkanapok 15–20 százalékát teszik ki.

Balesetek megoszlása a gyógyulás időtartama szerint (1955)

Megnevezés	Százalék
4–8 nap alatt gyógyult	50
9–21 nap alatt gyógyult	35
21 napon túl gyógyult	15
Összesen	100

1955-ben egy baleseti sérülés átlagos gyógyulási időtartama 13,7 nap volt.

Az üzemi elsősegélynyújtás és a szakorvosi ellátás helyes megszervezése miatt fontos annak ismerete, hogy az üzemi baleset okozta sérülések a sérült testrész és a sérülés neve szerint milyen arányban oszlanak meg.

Sérülések megoszlása a sérült testrész szerint (1955)*

Testrész	Százalék
Koponya, fej, nyak	6
Szem	4
Törzs	5
Felső végtag	58
Alsó végtag	26
Különféle	1
Összesen	100

* Iparban és közlekedésben.

A balesetek legnagyobb része a végtagokon okozott sérülést. Leggyakrabban — az összes balesetek 28 százalékában — a jobb kéz sérült. Mind a lábsérülések, mind a kézsérülések fele zúzódás volt. Általában a baleseteknek több mint felét — a férfiak sérülésének 54, a nőknek 40 százalékát — zúzódás okozta. A bányászatban és kohászatban a zúzódás okozta sérülések aránya ennél jóval több, az összes sérüléseknek mintegy háromnegyed része.

A súlyosabb kimenetelű zúzódásokon kívül az égések, a törések és a roncsolt sebek gyógyulási időtartama hosszabb az átlagosnál; a ritkábban előforduló mérgezések és agyrázkódások ugyancsak hosszú munkaképtelenséget okoznak.

Míg a 4—6 nap alatt gyógyuló balesetek aránya a vizsgált iparágakban általában azonos, addig a bányászatban a 4 nap alatt gyógyuló balesetek lényegesen magasabb gyakorisága után az 5 és a 6 nap alatt gyógyuló balesetek száma folyamatosan csökken. A kohászatban és a gépgyártásban ezzel szemben viszonylag alacsony a 4 nap alatt gyógyuló, emelkedik az 5 nap alatt gyógyuló és a legtöbb a 6 napos keresőképtelenséggel járó baleset. A közlekedésben a balesetek általában lényegesen hosszabb gyógytartamúak, mint az iparban.

Ha a baleseti napok megoszlását vizsgáljuk a baleset okozta keresőképtelenség tartama szerint, akkor értelemszerűen arra a következtetésre jutunk, hogy a hosszabb gyógytartamú balesetek — viszonylag ritkább előfordulásuk ellenére — jelentős munkanapkiesést okoznak; munkanapkiesésük megközelíti a lényegesen gyakrabban előforduló rövidlejárátú balesetek következményeit, mert a balesetek kisebb számát ellensúlyozza a sérülések gyógyulásának hosszabb időtartama. A balesetek miatt kiesett munkanapok több mint felét a 21 napon túl gyógyuló sérülések idézik elő.

A dolgozók életének és testi épségének védelmét a műszaki és lélektani balesetelhárítás nagyfokú fejlesztése mellett a balesetekért felelős személyek fegyelmi, szükség esetén büntetőjogi felelősségrevonása útján jogi eszközökkel is biztosítani kell. Sajnos, sem vállalatunk, sem igazságügyi szerveink nem járnak el

kellő eréllyel a felelősség megállapításában.

Az igazságügyi szervek munkáját hátráltatta az a körülmény is, hogy 1952-ben elrendelték az összes 8 napon túl gyógyuló üzemi baleseteknek — a balesetek több mint felének — a rendőrséghez történő jelentését. A bejelentések nagy száma miatt (nagy részük büntetőjogilag érdektelen volt) a rendőrség nem tudott érdemben foglalkozni az egyes esetek kivizsgálásával, ezért a nyomozást 1953. I. félévéig ügyészségi határozat alapján, ettől kezdve pedig saját hatáskörében az esetek túlnyomó többségében megszüntette.

10. tábla

Az üzemi balesetekkel kapcsolatos büntető eljárások fontosabb adatai

Év	Vádlottak száma összesen	Ebből	
		a megszüntetések, illetve felmentések száma	az elítéltek
1953	874	293	581
1954	305	114	191
1955	280	118	162

A felmentettek aránya 37 százalékról 42 százalékra növekedett. Az elítéltek 32 százalékánál az ítélet végrehajtását felfüggesztették.

A minisztériumok a vizsgált időszak három utolsó évében nagy összegeket fordítottak a dolgozók munkakörülményeinek megjavítására. Nagy jelentősége van a balesetelhárítás szempontjából elsősorban a folyamatos karbantartási és felújítási munkának, melyekkel a meglévő berendezések és gépállomány hibátlan és veszélytelen működését kívánják biztosítani.

Az új létesítmények, berendezések, gépek üzembehelyezésével kapcsolatos biztonsági és üzemegészségügyi előírások betartása, valamint a termelési technológia korszerű alkalmazása elősegítheti a dolgozók egészségének és testi épségének fokozott védelmét. E mellett a jelenlegi — nem egy esetben már korszerűtlen, a munkaegészségügyi és balesetelhárítási szempontok figyelmen kívül hagyásával létesült — üzemek, berendezések, munkagépek stb. működéséből származó bal-

eseti veszélyek és egészségártalmak elhárítására az üzemegészségügyi és munkavédelmi beruházások keretében az utóbbi három évben évenként általában mintegy kétszázmillió forintot fordítottak. Ennek a jelentős összegnek csaknem egyharmad része közvetlenül balesetelhárítás céljait szolgáló védőfelszerelések, védőberendezések létesítésére jutott.

A balesetek elleni küzdelemben a vizsgált időszak második felében jelentős

eredményeket értünk el. Elért eredményeinkkel azonban nem lehetünk megelégedve, mert még igen sok a tennivaló a munkásvédelem megjavítása terén.

A dolgozók érdeke megkívánja az egészséges és biztonságos munkakörülmények megteremtését. A balesetstatistika adatainak vizsgálata, az ebből levont következtetések segíthetnek bennünket ebben a munkában.

Dr. Marton Zoltán

Még egyszer a külkereskedelemről a nemzeti jövedelem mérlegében

Több mint egy évvel ezelőtt jelent meg a *Statisztikai Szemlében* egy vitacikk¹, amely a külkereskedelem és a nemzeti jövedelem kapcsolatával foglalkozott. Két hozzászólás jelent meg azóta e cikk kapcsolatban.² Az ezekben felvetett néhány problémára szeretnék válaszolni, nem azzal az igénnyel, hogy a vita lezáródjék, csak hogy néhány pontot tisztázzak.

1. A KERESKEDELMI MUNKA JELLEGE

A vitaindító cikk teljesen megkerülte azt a kérdést, hogy a kereskedelemben és a külkereskedelemben végzett munka termelő jellegű, értékalkotó-e. Az ott tárgyaltakhoz e kérdés felvetése nem látszott szükségesnek. A hozzászólások mégis mindkét esetben állást foglaltak ezzel a problémával kapcsolatban, és teljesen ellentétes választ adtak. *Boócz* és *Jankó* szerint „az adott év nemzeti jövedelmének nagyságát a külkereskedelem nem változtatja meg, csupán a nemzeti jövedelem elosztását érinti“, tehát szerintük a külkereskedelem semmilyen tevékenysége nem hat a nemzeti jövedelem nagyságára. *Benedeckiné* és *Drechsler* viszont teljesen magától értetődőnek tartja, hogy a külkereskedelemnek van

értékalkotó tevékenysége. Érvelésük szerint „a politikai gazdaságtan az anyagi termelés ágai közé sorolja a kereskedelmet is“, mert „a szocializmusban a kereskedelem tevékenységének jelentősebb részét teszi ki a termelő jellegű tevékenység“ vagyis az olyan tevékenység, „amely a termelőfolyamat folytatását jelenti a forgalom szférájában“. S minthogy — mondják — a külkereskedelem a kereskedelem része, ez is értékalkotó, hoz létre nemzeti jövedelmet. A külkereskedelem által alkotott érték szerintük — a belkereskedelemhez hasonlóan — a külkereskedelmi árrés.

Véleményem szerint egyik állítás sem teljesen helyes. Nézzük először *Benedeckiné* és *Drechsler* álláspontját. Igaz-e az, hogy a külkereskedelem épp olyan jogon számít termelő ágazatnak, mint a belkereskedelem?

A belkereskedelem számos funkciót lát el. Ezek közül egy sor tevékenység valóban a termelő munka folytatása, amely átnyúlik a forgalom területére, így a szállítás, csomagolás, szortírozás stb., s ezek valóban értékalkotó munkák. Van azonban a kereskedelemnek egy speciális tevékenysége is, amely a tulajdonképeni kereskedelem, ez pedig az értékforma átváltoztatásának funkciója. Ez a funkció *Marx* szerint szükséges, de improduktív, az itt végzett munka nem hoz létre sem értéket, sem terméket.³ A kereskedelem „... olyan munka, amely értékeket realizál, de nem hoz létre értéke-

¹ *Ferge Sándorné*: A külkereskedelem a nemzeti jövedelem mérlegében. *Statisztikai Szemle*. 1956. évi 2. sz.

² *Boócz Imre—Jankó István*: Külkereskedelem a nemzeti jövedelem mérlegében. *Pénzügyi Szemle*. 1956. évi 8. sz.

Benedecké Jánosné—Drechsler László: A külkereskedelem tevékenységéből származó nemzeti jövedelem kérdéséhez. *Statisztikai Szemle*. 1957. évi 3. sz.

³ *Marx*: A tőke. II. köt. Szikra, Budapest. 1953. 127—133. old.

eseti veszélyek és egészségártalmak elhárítására az üzemegészségügyi és munkavédelmi beruházások keretében az utóbbi három évben évenként általában mintegy kétszázmillió forintot fordítottak. Ennek a jelentős összegnek csaknem egyharmad része közvetlenül balesetelhárítás céljait szolgáló védőfelszerelések, védőberendezések létesítésére jutott.

A balesetek elleni küzdelemben a vizsgált időszak második felében jelentős

eredményeket értünk el. Elért eredményeinkkel azonban nem lehetünk megelégedve, mert még igen sok a tennivaló a munkásvédelem megjavítása terén.

A dolgozók érdeke megkívánja az egészséges és biztonságos munkakörülmények megteremtését. A balesetstatistika adatainak vizsgálata, az ebből levont következtetések segíthetnek bennünket ebben a munkában.

Dr. Marton Zoltán

Még egyszer a külkereskedelemről a nemzeti jövedelem mérlegében

Több mint egy évvel ezelőtt jelent meg a *Statisztikai Szemlében* egy vitacikk¹, amely a külkereskedelem és a nemzeti jövedelem kapcsolatával foglalkozott. Két hozzászólás jelent meg azóta e cikk kapcsolatban.² Az ezekben felvetett néhány problémára szeretnék válaszolni, nem azzal az igénnyel, hogy a vita lezáródjék, csak hogy néhány pontot tisztázzak.

1. A KERESKEDELMI MUNKA JELLEGE

A vitaindító cikk teljesen megkerülte azt a kérdést, hogy a kereskedelemben és a külkereskedelemben végzett munka termelő jellegű, értékalkotó-e. Az ott tárgyaltakhoz e kérdés felvetése nem látzott szükségesnek. A hozzászólások mégis mindkét esetben állást foglaltak ezzel a problémával kapcsolatban, és teljesen ellentétes választ adtak. *Boócz* és *Jankó* szerint „az adott év nemzeti jövedelmének nagyságát a külkereskedelem nem változtatja meg, csupán a nemzeti jövedelem elosztását érinti“, tehát szerintük a külkereskedelem semmilyen tevékenysége nem hat a nemzeti jövedelem nagyságára. *Benedeckiné* és *Drechsler* viszont teljesen magától értetődőnek tartja, hogy a külkereskedelemnek van

értékalkotó tevékenysége. Érvelésük szerint „a politikai gazdaságtan az anyagi termelés ágai közé sorolja a kereskedelmet is“, mert „a szocializmusban a kereskedelem tevékenységének jelentősebb részét teszi ki a termelő jellegű tevékenység“ vagyis az olyan tevékenység, „amely a termelőfolyamat folytatását jelenti a forgalom szférájában“. S minthogy — mondják — a külkereskedelem a kereskedelem része, ez is értékalkotó, hoz létre nemzeti jövedelmet. A külkereskedelem által alkotott érték szerintük — a belkereskedelemhez hasonlóan — a külkereskedelmi árrés.

Véleményem szerint egyik állítás sem teljesen helyes. Nézzük először *Benedeckiné* és *Drechsler* álláspontját. Igaz-e az, hogy a külkereskedelem épp olyan jogon számít termelő ágazatnak, mint a belkereskedelem?

A belkereskedelem számos funkciót lát el. Ezek közül egy sor tevékenység valóban a termelő munka folytatása, amely átnyúlik a forgalom területére, így a szállítás, csomagolás, szortírozás stb., s ezek valóban értékalkotó munkák. Van azonban a kereskedelemnek egy speciális tevékenysége is, amely a tulajdonképeni kereskedelem, ez pedig az értékforma átváltoztatásának funkciója. Ez a funkció *Marx* szerint szükséges, de improduktív, az itt végzett munka nem hoz létre sem értéket, sem terméket.³ A kereskedelem „... olyan munka, amely értékeket realizál, de nem hoz létre értéke-

¹ *Ferge Sándorné*: A külkereskedelem a nemzeti jövedelem mérlegében. *Statisztikai Szemle*. 1956. évi 2. sz.

² *Boócz Imre—Jankó István*: Külkereskedelem a nemzeti jövedelem mérlegében. *Pénzügyi Szemle*. 1956. évi 8. sz.

Benedecké Jánosné—Drechsler László: A külkereskedelem tevékenységéből származó nemzeti jövedelem kérdéséhez. *Statisztikai Szemle*. 1957. évi 3. sz.

³ *Marx*: A tőke. II. köt. Szikra, Budapest. 1953. 127—133. old.

ket“⁴ hiszen „... a csereérték a legcsekélyebb mértékben sem növekszik azáltal, hogy az áru a termelő vagy közvetítő kereskedő kezéből a fogyasztóba megy át.“⁵ A tisztán kereskedelmi jellegű, az áruk cseréjének lebonyolításához szükséges tevékenység költségei improduktív költségek (ez a „fauxfrais“, azaz álköltség), amelyek „... számolásban, könyvelésben, piaci költségekben, levelezésben stb. oldódnak fel“.⁶ E költségeknek azonban — fejti ki a továbbiakban Marx — improduktív voltak ellenére, árnövelő hatásuk van.

Az értékforma átváltoztatásának funkciója szükségképpen megtalálható minden árutermelő társadalomban, így a szocializmusban is az árutermelés fennmaradásáig. E funkció jellege sem változik meg. Kétségtelen, hogy a tiszta forgalmi költségeknek a kereskedelem összes költségeihez viszonyított aránya lényegesen kisebb, mint a kapitalizmusban és a minimális színvonalra szorítható le. Véleményem szerint azonban e tétel ennek ellenére nem hanyagolható el. A belkereskedelem tiszta forgalmi költségeinek összege — bár erre vonatkozó pontos számítást tudtommal még senki nem végzett — a teljes nemzeti jövedelem 1—2 százaléka tehető. A külkereskedelemtől még sokkal élesebben merül fel a kérdés. A külkereskedelemtől csaknem teljesen leváltak a még termelő jellegű funkciók (önálló szállítmányozó, raktározó stb. vállalatok vannak), és a külkereskedelmi hálózat jóformán csak az eladás és vétel lebonyolításával foglalkozik, nevezetesen piackutatással, reklámozással, levelezéssel stb. Költségei tipikusan improduktív költségek (irodabér, az improduktív munkáért fizetett bér, papír, íróeszköz stb.). A külkereskedelem tehát szerintem — ellentétben Benedeckinével és Drechslerrel — egyáltalán nem tekinthető „termelő jellegűnek“, „értékalkotó ágazatnak“. Ekkor viszont felmerül az a kérdés, hogy befolyásolhatja-e a külkereskedelem, illetve a belkereskedelem tevékenységének egy része a nemzeti jövedelem nagyságát.

2. A KERESKEDELMI TEVÉKENYSÉG HATÁSA A NEMZETI JÖVEDELEMRE

A nemzeti jövedelem — mint ismeretes — bizonyos időszak alatt előállított új értékek összege, a társadalmi össztermék értékének és az ennek előállításához felhasznált termelési eszközök értékének különbözete. Elvileg tehát a nemzeti jövedelemszámítás során ki kellene mutatni a nemzeti jövedelem tényleges értékösszegét.

Ennek az elvnek következetes keresztülvitele igen nagy nehézségekbe ütközne. Annyi mindenestre kétségtelen, hogy a külkereskedelmi tevékenység teljes és a belkereskedelmi tevékenység egy részének eredményét a számításoknál figyelmen kívül kellene hagyni, minthogy e tevékenységek nem alkotnak tényleges, hanem csak névleges értéket, a termékeknek nem értékét, hanem csak árát növelik. Ezen túlmenően is azonban igen kétséges, hogy e levonások után fennmaradó összeg egyenlő lesz-e a ténylegesen termelt új értékek összegével. Saját konkrét viszonyainkat tekintve megállapítható, hogy az érvényben levő árak nem a piacon alakultak ki valahol az érték körül a kereslet-kínálat hatására, hanem — általában — az állam szabta meg azokat. Az árak kialakításánál nem az volt az elsődleges szempont, hogy azok megfeleljenek az értékeknek (amik amúgysem voltak ismeretesekek), hanem hogy megfeleljenek bizonyos gazdaságpolitikai alapelveknek és célkitűzéseknek. Ilyen alapelv volt például, hogy a beruházási javak ára viszonylag alacsony legyen stb. Az egyes termékek értéke és ára tehát szükségképpen elszakadt egymástól. Állítható-e az, hogy — ennek ellenére — az összes árak összege megfelel az összes értékek összegének? Véleményem szerint ez sem állítható. Ha ugyanis az árarányok tartósan és szisztematikusan eltérnek az értékarányoktól — és különösen ha eközben a termelés belső arányai ugyancsak állandóan egy meghatározott irányban változnak — akkor világos, hogy az összes árak összege egyre jobban eltér az összes értékek összegétől. Különösen nagyok lehetnek az ár- és értékösszeg közötti eltérések az össztermelésen belül egy-egy népgazdasági ágánál, például külön a nehéziparnál, a könnyű-

⁴ Marx: A tőke. III. köt. Szikra, Budapest. 1951. 339. old.

⁵ U. o. 320. old.

⁶ U. o. 329. old.

iparnál, a mezőgazdaságnál. Különösen kirívó a belkereskedelem helyzete, ahol — bár értéket lényegében nem termel — a más ágazatokban termelt érték elég jelentős része realizálódik forgalmi adó formájában.

Kétségtelen, hogy az a számítás, amely megmutatná a ténylegesen termelt érték nagyságát a tényleges termelés helyén, s a termékek felhasználásának tényleges értékarányait, hasznos és érdekes lenne, feltárna számos belső arányt és összefüggést. Ezen számítás azonban — ha el is tekintünk a csaknem áthághatatlan gyakorlati nehézségektől — egyrészt mindig csak hosszadalmas kutatómunkával és hozzávetőleges pontossággal végezhető el, másrészt adott viszonyaink mellett egy sor kérdésre nem adna választ, olyan kérdésekre, hogyan függ össze a nemzeti jövedelem termelése és felhasználása, és mindez hogy kapcsolódik össze az állam, a lakosság stb. pénzügyi helyzetével. Ezekre a kérdésekre is válaszolhat a nemzeti jövedelem mérleg, ha a számítás kivitelezhetősége és elsősorban e célok elérése érdekében néhány engedményt teszünk a lényeges alapelvek megsértése nélkül és azokból kiindulva. (Ilyen legfontosabb, meg nem sérthető alapelvnek tartom a termelés, a termelő munka pontos meghatározását és elhatárolását, amelyet a legtöbb, e tárggyal foglalkozó elméleti munka kissé megkerül.)

A termékek az árutermelés viszonyai között kettős jellegűek, egyfelől értékek, másfelől használati értékek. A nemzeti jövedelem értékösszegét tekintve az újonnan létrehozott munkából, vagyis a munkabérből és a többlettermékből, illetve a kisárutermelői jövedelemből áll. Ez az értékösszeg ugyanakkor bizonyos meghatározott használati értékek tömegében testesül meg. Ezek azok a javak, melyeket az adott évben állítottak elő, de nem használtak fel termelő célra, vagyis a lakosság személyes fogyasztását (és az egyéb nem termelő fogyasztást) szolgáló termékek, valamint a felhalmozásra kerülő javak. A nemzeti jövedelem mérlegének elve éppen azon alapszik, hogy a termékeket egyfelől az érték, másfelől a használati érték oldaláról mutatja be. Csak ez a kétoldalú számítás, a mérlegszámítás képes arra, hogy képet adjon az adott ország

tényleges gazdasági helyzetéről, arról hogy mennyit termeltek, és hogy a megtermelt javakat hogyan használták fel. A nemzeti jövedelem használati értékek szerinti összetételének ismerete legalább olyan fontos az ország helyzetének megítélésénél, mint magának a termelt érték (új érték) nagyságának ismerete, helyes képet csak e két oldal együttes ismeretében nyerhetünk.

A nemzeti jövedelemszámításnak tehát elsősorban mint kétoldalú *mérlegszámításnak* van döntő jelentősége. A mérlegszámítás azt jelenti, hogy ugyanazt az értéknagyságot több oldalról mutatjuk meg (vagyis a mérleg egyes oldalainak végösszege azonos). A termelt termékek felhasználása olyan áron történik, amelyek nem felelnek meg a „tényleges értékeknek“. Ezek a tényleges, végső realizálási árak, amelyekre már nemcsak a termelés, hanem a forgalom is hatással van. Éppen ezért a termelés oldalán sem a fiktív „értéket“ keressük, hanem a megtermelt javakat a realizálás helyén, realizálási árakon vesszük számításba. Az „engedmény“ tehát az, hogy a nemzeti jövedelmet nem mint értékösszeget, hanem mint bizonyos árösszegben kifejeződő értékösszeget fogjuk fel, minthogy egy sor kérdés megválaszolására így alkalmasabb eszköz. Természetesen e számításnál figyelembe vesszük a kereskedelem tevékenységének eredményét is, nemcsak azért, mert emögött bizonyos termelő funkciók is vannak, hanem mert ez a tevékenység — produktív vagy improduktív jellegétől függetlenül — szerepet játszik a végső fogyasztói árak kialakításában. Éppen e megfontolások miatt nem értek egyet azzal az általános — és Benedeckiné és Drechsler által is hangoztatott érveléssel —, amely szerint a szocializmusban megváltozott a kereskedelem jellege. Nem termelő tevékenysége elenyésző és bár e tevékenység eredményét is le lehetne választani a termelő tevékenységről, nem érdemes, mert úgyis jelentéktelen stb. Ez ugyanis — különösen a külkereskedelem esetében — elvileg nem kellően alátámasztott indokolás, ami teret ad olyan nézeteknek, hogy a kereskedelem példájára egyéb hasznos, szükséges stb. tevékenységet is értékelni kellene a nemzeti jövedelem termelésének kiszámítása-

kor. Egyébként a már előbb említett kérdés — a termelő munka fogalmának nem kellő tisztázottsága — is ilyen nézetekhez vezet.

A kereskedelem teljes érték- és ármódosító szerepe az árrésben jelentkezik. Az árrés ugyanis az eladott termékek értékesítési és beszerzési árösszegének különbözete. Ezt az összeget mutatjuk ki tehát a termelés oldalán (az anyagi jellegű költségekkel természetesen csökkentve). Ez megfelel az eddigi számítási gyakorlatnak, csak a fentiekben elmondottak alapján a számítás szükségességének indokolása módosul.

Mi a helyzet a külkereskedelemmel kapcsolatban? Lényegében a belkereskedelem analógiájára itt is az árrést vesszük figyelembe a nemzeti jövedelem termelési oldalán. Azonban a külkereskedelem speciális jellege indokolja, hogy kissé alaposabban vizsgáljuk meg a kérdést (annál is inkább, mert nem világos, hogy a külkereskedelemben, ahol két vétel és két eladás történik, mi értendő árrésen).

A bizonyítás során a példában egyrészt a külkereskedelem költségeit elhanyagoljuk, másrészt feltételezzük, hogy a behozatal és a kivitel külföldi árösszege azonos. (Egyébként minthogy a hozzászólások egyike sem vitatta az első cikk azon állítását, hogy a tényleges kiviteli, illetve behozatali többlet a nemzeti jövedelem felhasználásának tekintendő, ezzel a kérdéssel tovább nem foglalkozunk.)

A kivitel és behozatal elszámolása egy egyszerű példán a következő:

Az ipar nemzeti jövedelme 50 pár cipőben testül meg:

ebből belföldön felhasználnak 30 pár cipőt.
kivitelre kerül 20 pár cipő
amelynek ellenében behoznak 40 m szövetet

A nemzeti jövedelem mérlege tehát:

Termelés	Felhasználás
50 pár cipő	30 pár cipő 40 m szövet

Feltételezve, hogy a belföldi árviszonyok megfelelnek a nemzetközi árviszonyoknak, továbbá, hogy egy pár cipő ára 300 forint, egy méter szöveté 150 forint, a nemzeti jövedelem mérleg a következő lesz:

Termelés	Forint	Felhasználás	Forint
50 pár cipő	15 000	30 pár cipő 40 m szövet ...	9 000 6 000
Összesen	15 000	Összesen	15 000

Tételezzük most fel, hogy valamilyen oknál fogva a belföldi árrendszer eltér a külfölditől. Egy pár cipő ára belföldön 350, külföldön továbbra is 300 forint, egy méter szövet ára belföldön 112,50, külföldön 150 forint.

A felhasználás ekkor változatlanul 15 000 forint, a termelés „belföldi értéke” azonban 17 500 forint (50 · 350), minthogy a külkereskedelmi vállalatok természetesen belföldi árakon veszik át a termékeket a termelőtől. A mérleg egyensúlya így felbomlott. Helyreállítására elméletileg kétféle lehetőség van: a felhasználási oldal növelése vagy a termelési oldal csökkentése. A döntéshez meg kell néznünk a különbség jellegét. Ez a különbség nem más, mint a külkereskedelem árrése, ami befolyásolja a belföldön rendelkezésre álló termékek árösszegét.

A külkereskedelmi árrésnek ugyan két összetevője van (illetve két árrés van), és pedig egyfelől a belföldi vétel—külföldi eladás, másfelől a külföldi vétel—belföldi eladás különbsége. Ez a két összetevő azonban egy összegben is kifejezhető: a kivitelnél és a behozatalnál mutatkozó két árrés együttes összege nem más, mint a belföldi eladás és belföldi vétel árösszege közötti különbség. Ugyanis: (belföldi eladási ár — külföldi vételár) + (külföldi eladási ár — belföldi vételár) = belföldi eladási ár — belföldi vételár, ha a külföldi vételár és eladási ár összege megegyezik, amit pedig feltételeztünk.

Hogyan alakul ekkor a nemzeti jövedelem mérlege? (Lásd a 602. oldalon levő táblát.)

A külkereskedelmi árrés termelési oldalon való szerepeltetésének tényéből tehát nem következik az, amit Boócz és Jankó állítanak, akik szerint: „az árki-egyenlítés egyenlegének a nemzeti jövedelem mérlegének termelési oldalán való figyelembevétele azt jelentené, hogy a termelt nemzeti jövedelem egy részét nemzetközi, más részét nemzeti értékben

vennének figyelembe." A valóságos helyzet ezzel szemben az, hogy éppen a külkereskedelmi árrés (árkiegyenlítés) figyelembevételével jutunk el ahhoz az árösszeghez, amelyen belföldön értékesítették a termelt javakat. Ez az eljárás annak az elvnek következetes alkalmazása, amely szerint a nemzeti jövedelem bizonyos árösszegben kifejeződő értékösszeg.

Termelés	Forint	Felhasználás	Forint
Iparnál realizált nemzeti jövedelem (50 · 350) ..	17 500	Személyes fogyasztás	
Külkereskedelem árrése		30 pár cipő à 350	10 500
a) behozatalnál (belföldi eladási ár — külföldi vételár) (40 · 112,50 — 40 · 150)	-1 500	40 m szövet à 112,50	4 500
b) kivitelnél (külföldi eladási ár — belföldi vételár) (20 · 300 — -20 · 350) ..	-1 000		
Együtt	-2 500		
Nemzeti jövedelem	15 000		15 000

3. MILYEN TÉNYEZŐK ALAKÍTJÁK KI A KÜLKERESKEDELMI ÁRRÉST?

Az eddigiekben igyekeztem tisztázni — ami a vitaindító cikkből kimaradt —, hogy milyen elvi alapon mutatjuk ki a kereskedelem és külkereskedelem tevékenységének eredményét a nemzeti jövedelem termelési oldalán. Nem válaszoltam még a hozzászólásoknak az eredeti alapkérdéssel kapcsolatos észrevételeire. A hozzászólások szerint ugyanis külkereskedelmi árrés nemcsak az árarányok sajátosságai folytán alakulhat ki, hanem azért is, mert a külkereskedelem növelheti az országban rendelkezésre álló javak értékét is. Nézzük meg tehát részletesen, hogy a külkereskedelmi árrés keletkezésének milyen okai lehetnek.

Egyrészt a külkereskedelem — a belkereskedelemhez hasonlóan — saját improduktív költségeivel növeli az általa értékesített áruk árát, tehát minden egyéb körülményt figyelmen kívül hagyva is, a belföldi értékesítés (behozatal) árösszege némileg meghaladja a kivitel belföldi vé-

telárának összegét. Az árrésnek ezen része a belkereskedelemben ugyanígy megtalálható, és mint ott, itt is a nemzeti jövedelem termelési oldalán mutatandó ki, ha a termékeket realizálási áron vesszük számításba.

Másrészt árrés keletkezhet a sajátos — a külfölditől eltérő — belföldi árarányok következtében. Erről a vitaindító cikk részletesen szólt, itt csak alátámasztanom az ott elmondottakat a tényleges helyzet vázlatos ismertetésével. Külkereskedelmi forgalmunk összetétele jelenleg számunkra eléggé kedvező: kivitelünkön belül elég nagy a fogyasztási cikkek súlya, behozatalunk fő tétele viszont nyersanyag. Áraink ugyanakkor — mint említettük — a fogyasztási cikkekénél viszonylag magasak, a termelési eszközökénél alacsonyak. Ebből következik, hogy a kivitel belföldi árösszegének magasabbnak kell lennie a behozatal belföldi árösszegénél. Ez — a külkereskedelmi forgalom nagyságától függően — elég jelentős negatív árrést eredményez, ami azonban (mint a 2. pontban kimutattuk) csak látszólagos „veszteség”. A külkereskedelem munkájának értékelésénél az árarányokból adódó árrést — legyen az pozitív vagy negatív, nagyobb vagy kisebb összegű — teljesen figyelmen kívül kell hagynunk. A nemzeti jövedelem mérleg készítésénél viszont — mint mondtuk — ármódosító szerepénél fogva ezt a tényezőt is tekintetbe kell vennünk.

Végül egyesek szerint — és Boócz és Jankó csak ezt a tényezőt ismerik el — árrés keletkezhet annak következtében, hogy a termelékenység és intenzitás stb. nemzeti és nemzetközi színvonala közötti különbséget a külkereskedelem — pozitív vagy negatív értelemben — kihasználja. Így például, ha a kivitt termékek belföldi termelékenységének színvonala kedvezőbben viszonyult a nemzetközi termelékenységi színvonalhoz, mint a behozott termékeké, akkor — szerintük — a behozatal belföldi értéke nagyobb lesz, mint a kivitel belföldi értéke. Vagyis ez esetben a külkereskedelem több belföldi munkát cserélt kevesebb belföldi munka ellenében. Ha a belföldi árviszonyok megfelelnek az értékviszonyoknak, akkor ez az értéknövekedés jelentkezik külkereskedelmi árrés formájában, vagyis az árki-

egyenlítés egyenlegében. Ebben az esetben, mondják — szemben az előző kettővel — az árrés mögött a belföld szempontjából értéknövekedés található. (Ugyanúgy lehetséges szerintük, hogy akár mert a belföldi szükségletek ezt igényelték, akár helytelen külkereskedelmi politika következtében a behozott termékek belföldi értéke kevesebb lett, mint volt a kivitt termékeké.) Benedeckiné és Drechsler szerint ez azt jelenti, hogy a külkereskedelem is termel értéket és ezzel növeli (vagy csökkenti) a nemzeti jövedelmet, Boócz és Jankó szerint viszont arról van szó, hogy az ország a megtermeltnél nagyobb vagy kisebb nemzeti jövedelmet realizált, és ez az értéknövekedés vagy értékcsökkenés már nem érinti a nemzeti jövedelem termelését, hanem csak annak elosztását. (Tehát az egész külkereskedelmi árrést vagy árkiegyenlítést a nemzeti jövedelem felhasználási oldalán kell elszámolni.)

Véleményem szerint egyik elmélet sem helytálló — mindkét esetben a komparatív költségek elvének helytelen értelmezéséről van szó —, mert a valóságban ilyen esetekben sincs *értékváltozás*.

Tételezzük fel például, hogy az adott ország pamutszövetszükséglete évi 100 000 méter. Ebből az ország maga előállít 30 000 métert, aránylag alacsony termelékenységgel, az egy méter szövet előállításához 10 munkaóra szükséges. Legyen az országban egy munkaóra alatt termelt érték 4 forint, akkor egy méter szövet belföldi értéke 40 forint, az összes belföldön előállított szöveté 1 200 000 forint. A hiányzó 70 000 méter szövetet behozattal fedezik, a szövetgyártás átlagos nemzetközi termelékenysége kétszer magasabb, mint az adott országban, egy méter szövet világpiaci értéke és ára 20 forint (az összes behozott szövet világpiaci árösszege 1 400 000 forint). Mennyi lesz ezekután az országban egy méter szövet ára? Annyi mindenesetre bizonyos, hogy két különböző áron nem kerülhet forgalomba ugyanolyan minőségű stb. szövet, mert normális körülmények között a kereslet van annyira rugalmas, hogy lemondjon a drágább szövetfajtáról. Hogy mennyi egy áru átlagos értéke, azt az előállításához szükséges átlagos munka-
idő szabja meg. A szövet belföldi értékének kialakulásában ez esetben az fog sze-

repet játszani, hogy az ország mennyi munkamennyiség ellenében kapta meg a behozott szövetet? Itt igen sok variáció lehetséges. Nézzünk meg néhány esetet, mindenkor feltételezve, hogy az ország rádiókészülékek kivitelével fedezte a szövetbehozatalt.

a) Az országban a híradástechnika igen fejlett, a termelékenység a nemzetközi átlag két és félszerese. Egy rádiókészülék előállításához belföldön 100 munkaóra szükséges, vagyis egy rádió értéke belföldön 400, a világpiacon 1 000 forint. Az országnak tehát a szövetszükséglet ellenében $1\,400\,000:1\,000 = 1\,400$ darab rádiót, vagyis 140 000 munkaóra termékét kellett kivinnie. Így egy méter behozott szövetért az ország $140\,000:70\,000 = 2$ munkaóra termékét adta, vagyis kereken 8 forintot. Az összes (100 000 m) szövet átlagos értéke belföldön a következő:

$$\frac{30\,000 \cdot 40 + 70\,000 \cdot 8}{100\,000} =$$

$$= \frac{1\,760\,000}{100\,000} = 17,60 \text{ Ft.}$$

Vagyis a magasfejlettségű rádiótechnika nyújtotta lehetőségeket kihasználva az országban a szövet belföldi értéke még a világpiaci átlag alatt is lehetne.

b) Az ország rádiógyártásának termelékenysége alacsonyabb, mint a világpiaci átlag, de kevésbé alacsony, mint a szövetgyártás termelékenysége. Egy rádió előállításához az országnak 400 munkaórára van szüksége, a rádió világpiaci ára továbbra is 1 000 forint. A 70 000 méter szövet ellenében ez esetben is 1 400 darab rádiót kell adni, de ez 560 000 munkaóra terméke. Így egy méter behozott szövet az országnak $560\,000:70\,000 = 8$ munkaóra termékébe, vagyis 32 forintba kerül. A szövet országos átlagos értéke tehát

$$\frac{30\,000 \cdot 40 + 70\,000 \cdot 32}{100\,000} = 34,40 \text{ Ft.}$$

Ugyanúgy lehetne a szövet átlagos belföldi értéke 40 forint felett is (ha a rádióipar termelékenysége még a szövetgyártásénál is kedvezőtlenebbül viszonyul a világpiaci átlaghoz stb.).

Természetesen még világosabb az export-termékek szerepe az import belföldi értékének meghatározásánál, ha az importált termékekből nincs belföldi termelés. Ebben az esetben az import belföldi értékének megállapítására nincs is más mód, mint az exporttermékek értékéből való kiindulás.

Amellett, hogy a külkereskedelem nem változtatja a termelt érték nagyságát (minthogy az import értékét alapvetően az export értéke szabja meg), hatással van a realizált érték megoszlására: az országosan egységes árak következtében az iparban stb. termelt érték egy része a külkereskedelemben realizálódik. Az a) esetben például a nemzeti jövedelem-mérleg termelési oldala a következő lesz:

Iparnál realizálódó nemzeti jövedelem	Egységár (forint)	Forint
30 000 m szövet	17,60	528 000
1 400 db rádió	400,00	560 000
Együtt		1 088 000

Külkereskedelemben realizálódó nemzeti jövedelem	Forint
Kiviteli árrés (1 400 000–560 000)	840 000
Behozatali árrés (1 232 000–1 400 000) ..	–168 000
Együtt	672 000
Összesen	1 760 000

Ugyanez Boócz és Jankó számítása szerint a külkereskedelmet figyelmen kívül hagyva és mindent belföldi „értéken“ számítva:

Megnevezés	Egységár (forint)	Forint
30 000 m szövet	40,00	1 200 000
1 400 db rádió	400,00	560 000
Nemzeti jövedelem összesen		1 760 000

Összefoglalva az eddigieket: a termelési volumen nemzeti és nemzetközi színvonal közötti különbséget kihasználó, vagyis gazdaságos külkereskedelem munkája az ország számára igen előnyös lehet, bár a cserék során a termékek értéke nem változik, nem jön létre sem „értéknöveke-

dés“, sem „értékcsökkenés“, az ország rendelkezésére álló használati értékek tömege szaporodhat. A külkereskedelmi ügylet révén több szövet állhat az ország rendelkezésére, mint amennyit saját maga elő tudott volna állítani azonos munkamennyiséggel. Vagyis: a nemzeti jövedelemnek értéke nem, de volumene változik. Hasonló a helyzet itt, mint a termelési volumen növekedése esetén. Ha egy országban a termelés valamennyi ágában a termelési volumen, és ezzel az előállított javak tömege kétszeresére emelkedik, tehát az egyes termékek értéke felére csökken, ekkor a nemzeti jövedelem összege nem változik, a tényleges értékeket véve figyelembe. Természetesen a nemzeti jövedelem volumenének kiszámításakor — melynél a két időszakban termelt mennyiségeket azonos áron mutatjuk ki — kitűnik, hogy a nemzeti jövedelem volumene is megkétszereződött. A külkereskedelemben lényegében ugyanilyen eredmény jön létre, csak nem a hazai, hanem a külföldi magasabb termelési volumen révén emelkedik a nemzeti jövedelem volumene.

Mindeddig csak értékről beszéltünk, minthogy azt az állítást cáfoltuk, hogy a külkereskedelem „értéket“ növelhet vagy csökkenthet. Az árak azonban még úgynevezett normális árviszonyok mellett is (vagyis, ha az árarányok nem mondanak ellent az értéktörvénynek), csak hosszabb-rövidebb idő után követik az értékek mozgását, és ezektől elsősorban a keresleti-kínálati viszonyok hatására többé-kevésbé eltérhetnek. Az áralakulást befolyásoló számos tényező hatása következtében lehetséges, sőt csaknem bizonyos, hogy az előbb említett esetekben az árak nem fognak egybeesni az értékkel. A külkereskedelem — minthogy monopóliumhelyzetben van — kihasználhatja az esetleges nagy keresletet és a behozott szövetet nem annak tényleges értékén adja tovább a belkereskedelemnek, hanem igyekszik egy — az ipari értékhez közelebb fekvő — árat elérni stb., és így kialakulhat olyan külkereskedelmi árrés, amely valóban befolyásolja a nemzeti jövedelem nagyságát.

Ugyanígy a külföldi árak is kisebb-nagyobb mértékben eltérnek az értékektől, a kereslet és kínálat, valamint egyéb okok

hatására. A külkereskedelem a világpiaci áringadozásokat igen nagy mértékben kihasználhatja, ha külföldi eladásoknál igyekszik a lehető legmagasabb árakat elérni (jól választja meg az eladás helyét és időpontját), a vételeknél pedig a lehető legalacsonyabb árakon vásárol. Az áringadozások kihasználásával ugyanolyan célt érhet el, mint a megfelelő export- és importtermékek kiválasztásával: növelheti a belföldön rendelkezésre álló használati értékek tömegét. Természetesen az előnyös külföldi eladás és vétel is nemcsak az ország helyzetének javulásában mutatkozhat meg, hanem — bizonyos mértékig spontán áralakulás és a vállalati jövedelmezőségre való törekvés mellett — a külkereskedelem nagyobb nyereségében is. A külkereskedelem a belföldi keresletet stb. kihasználva ez esetben is elérhet a behozott áru tényleges értékénél (illetve áránál) magasabb árat is, ami még mindig előnyös a belföldi fogyasztó szempontjából.

Mindkét eset ahhoz hasonlóan bírálható el, ahogyan a „sajátos árviszonyokból“ eredő árrést elbíráltuk.

4. AZ ÁRKIEGYENLÍTÉS HELYTELEN ÉRTELMEZÉSÉNEK KÖVETKEZMÉNYEI

Mint már említettük, Boócz és Jankó azt állítják, hogy nálunk az árkiegyenlítés a termékek nemzeti és nemzetközi értéke közötti különbséget fejezi ki. Ezt az állítást már cáfoltuk, ugyanúgy mint azt a levont következtetésüket, hogy ezt az „értékkülönbözést“ nem a termelés, hanem a felhasználás oldalán kell figyelembe venni. (Minthogy ilyen értékkülönbözés elvileg nincs, azt nem is lehet sehol figyelembe venni.) Ők azonban még egy következtetést levonnak elméletükből, amelynek súlyosabb gyakorlati következményei is lehetnek — sőt voltak is. Ez a következtetés lényegében így hangzik: minthogy az árkiegyenlítésben a kivitt és behozott érték közötti különbözőség tükröződik, az árkiegyenlítés alkalmas a külkereskedelmi munka gazdaságosságának megítélésére. Szerintük a negatív árkiegyenlítési egyenleg annak következménye, hogy jelenleg nem gazdaságos külkereskedelmünk, mert „áldozatokat hozunk... a külkereskedelmen keresztül a népgazdaság fejlesztése érdekében“ és

„a hozott áldozatok... jórészt az árkiegyenlítés egyenlegében tükröződnek“.

Ez az elmélet két szempontból káros: egyrészt a gyakorlatban oda vezethet, hogy az egyes termékek exportját aszerint tekintjük gazdaságosabbnak vagy kevésbé gazdaságosnak, hogy azokon mekkora az árkiegyenlítési százalék. (Megjegyezzük, hogy egyes termékek külföldi és belföldi árának különbsége — az árkiegyenlítés — jelenleg attól is függ, hogy a külföldi devizaárat hogyan számítják át belföldi forintra. A használatos valutaátszámítási kulcsok nem mindig fejezik ki a külföldi és belföldi valuták közötti tényleges különbségeket. Így még akkor is lehetne egyes termékeknel árkiegyenlítés, ha áraink megfelelnek a világpiaci áraknak.) A belföldi árrendszer sajátosságai következtében természetes, hogy a nyersanyagoknál, beruházási javaknál sokkal alacsonyabb az árkiegyenlítés százaléka, mint például azoknál a mezőgazdasági termékeknel, amelyek nem a begyűjtés útján kerültek az állami kereskedelmi hálózatba stb. Ebből egyenesen következhet, hogy mondjuk a Jonathán alma helyett sokkal helyesebb, gazdaságosabb durvalemezt vagy begyűjtési áron vásárolt búzát exportálni stb. Tény, hogy ha a külkereskedelmet pénzügyi, költségvetési szempontból nézzük, akkor valóban az a „gazdaságos“, ha csökken az árkiegyenlítés aránya. Ha azonban nem az állami pénzügyi, hanem a valódi, a népgazdaság szempontjából is tényleges gazdaságosság növelése a célunk, akkor nem szabad az árkiegyenlítésből kiindulnunk, hanem igen részletes és a sajátos árarányok miatt sokszor bonyolult és nehézkes gazdaságossági számításokat kell végeznünk. E számítások módszereit és jelentőségét mások, másutt már több ízben ismertették.

Boócz és Jankó fenti álláspontja a külkereskedelem munkájának és a népgazdaság egyéb ágaival való kapcsolatának téves értékeléséhez vezethet. Általában — helvets árarányok mellett és ha a külkereskedelmi vállalatoknak érdeke a jövedelmezőség fokozása — a külkereskedelem automatikusan igyekszik a cserék gazdaságosságának fokozására és megfelelő árak elérésére. Nálunk azonban a korábbi években egyik követel-

mény sem állott fenn. Ennek ellenére nagyon tudatos és átgondolt külkereskedelmi politikával, a belföldi adottságok mélyreható vizsgálata alapján lehetett volna ösztönözni a külkereskedelmi vállalatokat a gazdaságosság fokozására és megfelelő külföldi árak elérésére. Ez azonban különböző okok következtében egyáltalán nem történt meg a kívánatos mértékben. Egyfelől az általában helyes gazdaságfejlesztési alapelvek megvalósításánál — mint ez később megmutatkozott — nem vettük kellőképpen figyelembe az ország tényleges adottságait. Így a gazdaságosság szempontja háttérbe szorult (nem is volt mód arra, az árrendszer hibái miatt, hogy termékenként megállapítsuk a gazdaságosság mértékét) és feltehetően a szükségesnél nagyobb áldozatokat hoztunk ebből a szempontból. Másrészt a külkereskedelemben alkalmazott ösztönző módszerek és az ország állandóan feszült devizahelyzete egyaránt úgy hatottak, hogy a külkereskedelemnek nem is volt érdeke megfelelő külföldi árak elérésére törekedni. A kivitelnél és behozatalnál egyaránt nem az volt a döntő szempont, hogy milyen egységárakat érnek el, hanem, hogy milyen mennyiséget sikerül eladni vagy beszerezni. A tervteljesítés mérése ugyanis — aminek alapján elsősorban elbírálták a vállalat munkáját — a tervezett mennyiségekkel való összehasonlítás alapján történt, tervezett és nem pedig ténylegesen elért árak figyelembevételével. Ugyanakkor az ország állandóan feszült devizahelyzete (és maga

a tervezés is) úgy hatott, hogy a külkereskedelem általában nem várhatta meg sem eladásnál, sem vételnél a kedvező áralakulást. (Így például a mezőgazdasági termékeket rendszerint a legnagyobb kínálat idején, közvetlenül a betakarítás után dobtuk piacra stb.) Természetesen a kedvezőtlen áralakulás a külkereskedelem árrésében is éreztette hatását. Annál nagyobb volt az árrés, minél alacsonyabbak voltak külföldi eladási áraink és minél magasabbak vételáraink.

Mindezek alapján, bár pontos számítások erre vonatkozóan nem készültek, bizonyosra vehető, hogy azok a „hozott áldozatok“, amelyek az árkiegyenlítés nagyságában tükröződnek, nagyrészt nem voltak indokoltak, hanem helytelen gazdaságfejlesztési és külkereskedelmi politikánkból adódtak. Éppen ezért rendkívül fontos, hogy az árkiegyenlítést ne tekintsük adottságaink szükségszerű velejárójának, hanem minden esetben konkrétan vizsgáljuk, hogy miből eredt a jelentős összegű árkiegyenlítés. Még pontos számítások nélkül is bizonyosra vehető, hogy (a helytelen irányban ösztönző stb. módszerek következtében) külkereskedelmünk az elmúlt időszakban nem növelte, hanem kisebb-nagyobb mértékben csökkentette az ország rendelkezésére álló használati értékek tömegét, a nemzeti jövedelem volumenét, vagyis a társadalmi munka pazarlásának irányában hatott.

Ferge Sándorné

Az Európai Statisztikusok Értekezletének ötödik plenáris ülése

1957. június 17-től 21-ig tartotta Genfben V. plenáris ülését az Európai Statisztikusok Értekezlete. Az ülésen 23 európai ország, az Egyesült Államok, Izrael és több nemzetközi szervezet delegátusai vettek részt. Az értekezlet napirendjén igen sok kérdés szerepelt; legfontosabbak közülük azok voltak, amelyek a konferencia egyes munka-, illetve előadói csoportjainak tevékenységéről adtak számot. A konferencia napirendjére tűzte a népszámlálásokkal foglalkozó

munkacsoport és a társadalmi-foglalkozási csoportosítás tervezetének elkészítésével megbízott előadói csoport, a mezőgazdasági censusokkal, az elektronikus számológépek statisztikai célra való alkalmazásával, az általános gazdasági összeírásokkal, valamint a tőkeképződés és tőkefogyasztás statisztikájával foglalkozó munkacsoportok jelentéseinek megvitatását. A napirend többi pontjai közül említést érdemelnek olyan kérdések, mint a rövidlejáratú gazdasági mutatók problé-

mény sem állott fenn. Ennek ellenére nagyon tudatos és átgondolt külkereskedelmi politikával, a belföldi adottságok mélyreható vizsgálata alapján lehetett volna ösztönözni a külkereskedelmi vállalatokat a gazdaságosság fokozására és megfelelő külföldi árak elérésére. Ez azonban különböző okok következtében egyáltalán nem történt meg a kívánatos mértékben. Egyfelől az általában helyes gazdaságfejlesztési alapelvek megvalósításánál — mint ez később megmutatkozott — nem vettük kellőképpen figyelembe az ország tényleges adottságait. Így a gazdaságosság szempontja háttérbe szorult (nem is volt mód arra, az árrendszer hibái miatt, hogy termékenként megállapítsuk a gazdaságosság mértékét) és feltehetően a szükségesnél nagyobb áldozatokat hoztunk ebből a szempontból. Másrészt a külkereskedelemben alkalmazott ösztönző módszerek és az ország állandóan feszült devizahelyzete egyaránt úgy hatottak, hogy a külkereskedelemnek nem is volt érdeke megfelelő külföldi árak elérésére törekedni. A kivitelnél és behozatalnál egyaránt nem az volt a döntő szempont, hogy milyen egységárakat érnek el, hanem, hogy milyen mennyiséget sikerül eladni vagy beszerezni. A tervteljesítés mérése ugyanis — aminek alapján elsősorban elbírálták a vállalat munkáját — a tervezett mennyiségekkel való összehasonlítás alapján történt, tervezett és nem pedig ténylegesen elért árak figyelembevételével. Ugyanakkor az ország állandóan feszült devizahelyzete (és maga

a tervezés is) úgy hatott, hogy a külkereskedelem általában nem várhatta meg sem eladásnál, sem vételnél a kedvező áralakulást. (Így például a mezőgazdasági termékeket rendszerint a legnagyobb kínálat idején, közvetlenül a betakarítás után dobtuk piacra stb.) Természetesen a kedvezőtlen áralakulás a külkereskedelem árrésében is éreztette hatását. Annál nagyobb volt az árrés, minél alacsonyabbak voltak külföldi eladási áraink és minél magasabbak vételáraink.

Mindezek alapján, bár pontos számítások erre vonatkozóan nem készültek, bizonyosra vehető, hogy azok a „hozott áldozatok“, amelyek az árkiegyenlítés nagyságában tükröződnek, nagyrészt nem voltak indokoltak, hanem helytelen gazdaságfejlesztési és külkereskedelmi politikánkból adódtak. Éppen ezért rendkívül fontos, hogy az árkiegyenlítést ne tekintsük adottságaink szükségszerű velejárójának, hanem minden esetben konkrétan vizsgáljuk, hogy miből eredt a jelentős összegű árkiegyenlítés. Még pontos számítások nélkül is bizonyosra vehető, hogy (a helytelen irányban ösztönző stb. módszerek következtében) külkereskedelmünk az elmúlt időszakban nem növelte, hanem kisebb-nagyobb mértékben csökkentette az ország rendelkezésére álló használati értékek tömegét, a nemzeti jövedelem volumenét, vagyis a társadalmi munka pazarlásának irányában hatott.

Ferge Sándorné

Az Európai Statisztikusok Értekezletének ötödik plenáris ülése

1957. június 17-től 21-ig tartotta Genfben V. plenáris ülését az Európai Statisztikusok Értekezlete. Az ülésen 23 európai ország, az Egyesült Államok, Izrael és több nemzetközi szervezet delegátusai vettek részt. Az értekezlet napirendjén igen sok kérdés szerepelt; legfontosabbak közülük azok voltak, amelyek a konferencia egyes munka-, illetve előadói csoportjainak tevékenységéről adtak számot. A konferencia napirendjére tűzte a népszámlálásokkal foglalkozó

munkacsoport és a társadalmi-foglalkozási csoportosítás tervezetének elkészítésével megbízott előadói csoport, a mezőgazdasági censusokkal, az elektronikus számológépek statisztikai célra való alkalmazásával, az általános gazdasági összeírásokkal, valamint a tőkeképződés és tőkefogyasztás statisztikájával foglalkozó munkacsoportok jelentéseinek megvitatását. A napirend többi pontjai közül említést érdemelnek olyan kérdések, mint a rövidlejáratú gazdasági mutatók problé-

mája, a különböző európai országok nemzetgazdasági számvitelének összehasonlítása, a többnyelvű statisztikai szótár, az Európai Gazdasági Bizottság technikai albizottságai statisztikai tevékenységének megvitatása stb. (A napirenden szereplő kérdések közül elsősorban azokat emeltük ki, amelyek a magyar delegáció szempontjából érdekesek voltak.) Megvitatták az értekezleten az 1957/58. év munkaprogramját, és sor került az Értekezlet munkáját az 1957/1959. években irányító vezetőség megválasztására is.

1. Népszámlálási kérdések; társadalmi-foglalkozási csoportosítás

A napirend első pontjaként a népszámlálások, illetve a társadalmi-foglalkozási csoportosítások kérdésének megvitatása szerepelt. Még a konferenciát megelőzően, május 6 és 10 között, Genfben összeült a Franciaország, Jugoszlávia, Magyarország és Olaszország képviselőiből álló előadói csoport, amely megvizsgálta a csoport múlt év novemberében tartott első ülése alkalmából készített jelentéséhez 19 országból érkezett hozzászólásokat, s ezeket figyelembe véve, korábbi javaslatait (lásd Statisztikai Szemle 1957. évi 3. sz. 213—224. old.) kiegészítette, illetve egyszerűsítette. Az előadói csoport a plenáris ülés elé terjesztett jelentésében módszeresen sorra vette a foglalkozási csoportosítások különböző típusait, foglalkozott az egész népességnek a különböző foglalkozási csoportosítások típusai szerinti feldolgozásával, s néhány javaslatot terjesztett elő. E beszámoló keretei nem teszik lehetővé, hogy az előadói csoport munkájáról beható ismertetést adjunk. Munkájában a vezérelv az volt, hogy a különböző csoportosítások közötti kapcsolatot világosabbá

tegye, a csoportosítással kapcsolatban felmerült félreértéseket eloszlassa, s a csoportosítások megvalósításához a népszámlálások alkalmával rendelkezésre álló, egyszerű kritériumokat nyújtson. A csoport munkáját főképpen a társadalmi-foglalkozási csoportosítás megjavításának szentelte. Megállapította, hogy — az egyes országok kommentárjai alapján — úgy tűnik, hogy az európai országok igen élénken érdeklődnek a társadalmi-foglalkozási csoportosítás iránt, s kifogásaik, észrevételeik inkább a részletekre, mint a csoportosítás egészére vonatkoznak. Az előadói csoport szükségesnek tartotta, hogy megindokolja a társadalmi-foglalkozási csoportosításnak, mint tartalmában önálló csoportosítási típusnak az egyéb (foglalkozási viszony, egyéni foglalkozás stb.) csoportosítások által való nem helyettesíthetőségét. Foglalkozott az előadói csoport néhány ország által említett azon kifogással, hogy az eredetileg javasolt társadalmi-foglalkozási csoportok száma túl nagy, s ez a feldolgozásnál komoly nehézséget okoz. A csoport véleménye az volt, hogy a megoldás nem annyira a csoportok számának minden áron való csökkentése, ami végeredményben heterogén csoportokat eredményezhetne, hanem olyan csoportok kijelölése, amelyek a hagyományos népszámlálási kérdések segítségével könnyen elhatárolhatók. A fentieket, valamint egyéb megjegyzéseket is figyelembe véve, az előadói csoport egy 26 csoportból álló osztályozást fogadott el, amelyből 17 a gazdaságilag aktív lakosságra vonatkozik. Ez természetesen minimális lista, amelyet az egyes országok szükségleteik szerint még bővíthetnek. A csoportosítás új sémája a következő:

Alap csoportok

A) Gazdaságilag aktív lakosság

1. Mezőgazdasági önállók, alkalmazottal
2. Mezőgazdasági önállók, alkalmazottak nélkül
3. Mezőgazdasági termelészövetkezetek tagjai
4. Mezőgazdasági munkások
5. Ipari és kereskedelmi munkáltatók, nagy vállalkozók
6. Ipari és kereskedelmi munkáltatók, kis vállalkozók
7. Ipari és kereskedelmi önállók, alkalmazottak nélkül

Javasolt alcsoportok

- a) nagy gazdaságok
- b) kis gazdaságok

- a) ipar
- b) kereskedelem

- a) ipar
- b) kereskedelem

- a) ipar
- b) kereskedelem

Alap csoportok

8. Szabadfoglalkozásúak
9. Nem mezőgazdasági termelőszövetkezetek tagjai
10. Részvénytársaságok és nagy vállalatok igazgatói
11. Fizetésből élő felső káderek
12. Fizetésből élő középkáderek, alsó káderek és kereskedelmi eladók
13. Művezetők, szakmunkások és betanított munkások
14. Munkások, napszámosok
15. Szolgáltatási személyzet és hasonló foglalkozásúak
16. Kötelező katonai szolgálatot teljesítő személyek
17. Egyéb, a fenti csoportokba be nem sorolható gazdaságilag aktívak

B) Inaktív lakosság

18. Korábbi mezőgazdasági önállók
19. Korábbi nem mezőgazdasági önállók
20. Korábbi bérből és fizetésből élők
21. Egyéb jövedelemmel rendelkező és inaktív személyek
22. Gyermekek, a kötelező iskoláskor bevégezése előtti korban
23. Tanulók és egyetemi és főiskolai hallgatók, a kötelező iskoláskor bevégezése utáni korban
24. Háziasszonyok
25. Egyéb otthon élő felnőttek
26. Intézményekben lakók

A fenti csoportosításhoz néhány megjegyzést szükséges fűzni.

1. A csoportosításban a kis, illetve nagy vállalkozók szétválasztása általában a munkások száma alapján történik (a népszámlálások során elsősorban az erre vonatkozó adatok állnak rendelkezésre), mégis bizonyos esetekben, például a kis- és nagy mezőgazdasági üzemek szétválasztásánál egyéb kritériumok is (gazdaság-nagyság) számba jöhetnek. A kisüzemeket a nagyüzemekről elválasztó létszámnagyság iparáganként és országoként — a nemzeti sajátosságoknak megfelelően — különböző lehet.

2. A csoportosítás a segítő családtagokat és a munkanélkülieket nem tünteti fel külön. A segítő családtagok a megfelelő csoport önállóival egy csoportban szerepelnek, s megkülönböztethetők, ha a társadalmi-foglalkozási csoportosítást a foglalkozási viszonytal kombináljuk. A munkanélküliek a korábbi aktivitásuknak megfelelő csoportba kerülnek; ugyancsak megkülönböztethetők, ha a csoportosítást kombináltan a gazdasági aktivitás típusa szerint is elvégezzük, a munkanélküliek.

Javasolt alcsoportok

- a) közép káderek
- b) alsó káderek és kereskedelmi eladók

- a) művezetők
- b) szak- és betanított munkások

- a) korábbi mezőgazdasági munkások
- b) korábbi alkalmazottak
- c) korábbi munkások és szolgáltatásban dolgozók
- a) diákok
- b) járadékosok
- c) egyébek

- a) mezőgazdasági háztartások
- b) egyéb háztartások

A 22-től a 26-ig terjedő csoportok (eltartottak) feldolgozása kétféleképpen történhet meg: vagy önállóan mint ahogyan az eredeti csoportosításban szerepelnek, vagy odacsatolva őket a megfelelő csoporthoz tartozó eltartóikhoz.

A fenti csoportosítási séma a korábbinál egyszerűbb, s ugyanakkor a szignifikáns csoportok elkülönítését is lehetővé teszi.

A fentiekén kívül javaslatot tett az előadói csoport a kereső és az eltartott személyek szétválasztásának gyakorlati megoldására, az egész népességnek a népgazdasági ágak és társadalmi-foglalkozási csoportok szerinti osztályozására. A jelentés vitájából a konferencia során kitűnt, hogy az írásban beküldött és általában egyetértő kommentárok ellenére néhány ország delegátusa az új csoportosításnak a konferencia által való elvi elfogadását ellenzi, illetve aggályosnak látja. Elsősorban az Egyesült Államok delegátusa vonta kétségbe ennek az új csoportosításnak értelmét és megvalósíthatóságát, de aggályát fejezte ki több skandináv küldött is főként arra

hivatkozva, hogy, mivel a rapportóri jelentést késve kapták meg, nem volt alkalom arra, hogy azt alaposan áttanulmányozzák. A társadalmi-foglalkozási csoportosításra az ülés folyamán többször visszatértek. A francia, a jugoszláv és a magyar delegátusok arra hivatkozva, hogy a konferencia és annak albizottságai ezt a kérdést már több ízben megtárgyalták, hogy az előzetes kommentárok általában kedvezők voltak, és az ülés folyamán sem merült fel a lényegét érintő észrevétel a csoportosítás ellen, kérték a delegátusokat, hogy adják elvi hozzájárulásukat az eddigi munkához és egyszersmind bízzák meg az ez év decemberében összeülő népszámlálási és lakásszámlálási munkacsoportot, hogy a felmerült aggályokat részleteiben vizsgálja meg.

Hosszas vita után, amelyben a konferencián résztvevő több ország delegátusa méltatta a csoportosítás jelentőségét és érdekességét, a konferencia végül is úgy döntött, hogy a jegyzőkönyvben nyugtázza a csoportosítás fontosságát, és az év végén összeülő népszámlálási és lakásszámlálási munkacsoportot felkéri, hogy a csoportosításnak egyes vitás kérdéseivel foglalkozzék.

A népszámlálási munkacsoport ülésén az említetten kívül még sor fog kerülni a háztartások meghatározásának és mérésének megtárgyalására.

A konferencia a népszámlálásokkal kapcsolatosan felmerülő egyéb kérdések (kísérleti számlálások, az adatfeldolgozásnál használt elektronikus gépek) közül azért választotta ki a fentiekben megjelölteket, mert úgy vélte, hogy a munkacsoport figyelmét elsősorban a népszámlálással összefüggő fogalmak tisztázására, az egyes népszámlálási kérdések rendeltetésének világos meghatározására és az adatok csoportosítására kell fordítani és nem a szervezeti vagy végrehajtási kérdésekre. Ez utóbbiakra vonatkozó tapasztalatcserének, illetve nemzetközi koordinációnak az egyes statisztikai hivatalok által készített írásbeli dokumentumoknak a konferencia titkársága által való összegyűjtése és értékelése a megfelelő formája. A háztartás fogalmi meghatározása és mérése a magyar statisztikai gyakorlat szempontjából is igen lényeges. Ennek mind az egész népességre vonatkozó foglalkozási csoportosítások ese-

tén (például a társadalmi-foglalkozási csoportosítás esetében, ha a férj és a feleség is kereső, az eltartottakat melyik társadalmi-foglalkozási csoportba kell sorolni), mind a különböző demográfiai, kulturális, szociális ismérvekkel való kombinációk esetén megvan a maga jelentősége. A magyar népszámlálási gyakorlat mind ez ideig a háztartások fogalmát nem alkalmazta. Az 1949. évi népszámlálás alkalmával készült ugyan családstatisztikai feldolgozás, amely tartalmára nézve a háztartás alapján készült csoportosítással rokon, de annál valamivel szűkebb terjedelmű.

2. Az egyéb összeírások kérdése

A konferencia foglalkozott a mezőgazdasági számlálások, az általános gazdasági összeírás és a censusok koordinálásának kérdéseivel is. A mezőgazdasági összeírásokkal kapcsolatban tudomásul vette azt a jelentést, amelyet az Európai Statisztikusok Értekezlete munkacsoportjának a FAO-val egyetértésben 1956. decemberében megtartott ülésén állítottak össze.

Az általános gazdasági összeírással foglalkozó munkacsoport jelentését azonban a konferencia résztvevőinek jelentős része ferntartással fogadta. Véleményük szerint a munkacsoport 1957. márciusi ülése alkalmából az általános gazdasági összeírást meglehetősen széles terjedelemben határozta meg, amennyiben az összeírást kiterjesztette az ENSZ úgynevezett ISIC (International Standard Industrial Classification) csoportjának 0-tól 8-ig terjedő osztályaira (a háztartásban alkalmazottakat kivéve), tehát a mezőgazdaságon, iparon, kereskedelmen, közlekedésen kívül az általános gazdasági összeírások körébe vontá be a szolgáltatások olyan fajtáit is, mint például az iskolai intézmények, a különböző társadalmi és szakmai egyesületek tevékenysége, valamint a kormányhivatalok stb. működését. Elméletileg felállítható az a követelmény, hogy a gazdasági összeírások mindezekre kiterjedjenek, a népszámlálásoknak mintegy paralel összeírását alkotva (míg az utóbbi a társadalomban élő embereket teszi vizsgálatá alapjául, addig az általános gazdasági összeírás a társadalom gazdasági tevékenységéről ad szá-

mot). Ez az elméleti követelmény azonban ellenkezik a legtöbb ország tényleges gyakorlatával. Az országok többségében ugyanis az ilyen fajta gazdasági összeírások általában csak az iparra, a kereskedelemre, a közlekedésre és a szolgáltatások bizonyos csoportjaira terjednek ki. A konferencia ezért nem fogadta el a munkacsoport jelentésének idevágó részét, és a jegyzőkönyvben leszögezte, hogy az európai országoknak nem tartja szükségesnek javasolni, hogy a gazdasági összeírást a munkacsoport által megállapított szélességben hajtsák végre.

Az általános gazdasági összeírásokkal foglalkozó munkacsoport márciusi ülésén azt javasolta, hogy a munkacsoport egy következő ülése foglalkozzék a statisztikai egység kérdésével, különös tekintettel az ISIC megjavítására. A statisztikai egység kérdése, nevezetesen az, hogy a különböző összeírások alkalmával milyen adatok összegyűjtésére alkalmas a vállalat, az üzem, a telep, illetve az úgynevezett operatív egység, a gazdaságstatisztikának egyik alapvető problémája, és igen hasznosak lehetnek azok az eszmecserek, amelyeket erről az egyes országok folytathatnak, de a vita során világossá vált, hogy a statisztikai egység kérdését — amely nemcsak az általános gazdasági összeírásoknál merül fel, de majdnem minden gazdaságstatisztikai felvételnél — nem helyes az előbbivel összekötni. A konferencia így is határozott és — a gazdasági összeírásoktól függetlenül — a statisztikai egységgel való további foglalkozást egy szakértői csoportra bízta. Ennek a feladata lenne a vállalat meghatározása, a vállalatot a különböző statisztikai vizsgálatok szempontjából szignifikáns kisebb egységekre (üzem, telep stb.) bontó ismérvek tanulmányozása és végül a különböző statisztikai egységektől beszerezhető adatok körének megtárgyalása.

3. A beruházások statisztikája; az elektronikus számológépek alkalmazása; a rövidlejáratú gazdasági mutatók kérdése

A konferencia napirendjén szerepelt a beruházások statisztikájáról (tőkeképződés és tőkefogyasztás) szóló előadói jelentés és ugyanerről a problémáról több ország, valamint a titkárság által elkészített információs anyag (így a bruttó be-

ruházás kérdései — the gross and the gross-gross capital investment —, a földnek és a használt javaknak számbavétele stb.). A vitából csakhamar kiderült, hogy a konferencián résztvevő országoknak nem volt alkalmuk arra, hogy az előadói csoport jelentését — amely csak néhány nappal a konferencia megkezdése előtt állott a delegátusok rendelkezésére — érdemben tanulmányozzák. Éppen ezért a kérdés vitáját a konferencia elhalasztotta és egyben felszólította a Titkárságot, hogy az előadói csoport jelentéséből, valamint az egyes országok tájékoztató dokumentumaiból egységes beszámolót készítsen, amely egyben javaslat-tervezetet is tartalmazzon a bruttó tőkeképződés, a tőkefogyasztás és a nettó tőkeképződés statisztikai kérdéseire vonatkozóan. A Titkárságnak az összefoglaló irata az egyes országok hozzászólásaival együtt a következő konferencia napirendjére kerül.

Hosszabb vita alakult ki az elektronikus számológépekkel foglalkozó jelentéssel kapcsolatban. (Az elektronikus számológépek statisztikai alkalmazásával foglalkozó munkacsoport értekezletének anyagát a Statisztikai Szemle 1957. évi 1—2. száma ismertette.) A vitában résztvevők amellet, hogy az e kérdéssel foglalkozó első munkaértekezletet hasznosnak tartották, általában úgy vélték, hogy a jövőben a munkát ki kell terjeszteni a statisztikai adatok feldolgozásának újabb típusú gépesítésére általában. Kitént, hogy az európai országoknak még kevés a tapasztalatuk az elektronikus számológépeknek a statisztikai munkában való felhasználását illetően, és hogy a nagyteljesítményű elektronikus számológépeknek gazdaságos kihasználása nem minden európai országban adott. A konferencia végül úgy határozott, hogy egyelőre a munkaprogram közelebbi meghatározása nélkül munkacsoportot állít fel a statisztikai adatok gépi feldolgozásának tanulmányozására. A Titkárság 1957 októberéig az európai országok statisztikai hivatalaitól össze fogja gyűjteni az elektronikus számológépek statisztikai alkalmazásáról szóló dokumentumokat, cikkeket, s ezekből egy nemzetközi bibliográfiát állít össze. Ugyancsak a Titkárság feladata lesz, hogy az egyes statisztikai hivatalokból érkező jelentéseket és az új típusú statisztikai adatfeldolgozó gépek (bele-

értve az elektronikus számológépeket is) alkalmazására vonatkozó tervezeteket összegyűjtse, és az európai statisztikai hivatalok rendelkezésére bocsássa. A résztvevők megbízták az értekezlet vezetőjét, hogy e munkacsoport ülésének időpontját és napirendjét saját hatáskörében állapítsa meg.

Foglalkozott az értekezlet a rövidlejárátú gazdasági mutatók tanulmányozására alakított munkacsoport további tevékenységével is. Még a múlt évi plenáris ülés elhatározta, hogy e munkacsoportnak az 1956/57. évben össze kell ülnie a magánosok és a kormányok kiadásait tartalmazó folyamatos statisztikák tanulmányozására. A program zsúfoltsága miatt azonban ezt az ülést el kellett halasztani. A vita során két álláspont bontakozott ki. A résztvevők egy része azt javasolta, hogy a magánosok és a kormány kiadásai statisztikájának ne csak a rövidlejárátú gazdasági mutatókkal kapcsolatos problematikáját tárgyalják meg, de figyelembe véve a rövidlejárátú mutatóknak a hosszabb (éves) időszakra számított mutatókkal való kapcsolatait, az ENSZ úgynevezett nemzeti mérlegek rendszerével (national account system) szoros összefüggésben tárgyalják mindkét kérdést. A probléma kör ilyen kiterjesztése természetesen azt jelentené, hogy egy-egy ülésen a magánosok, illetve a kormányok kiadásainak csak egy vagy két főbb kategóriájával lehetne foglalkozni. A konferencia többsége e fenti nézettel szemben ragaszkodott a munkacsoport korábbi álláspontjához, azaz szót emelt az ellen, hogy a konjunkturális vizsgálatokra szolgáló rövidlejárátú mutatók kérdését összekeverjék a statisztikai mutatók kérdésével általában. Másrészt a konferencia úgy látta, hogy a következő munkacsoport ülésének programja túlságosan zsúfolt lenne, ha a magánosok fogyasztási kiadásain kívül a kormányok fogyasztási kiadásai is foglalkozna, és ezért ez utóbbit a munkacsoport programjából elhagyta.

4. A statisztikai szótár

A konferencián Magyarország még az előző évi plenáris ülés határozata alapján javaslatot terjesztett elő egy három nyelvű (angol, francia és orosz) statisztikai

szótár összeállítására. Magyarország küldötte javasolta, hogy a szótár kb. 1500—2000 fogalmat öleljen fel a statisztikai módszertan és a hivatalos statisztikai tevékenység legfontosabb ágaiból általában a megfelelő fogalmak magyarázata nélkül, de abban az esetben, ha a magyarázat hiánya félreértésekre adhatna alkalmat, röviden tisztázni kellene az egyes országokban használt fogalmak közti különbségeket. A statisztikai szótár körül igen élénk vita bontakozott ki. A magyar képviselő kiegészítésként kifejtette, hogy a szótár alapvető célja, hogy a statisztikusoknak mindennapi munkájukban a legfontosabb statisztikai kifejezéseknek angol, francia, illetve orosz változata rendelkezésükre álljon. Ugyancsak tisztázta azt, hogy a javaslatban nem egy statisztikai magyarázó szótárról van szó és a statisztikai szótár még a vitás fogalmak magyarázata nélkül is jó szolgálatot tehet.

A vitában résztvevő küldöttek egy része aggályosnak tartotta a statisztikai szótár megvalósítását, különösen azt kifogásolták, hogy a szótárban az egyes fogalmak fordítása a megfelelő magyarázatok nélkül jelenik meg, ami félreértésre vezethet. Több példát hoztak fel arra, hogy még az ugyanazt a nyelvet beszélő különböző országokban is egy-egy statisztikai fogalomra más és más kifejezést használnak. Igen kétségesnek találták azt is, hogy a Nemzetközi Statisztikai Intézet, amelyet a munka elvégzésére a Titkárság fel akart kérni, e feladatot elvállalja-e. A résztvevők többsége azonban támogatta a javaslatot, kijelentették, hogy az e fajta szótár összeállítása a nemzetközi statisztikai együttműködést nagyban megkönnyítené, mert a gyakorlat azt mutatja, hogy bizonyos terminológiai különbségek miatt gyakran nem világos a különböző országokban használt fogalmak jelentése, és ez nem egyszer megnehezíti a statisztikai és gazdasági kérdésekről folytatott nemzetközi vitákat. Az, hogy az egyes országok statisztikai terminológiájában efféle különbségek vannak, éppen arra mutat, hogy a szótárra e terminológiai különbségek feltárása és esetleges kiküszöbölése érdekében szükség van. A konferencia végül is úgy döntött, hogy a magyar javaslatot el kell fogadni, s hozzá kell kezdeni a statisztikai szótár összeállításához akkor is, ha ennek formája kezdetben

nem felel meg minden igénynek, és tökéletesítése csak több év munkájának eredménye lehet. Kiindulópontnak el lehetne fogadni a Statisztikai Évkönyvben és az Egyesült Nemzetek más statisztikai kiadványaiban használt fogalmak listáját. Kezdetben a szótárnak nem szükséges hivatalos jelleget adni, hanem mint a különböző statisztikai hivatalok számára hasznos gyakorlati segédkönyvet kell tekinteni. A szótárt angol, francia, orosz és spanyol nyelven kell megjelentetni, s azután fokozatosan a többi fontosabb európai nyelven is. A konferencia végül megbízta a Titkárságot, hogy lépjen a Nemzetközi Statisztikai Intézettel érintkezésbe és tudakolja meg, hogy az Intézet elvállalja-e vagy sem a szótár összeállítását. Amennyiben az Intézet e munkát nem hajlandó elvégezni, kérje fel az Egyesült Nemzetek Titkárságát a szótár összeállítására.

5. Egyéb kérdések

Foglalkozott a konferencia az európai országok, nevezetesen a tervgazdálkodást folytató, illetve a tőkés államok által használt nemzetgazdasági mérlegek összehasonlításának kérdésével. A konferencia tudomásul vette az Egyesült Nemzetek Szervezete Statisztikai Hivatala által készített tájékoztató jelentést, amely módszeresen kijelölte az Egyesült Nemzetek Szervezete Statisztikai Hivatala által elfogadott és a nyugati országokban használt nemzetgazdasági mérlegek rendszerre és a Szovjetunió népgazdasági mérlege közti fogalombeli eltéréseket. Az ülés résztvevői megbízták a Titkárságot, hogy segítse elő e kérdés további tanulmányozását, s többek között annak a problémának a megoldását, hogy miként volna lehetséges az egyik ország nemzetgazdasági mérlegeit a másik országban használatos rendszernek megfelelően összeállítani.

A konferencia a fentiekén kívül több más problémával is foglalkozott. Így elhatározta, hogy munkacsoportot állít fel a jövedelem és a megtakarítás statisztikájának tanulmányozására, tudomásul vette a Német Szövetségi Köztársaság által készített tájékoztató anyagot a szezonális ingadozások jellegéről, kiküszöbölésük módjairól, meghallgatta az európai orszá-

gok acélfogyasztási, szállítási és készletstatisztikájáról készített összefoglaló jelentést, ezen kívül a reálbérek nemzetközi összehasonlításáról, a szén- és acélközösség országaiban szervezett háztartásstatisztikáról és a munkabérekkel kapcsolatos járulékos költségekről a Nemzetközi Munkaügyi Szervezet, illetve az Európai Szén- és Acélközösség statisztikai osztálya által készített jelentéseket. Foglalkozott az Európai Gazdasági Bizottság technikai albizottságainak statisztikai munkájával is. Ez utóbbi jelentés megtárgyalása során a delegátusok hozzászólásaiból kitűnt, hogy a technikai albizottságok statisztikai munkájában az egyes országok statisztikai hivatalai nem vesznek részt a kívánt mértékben, és éppen ezért nincs minden esetben biztosítva, hogy a technikai albizottságokban tárgyalt statisztikai kérdések megoldása alkalmazkodik az egyes országok hivatalos statisztikai szolgálata által követett gyakorlathoz. Ennek alapján a konferencia azt ajánlotta a résztvevő országoknak, hogy kormányaiknál hassanak oda, hogy a technikai albizottságok statisztikai munkáiban a hivatalos statisztikai szolgálat képviselői is vegyenek részt. A konferencia meglelégedéssel nyugtázta, hogy a különböző technikai albizottságok egyre több európai országot felölelő és rendszeresebb statisztikai jelentéseket tesznek közzé, de ugyanakkor javasolta, hogy a Titkárság az egyes statisztikai hivatalok észrevételei alapján foglalkozzék e jelentések tartalmának és kiállításának egységesítésével.

Meghallgatta a konferencia az Európai Statisztikusok Értekezlete által 1957 májusában Athénben rendezett iparstatisztikai szemináriumról szóló beszámolót, s az első szeminárium sikere alapján úgy döntött, hogy e munkát folytatni kell. A szeminárium témakörének, időpontjának és helyének végleges kijelölését a konferencia vezetőségére bízták.

Megállapodott az értekezlet az 1957/58-as év programjában is. Ez a következőket ölelné fel:

1. *A népszámlálási, és lakásszámlálási munkacsoport ülése.* Az ülés programját az előzőkben már ismertettük.

2. *A gépi adatfeldolgozással foglalkozó munkacsoport ülése.* Az ülés időpontját és témakörét a konferencia vezetősége fogja megállapítani.

3. A rövidlejáratú gazdasági mutatókkal foglalkozó munkacsoport ülése. Az ülés, mint ezt korábban jeleztük, a magánosok fogyasztási kiadásainak mutatóival foglalkozni.

4. A megtakarítások statisztikájával foglalkozó munkacsoport ülése. Vitájának alapjául egy Hollandia által készített jelentés fog szolgálni.

5. A konferencia egy szakértői csoportot állított fel a gazdaságstatisztikában használatos statisztikai egység problematikájának vizsgálatára.

6. A konferencia ezenkívül elhatározta, hogy lehetőség szerint létrehoz egy kisebb csoportot, amely a különböző nemzetgazdasági mérlegrendszerek összefüggéseit tanulmányozza, hogy foglalkozni fog a statisztikai szótár kérdésével, és hogy a Titkárság egy közös dokumentumot készít a rapportóri csoport jelentése, valamint az egyes országok hozzászólásai alapján a tőkeképződés és a tőkefogyasztás statisztikájáról, amelyet az 1958. évi teljes ülés fog megvitatni.

Az értekezlet újjáválasztotta az elnökséget. Az 1957/1959-es időtartamra elnöknek a francia Statisztikai Hivatal elnökét, Closon urat választották meg, alelnöknek dr. F. Fajfr elvtársat, a csehszlovák Statisztikai Hivatal elnökét, Barberi professzort, az olasz Statisztikai Hivatal elnökét és P. J. Bjerve urat, a norvég Statisztikai Hivatal elnökét.

A konferencia egészében hasznos munkát végzett. A napirenden szereplő nagyszámú kérdés nem tette lehetővé, hogy figyelmét minden esetben a legfontosabb problémákra koncentrálja. Megakadályozta ezt néhány esetben az is, hogy a munkacsoportok jelentése, amelyek a viták alapjául szolgálhattak volna, csak késve állottak az értekezlet rendelkezésére. Az értekezleten az egyes országok és így többek között a keleti és nyugati országok statisztikusai közti kapcsolat szívélyes volt, tükrözte az európai országok statisztikai hivatalai között az utóbbi esztendőben kialakult együttműködés kedvező hatását.

Rédei Jenő

Görögország nemzeti jövedelme az 1953—1955. években*

Görögország lakosainak száma az 1951. évi népszámláláskor 7 632 801 fő volt, ebből 3 721 648 férfi és 3 911 153 nő. A gazdaságilag aktív népesség foglalkozási főcsoportok szerinti megoszlását mutatja az 1. tábla.

Mint a táblából is látható, az ország gazdasági életében döntő súlya a mezőgazdaságnak és a halászatnak van. Az iparon belül a nehézipar aránya kicsiny, gyáripára túlnyomó részben könnyűipari termékeket (élelmiszer, textil, ruházat, lábbeli) állít elő.

A görög nemzetgazdaság struktúráját egyébként a 2. tábla is jól mutatja.

A nemzetgazdaság struktúrájában nagyobb arányú eltolódás 1953 és 1955 között nem volt; csekély mértékben növekedett az iparból és a kereskedelemről nyert nemzeti jövedelem hányada, felte-

hetőleg a mezőgazdasági jövedelmek hányadának rovására.

1. tábla
Az aktív népesség megoszlása foglalkozási főcsoportok szerint 1951-ben

Megnevezés, foglalkozási főcsoport	Férfi	Nő	Összesen
	Ezer fő		
Aktív népesség száma	2 329	511	2 839
	Százalék		
Mezőgazdaság, halászat ...	49,0	42,0	48,0
Bányászat	0,5	—	0,5
Ipar	14,0	24,0	16,0
Építőipar	3,0	—	2,5
Elektromosenergia-, gáz-, víz- és egyéb közüzemi szolgáltatások	0,5	—	0,5
Kereskedelem, hitel	9,0	4,0	7,5
Közlekedés, raktározás, hírközlés	6,0	1,0	5,0
Szolgáltatások	12,0	23,0	14,0
Egyéb foglalkozások	6,0	6,0	6,0
Összesen	100,0	100,0	100,0

* A görög nemzeti jövedelem alakulása és a nemzeti jövedelem és termék mérlegrendszerei a koordinációs minisztérium 1956-ban kiadott egyik jelentésében találhatók. A kiadvány angol címe: *National Accounts of Greece 1953—1955*. Athens. 1956.

A görög nemzeti jövedelem adatait tartalmazó nemzeti jövedelem és termék

3. A rövidlejáratú gazdasági mutatókkal foglalkozó munkacsoport ülése. Az ülés, mint ezt korábban jeleztük, a magánosok fogyasztási kiadásainak mutatóival foglalkozni.

4. A megtakarítások statisztikájával foglalkozó munkacsoport ülése. Vitájának alapjául egy Hollandia által készített jelentés fog szolgálni.

5. A konferencia egy szakértői csoportot állított fel a gazdaságstatisztikában használatos statisztikai egység problematikájának vizsgálatára.

6. A konferencia ezenkívül elhatározta, hogy lehetőség szerint létrehoz egy kisebb csoportot, amely a különböző nemzetgazdasági mérlegrendszerek összefüggéseit tanulmányozza, hogy foglalkozni fog a statisztikai szótár kérdésével, és hogy a Titkárság egy közös dokumentumot készít a rapportóri csoport jelentése, valamint az egyes országok hozzászólásai alapján a tőkeképződés és a tőkefogyasztás statisztikájáról, amelyet az 1958. évi teljes ülés fog megvitatni.

Az értekezlet újjáválasztotta az elnökséget. Az 1957/1959-es időtartamra elnöknek a francia Statisztikai Hivatal elnökét, Closon urat választották meg, alelnöknek dr. F. Fajfr elvtársat, a csehszlovák Statisztikai Hivatal elnökét, Barberi professzort, az olasz Statisztikai Hivatal elnökét és P. J. Bjerve urat, a norvég Statisztikai Hivatal elnökét.

A konferencia egészében hasznos munkát végzett. A napirenden szereplő nagyszámú kérdés nem tette lehetővé, hogy figyelmét minden esetben a legfontosabb problémákra koncentrálja. Megakadályozta ezt néhány esetben az is, hogy a munkacsoportok jelentése, amelyek a viták alapjául szolgálhattak volna, csak késve állottak az értekezlet rendelkezésére. Az értekezleten az egyes országok és így többek között a keleti és nyugati országok statisztikusai közti kapcsolat szívélyes volt, tükrözte az európai országok statisztikai hivatalai között az utóbbi esztendőben kialakult együttműködés kedvező hatását.

Rédei Jenő

Görögország nemzeti jövedelme az 1953—1955. években*

Görögország lakosainak száma az 1951. évi népszámláláskor 7 632 801 fő volt, ebből 3 721 648 férfi és 3 911 153 nő. A gazdaságilag aktív népesség foglalkozási főcsoportok szerinti megoszlását mutatja az 1. tábla.

Mint a táblából is látható, az ország gazdasági életében döntő súlya a mezőgazdaságnak és a halászatnak van. Az iparon belül a nehézipar aránya kicsiny, gyáripára túlnyomó részben könnyűipari termékeket (élelmiszer, textil, ruházat, lábbeli) állít elő.

A görög nemzetgazdaság struktúráját egyébként a 2. tábla is jól mutatja.

A nemzetgazdaság struktúrájában nagyobb arányú eltolódás 1953 és 1955 között nem volt; csekély mértékben növekedett az iparból és a kereskedelemről nyert nemzeti jövedelem hányada, felte-

hetőleg a mezőgazdasági jövedelmek hányadának rovására.

1. tábla
Az aktív népesség megoszlása foglalkozási főcsoportok szerint 1951-ben

Megnevezés, foglalkozási főcsoport	Férfi	Nő	Összesen
	Ezer fő		
Aktív népesség száma	2 329	511	2 839
	Százalék		
Mezőgazdaság, halászat ...	49,0	42,0	48,0
Bányászat	0,5	—	0,5
Ipar	14,0	24,0	16,0
Építőipar	3,0	—	2,5
Elektromosenergia-, gáz-, víz- és egyéb közüzemi szolgáltatások	0,5	—	0,5
Kereskedelem, hitel	9,0	4,0	7,5
Közlekedés, raktározás, hírközlés	6,0	1,0	5,0
Szolgáltatások	12,0	23,0	14,0
Egyéb foglalkozások	6,0	6,0	6,0
Összesen	100,0	100,0	100,0

* A görög nemzeti jövedelem alakulása és a nemzeti jövedelem és termék mérlegrendszerei a koordinációs minisztérium 1956-ban kiadott egyik jelentésében találhatók. A kiadvány angol címe: *National Accounts of Greece 1953—1955*. Athens. 1956.

A görög nemzeti jövedelem adatait tartalmazó nemzeti jövedelem és termék

mérlegrendszer — nagyjából az amerikai¹ rendszert követi — érdekes keveredése az ún. tárgyi és személyi módszerek. A nemzeti jövedelmet mind a termelés,

mind pedig a jövedelemelosztás síkján kiszámítja, a nemzeti jövedelemhez sorolva az immateriális javakat, a másodlagos jövedelmeket is.

A nemzeti jövedelem megoszlása az 1950—1955. években
(1951. évi árakon)

2. tábla

Év	A mezőgazdaságban	A bányászatban	Az iparban	Az építőiparban	A közlekedésben	A kereskedelemben	A pénzes és hitelgazdálkodásban
	keletkezett jövedelmek a nemzeti jövedelem százalékában						
1950	33,1	0,7	20,1	4,9	6,6	11,0	2,8
1951	34,8	0,8	19,6	3,7	6,7	10,5	2,9
1952	34,4	1,0	19,6	3,5	7,0	9,9	3,0
1953	38,3	1,0	19,6	3,8	6,1	9,3	2,6
1954	36,0	1,2	20,6	4,1	6,3	10,4	2,5
1955	35,5	1,2	21,0	4,2	6,3	11,0	2,5

Görögország folyóáron számított nemzeti jövedelme az 1953. évi 41 529 millió drachmáról² 1955-re 55 022 millió drachmára emelkedett. A növekedés döntő részben a mezőgazdaságon kívüli szektorokban kifizetett bérek és fizetések, valamint a profitok növekedésének köszönhető. A mezőgazdaságból eredő nemzeti jövedelem emelkedése az előbbieknél kisebb mértékű volt.

A bruttó nemzeti termék (a nemzeti jövedelem, az értékcsökkenés, valamint a közvetett adók együttes összege) értéke a vizsgált időszakban nagyjából a nemzeti jövedelemhez hasonló arányban növekedett, 48 504 millió drachmáról 64 612 millió drachmára.

A bruttó nemzeti termék felhasználását vizsgálva szembevetendő, hogy míg a magánfogyasztás növekedése 1953 és 1955 között mintegy 29 százalék (a bruttó nemzeti termék növekedése 33 százalék) volt, addig a közületi fogyasztások 59 százalékkal növekedtek, a megtakarítások (tőkeképződés) összege pedig három év alatt 53 százalékkal emelkedett. Nagy mértékben emelkedett a bruttó nemzeti termék értékét csökkentő import is. Az export értéke 73 százalékkal nőtt, de a bruttó nemzeti termékhez viszonyítva értéke

olyan kicsi, hogy annak növekedésére nem volt jelentős hatással. A görög fizetési mérleg különben erősen passzív, a külkereskedelmi deficit a vizsgált időszakban 3 482 millió drachmáról 4 820 millió drachmára emelkedett.

A görög nemzetgazdaságnak a külfölddel lebonyolított forgalma a következőképpen alakult:

3. tábla

Magnevezés	A külfölddel lebonyolított forgalom az		
	1953.	1954.	1955.
	évben millió drachmában (folyóáron)		
<i>Forgalom összesen</i>	7 584	10 290	12 982
ebből: export	4 418	6 066	7 570
külföldről származó jövedelem	615	891	1 103
tőkeátutalások	1 219	1 752	2 331
egyéb	1 332	1 581	1 978

A külfölddel lebonyolított forgalomnak legnagyobb részét — a felhasználás oldaláról nézve — az import teszi ki.

A görög államháztartás folyóáron számított bevételei a vizsgált időszakban 9 296 millió drachmáról 13 111 millió drachmára, azaz 41 százalékkal emelkedtek. A bevételek mintegy 95 százaléka adóbevétel volt, az állami vállalatok és üzemek bevételei 1955-ben csak 413 millió drachmát tettek ki.

Az államháztartás kiadásai és megtakarításai a következőképpen alakultak:

¹ Az amerikai nemzeti jövedelem és termék mérlegrendszerét lásd a *Survey of Current Business* c. folyóirat megfelelő évfolyamaiban, általában a júliusi számban. Magyarul: *Kenessey Zoltán—Nemény Vilmos—Simon Józsefné: A polgári nemzeti jövedelemstatisztikák módszertana. Statisztikai Szemle, 1956. évi 6. sz. 525—543. old.*

² 1 drachma = 0,0333 USA dollár (1955.).

4. tábla

Megnevezés	A bevételek felhasználásának megoszlása az		
	1953.	1954.	1955.
	évben (százalék)		
Közületek felhasználásai ..	61	65	68
Szubvenciók	2	1	1
Magánosok (háztartások) részére történt kiadások	26	23	22
Megtakarítások	11	11	9
<i>Összesen</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>

A tőkeképződés üteme — az áremelkedések ellenére — fokozódott, különösen a magántőkeképződés növekedésének hatására. A bruttó tőkeképződés összege 1953-ban 5 527, 1954-ben 7 782, 1955-ben pedig 8 742 millió drachma volt, a vizsgált három év alatt tehát 58 százalékkal növekedett. Ezen belül a magántőke-képződés mintegy 65, az állami tőkeképződés pedig csak 2 százalékos növekedést mutat. A tőkeképződéssel párhuzamosan a

beruházások értéke és volumene is növekedett, bár meg kell jegyeznünk, hogy a beruházások jelentős hányada improkutív beruházás volt.

A mezőgazdaságba és a gyáripárba beruházott összeg elég kicsi. Az új beruházások mintegy harmada lakás-, illetve lakóházépítésekben öltött testet. Jelentős volument képviselnek ezen kívül a közlekedési beruházások is (döntő részük a hajózásra és a gépkocsiállomány növelésére esik). A posta- és távíróhálózat fejlesztésére fordított beruházások összege elenyészően kicsi, 1955-ben például csak 15 millió drachmát tett ki.

A beruházott tőke értékének alakulása arra mutat, hogy a mezőgazdaság, az ipar, a bányászat és a közüzemi szolgáltatások fejlesztése terén a közeljövőben jelentős eredmények még nem várhatók.

Dr. Vukovich György

Személyi hírek

Dr. Albert Koller, a svájci Szövetségi Statisztikai Hivatal igazgatója ez év július 5-én elhunyt.

Albert Koller 1946. augusztus 1 óta ve-

zette a Szövetségi Statisztikai Hivatalt. Halálával a svájci és a nemzetközi statisztika egyik érdemes képviselőjét veszítette el.

Szervezeti hírek — Közlemények

A Nemzetközi Statisztikai Intézet (Institut International de Statistique) ez év augusztus 8 és 15 között tartja XXX. közgyűlését Stockholmban. A közgyűlésen a magyar Központi Statisztikai Hivatal képviselőjében **Péter György**, a Központi Statisztikai Hivatal elnöke és **Mód Aladárné**, a Központi Statisztikai Hivatal főosztályvezetője vesznek részt.

A lengyel Társadalomgazdasági Intézet kutatómunkája. A Tervezési és Statisztikai Főiskola mellett működő Társadalomgazdasági Intézet a Közgazdasági Tanács titkársága számára három kutatómunka elvégzését vállalta.

1. Hogyan alakultak a létfenntartási költségindexek 1950-től 1957-ig Varsóban és Sziléziában? A vizsgálat lebonyolításában a Statisztikai Hivatal is közreműködik. Ez a kutatómunka előreláthatólag 1957 szeptemberében fejeződik be.

2. Öt középnagyságú lengyel város lakossága foglalkoztatottságának vizsgálata. Ezzel kapcsolatban meg fogják állapítani, hogy van-e a kijelölt városokban munkanélküliség, ha van, milyen formában jelentkezik, hogyan működnek a munkaközvetítő osztályok, és hogyan számolják fel a munkanélküliséget.

3. A társadalombiztosítással összefüggő kérdések vizsgálata. Az Intézet e feladat elvégzése során foglalkozni fog többek között a családi pótlék, a rokkantsági és egyéb járadékok szerepével is.

A vizsgálatok előreláthatólag két évig fognak tartani, egy részük azonban még ebben az évben befejeződik.

(*Zycie Warszawy*. 1957. június 18.)

A Román Népköztársaság statisztikai évkönyve. Rövidesen megjelenik — az Agerpres jelentése szerint — a Román Népköztársaság 1957. évi — a második világháború után az első — statisztikai évkönyve.

Az évkönyv részletesen közli az első öt-éves terv időszakára vonatkozó és az 1956. évi (előzetes), a Népköztársaság gazdasági, társadalmi és kulturális fejlődését jelző adatokat.

Új közgazdasági folyóirat a Szovjetunióban. Ez év júliusában jelenik meg először a Szovjetunió Tudományos Akadémiája Világgazdasági és Nemzetközi kapcsolatok Intézetének új folyóirata, a „*Mirovaja ekonomika i mezsdunarodnue otnosenija*“ (Világgazdaság és nemzetközi kapcsolatok). A folyóirat — többek között — az alábbi problémákkal foglalkozik:

az egyes országok gazdasági helyzete és a kapitalista gazdasági rendszer kérdései,

a világpiac helyzete, a gazdasági konjunktúra alakulása,

a gazdaságilag elmaradott országok helyzete,

a két vilárendszer békés gazdasági versenye, a békés egymásmellett élés kérdései,

az egyes országok kül- és belpolitikája és nemzetközi kapcsolatai,

a dolgozók harca a szociális és gazdasági jogokért,

a gyarmati népek harca a nemzeti önrendelkezési jogért és a nemzeti szuverenitásért,

a modern közgazdaságtudomány helyzete, a szovjet politikai gazdaságtan helyzete, beszámoló a politikai gazdaságtan területén zajló vitákról.

A folyóirat orosz nyelven jelenik meg, és a legkiválóbb szovjet és külföldi szerzők műveit közli.

A statisztika és a történettudomány.

A Magyar Tudományos Akadémia Történettudományi Intézete szakmai továbbképző előadásainak sorozatában ez év június 28-án dr. Kovacsics József, a Központi Statisztikai Hivatal Könyvtárának igazgatója „A statisztika és a történettudomány” címmel előadást tartott az Intézet nagytermében. Előadásában foglalkozott a hivatalos statisztikai szolgálat megalakulása előtti statisztikai forrásokkal, majd forráscsoportok szerint részletezve ismertette a hivatalos statisztikai szolgálat által összeállított statisztikai forrásanyagot. Az előadáson történészek, statisztikusok, levéltárosok és földrajzok vettek részt.

Nemzetközi statisztikai adatok

Bulgária. A *Sztatisztika*, a Bolgár Népköztársaság Minisztertanácsa mellett működő Központi Statisztikai Hivatal folyóirata figyelemre méltó statisztikai adatokat közöl többek között a társadalmi termék, a nemzeti jövedelem alakulásáról és megoszlásáról, valamint a munkások és alkalmazottak nominál- és reálbérének változásáról. A következőkben ezeket az adatokat közöljük.

A társadalmi termék és a nemzeti jövedelem alakulása (1939. évi változatlan áron, millió leva)

Megnevezés	1939.	1948.	1952.	1955.
	évben			
Társadalmi termék	70 284	91 041	150 907	204 163
ebből:				
Ipar	19 058	37 882	81 627	111 711
termelőeszközök	4 382	12 516	31 718	54 889
fogyasztási cikkek	14 676	25 366	49 909	56 822
Mezőgazdaság.....	37 316	36 680	35 486*	44 898*
növénytermelés ..	26 029	24 830	21 628	30 221
állattenyésztés ...	11 287	11 850	12 499	13 027
Építőipar	3 640	5 735	11 744	17 703
Közlekedés	2 071	3 452	7 135	11 662
Kereskedelem, anyagi és technikai ellátás	7 235	6 312	12 685	15 303
Nemzeti jövedelem	49 184	51 439	73 535	97 402
Egy főre jutó nemzeti jövedelem levában.....	7 819	7 205	10 063	12 905

* A gépállomások teljesítményeinek értékével együtt.

A nemzeti jövedelem megoszlása a felhalmozási és a fogyasztási alap között (1956. évi összehasonlító áron, millió leva)*

Megnevezés	1952.	1953.	1954.	1955.
	évben			
Nemzeti jövedelem	24 428	29 334	28 783	31 605
Felhalmozási alap	6 538	8 204	5 433	5 207
Ebből az álló-alapok növekedése	2 777	3 075	3 748	5 715
Fogyasztási alap	17 890	21 130	23 350	26 398
Ebből:				
személyes fogyasztás ..	16 263	19 321	21 436	24 210
közületi fogyasztás ..	1 627	1 809	1 914	2 188

* A folyóiratban — valószínűleg nyomdahiba folytán — 1956. évi összehasonlító ár szerepel

A munkások és alkalmazottak nominál- és reálbérének alakulása

Év	Nominálbér	Levonások (adó, állami kölcsön)	Nettó nominálbér
1952	6457	565	5892
1953	6948	739	6209
1944	7352	783	6569
1955	7535	743	6792
	az 1952. évi százalékba		
1953	108	131	105
1954	114	139	112
1955	117	132	115

Az árindex és a reálbérindex alakulása

Index: 1952. év = 100

Év	Az ár-	A reálbér-
	index	
1953	93	112
1954	83	132
1955	78	145

(Statistika, 1957. évi 1. sz.)

Franciaország. A bruttó társadalmi termelékenység (a bruttó társadalmi termék és a társadalmi termelés összes tényezőinek — tehát a mezőgazdasági, ipari, valamint a szellemi munka és az amortizáció összegének — hányadosa) 1949-től 1956-ig 29 százalékkal emelkedett, a növekedés átlagos évi üteme 3,7 százalék volt. A bruttó társadalmi termék volumen ez alatt az idő alatt évente átlagosan 5,5 százalékkal növekedett, de ezen belül, az egyes szektorok felhasználásának üteme különböző volt. Így a magánosok fogyasztásai évenként átlagosan 5,3, az állami fogyasztás (a fokozódó katonai kiadások miatt) 12,2, a produktív beruházások volumene (lakásépítéssel együtt) 4,5, az exportvolumen pedig 8,8 százalékkal nőtt meg.

A társadalmi termék volumen növekedése évről évre kisebb volumenű munkakerő felhasználás mellett következett be. Az iparban és a mezőgazdaságban a teljesített munkaórák száma ebben az időszakban nem növekedett számottevően. A társadalmi össz-tőke nagy mértékben nőtt, és ennek következtében az amortizáció is növekedett (a vizsgált időszakban 14 százalékkal).

A bruttó társadalmi termelékenység 3,7 százalékos évi növekedése a régebbi időszakokkal összehasonlítva kedvezőnek mondható. A XIX. század vége és 1938 között a bruttó társadalmi termelékenység növekedésének évi átlagos üteme csak 1,5 százalékot tett ki.

Ha az ipar és a mezőgazdaság bruttó termelékenységét külön vizsgáljuk, megállapíthatjuk, hogy az iparban 3,0, a mezőgazdaságban pedig 3,7 volt az elmúlt 7 év növekedésének átlagos évi üteme.

A következő táblán bemutatjuk a bruttó társadalmi termelékenység növekedésének alakulását 1950-től 1956-ig.

Megnevezés	Súlyozás	Index az		
		1950.	1955.	1956.
évben (1949. év=100)				
Háztartások fogyasztása	64,0	107	137	143
Állami fogyasztás	5,5	107	173	223
Bruttó tőkeképződés	18,5	100	113	123
Export volumen ..	12,0	131	188	180
1. Bruttó termelés összesen	100,0	107,5	137,5	145
Mezőgazdaságban ledolgozott munkavolumen ...	12,0	98	88	86
Az ipar és a szolgáltatások munkavolumene ...	60,5	101,3	105,6	106
Szellemi munka (termelés irányítása)	5,5	98	102	105
Amortizáció	10,5	102	111,5	114
Import volumen ..	11,5	104	152	177
2. Termelési tényezők volumene ..	100,0	101	109	112,5
3. Bruttó termelékenység (1 : 2) ..	—	106	126	129

A nettó társadalmi termék és az ezt előállító nettó munkavolumen hányadosaként kepezzük a társadalmi munka nettó termelékenységének mutatóját.

A társadalmi munka nettó termelékenysége 1956-ban 1949-hez viszonyítva az alábbi volt:

Megnevezés	Súlyozás	Index 1956-ban (1949. év=100)
Bruttó termelés	100,0	145
Amortizáció	-10,5	114
Import	-11,5	177
1. Nettó termelés	78,0	144
Mezőgazdaságban ledolgozott munkavolumen	12	86
Az ipar és a szolgáltatások munka volumene	60,5	106
Szellemi munka	5,5	105
2. A nettó termelés tényezői összesen	78	103
3. Nettó termelékenység ...	—	140

A nettó termelékenység 7 év alatt 40 százalékkal emelkedett, a növekedés évi üteme ennek következtében 5 százalék. A reálbér növekedése a 7 éves időszak alatt 34 százalékra tehető, az évi átlagos növekedés tehát 4,3 százalék, nagyobb mint a bruttó, de kisebb mint a nettó termelékenység növekedése.

(Études et Conjoncture, 1957. évi 5. sz.)

Görögország. A parasztek által eladott mezőgazdasági termékek árának indexe 1956-ban 10,7 százalékkal volt magasabb az előző évinél. A parasztek által vásárolt termékek árindexe szintén 10,7 százalékkal nőtt, ezen belül azonban az iparcikkek, illetve az ipari eredetű cikkek árindexének növekedése csak 1,3 százalék volt. 1956. januárjában az előző évi január havi adatokhoz viszonyítva a parasztság által eladott cikkek árai 14,1, a parasztság által vásárolt cikkek árai pedig 11,2 százalékkal emelkedtek. Ez utóbbinál az ipari eredetű cikkek árának emelkedése szintén 1,3 százalék.

Év, hónap	A parasztek által eladott áruk árának általános	A parasztság által vásárolt áruk	
	indexe (1954. évi átlag=100)	általános	iparcikkekre vonatkozó árainak
1955	107,2	106,6	105,8
1956	118,7	118,0	107,2
1955. jan. ...	108,9	111,1	109,4
1956. jan. ...	124,3	123,6	108,0

(Monthly Statistical Bulletin, Athens, 1957. évi 3. sz.)

Japán. A nagykereskedelmi árak az elmúlt hónapokban tovább emelkedtek. 1956. szeptemberétől 1957. márciusáig a nagykereskedelem árindexe átlagosan 0,9 százalékkal növekedett. A növekedés az építőanyagoknál (9,2%), a fűtőanyagoknál (5,7%) és az élelmiszereknél volt a legnagyobb arányú. Még nagyobb az emelkedés akkor, ha az 1957. márciusi adatokat az előző év márciusához viszonyítjuk. A nagykereskedelmi árindex átlagos növekedése ebben az esetben 7,1 százalék.

Megnevezés	A nagykereskedelmi árindex		
	1956. március	1956. szeptember	1957. március
	hónapban 1950. június hónap százalékában		
<i>Főátlag</i>	161,6	170,9	172,5
Ebből:			
Élelmiszerek ..	153,7	149,4	157,7
Textiliák ...	92,8	92,1	90,5
Tüzelőanyagok	161,4	164,8	174,2
Gépek	182,0	188,7	195,7
Építőanyagok	208,3	225,0	245,7
<i>Fogyasztói javak</i>	145,5	143,4	151,5
<i>Termelői javak</i>	169,6	185,8	183,9
<i>Főátlag az élelmiszerek nélkül</i>	163,4	177,6	177,1 ¹

A létfenntartási költségek is növekedtek Japánban. Az 1951. évi átlaghoz viszonyítva múlt év decemberében az átlagos létfenntartási költségindex 18,9 százalékkal volt magasabb. Mindamellett, a szakértők szerint, a háztartási- és élelmiszer-cikkek árai az elkövetkezendő hónapokban stabilak maradnak.

Megnevezés	A fogyasztói árak indexei Tokióban	
	1956 decemberében	1956 januárjában
	1951. évi havi átlag százalékában	
<i>Főátlag</i>	118,9	119,8
Élelmiszer	113,6	114,7
Ruházat	83,0	82,9
Világítás, fűtés ..	142,9	150,2
Lakás	145,3	145,5
Egyéb	142,7	142,7

A kereslet általában minden árucikk iránt fokozódott.

Az építkezések üteme megnőtt, 1956-ban 27 százalékkal több lakás építését kezdték el, mint az előző évben. A hajóépítések volumene is megnövekedett, és egyre fokozódott a kereslet az elektromosenergia, a kőolaj és a szén iránt, amelyeknek ára ennek következtében növekedett.

A kereslet általában minden téren, így a kiskereskedelem cikkei iránt is fokozódott. Az áruházak eladási forgalma az elmúlt két év második felében az alábbi volt:

Hónap	Áruházak eladási forgalma			
	1955. évben		1956. évben	
	100 millió yenben	1954. megfelelő hónap-jához viszonyítva	100 millió yenben	1955. megfelelő hónap-jához viszonyítva
Június	147,1	107,2	181,1	123,1
Július	193,1	105,9	236,9	122,6
Augusztus	142,4	102,7	178,2	125,1
Szeptember	124,5	111,9	156,5	125,7
Október	173,7	100,4	208,8	120,2
November	195,3	112,4	235,2	120,4
December	410,2	111,6	525,7	128,2

(The Oriental Economist, Tokyo, 1957. évi 5. sz.)

Svájc. Az élelmiszerárak közül leginkább a kávé ára emelkedett, ezután a cukor és a csokoládé, valamint a húsfélék következnek. Az emelkedés a zsír-

és olajfélénél, a tojáznál, valamint a tejtermékeknél volt a legkisebb.

A fogyasztói árindex az utóbbi hónapokban a következőképpen alakult.

Év, hónap	Fogyasztói árak általános	Ebből			
		az élelmi- szerek árainak	a ruházati árak árainak	a lakbérék- nek	a fűtés, világítás árainak
indexe (1939. augusztus hó=100)					
1956. évi havi átlag	175,2	193,7	213,7	129,9	144,2
1956. január	172,6	189,4	214,0	127,8	141,4
február	173,0	189,7	214,0	127,8	141,8
március	173,5	191,1	214,0	127,8	142,0
1957. január	177,1	196,0	215,5	131,0	148,6
február	176,8	194,2	215,5	131,0	148,6
március	176,3	193,0	215,5	131,0	148,2

(Schweizerische Nationalbank: Monatsberichte 1957. évi 4. sz.)

Portugália. A külkereskedelem volumene 1955-höz képest gyors ütemben nőtt, az import értéke 10,8, az exporté pedig 5,5 százalékkal növekedett. Az import növekedéséhez nagymértékben hozzájárult a húsfélék, az olajosmagvak, a gépek és felszerelések, a réz és a folyékony tüzelőanyagok, valamint a tehergépkocsik behozatalának növekedése. Az export értékének növekedését főleg a halkonzerv, a cement, a bor, a gyapjúfélék és az erdei termékek kivitelének fokozódása okozta.

Az Európai Fizetési Unió (EPU) országaiból behozott áruk mennyisége növekedett, a kelet-európai és latin-amerikai országból importált áruk mennyisége csökkent.

Az Egyesült Államokból behozott áruk értéke 1956-ban 43 939 ezer dollár volt, 30,7 százalékkal magasabb, mint az előző évben. Az Egyesült Államokban exportált áruk értéke az elmúlt évben ezzel szemben 24 567 ezer dollár volt, 10,7 százalékkal kevesebb, mint 1955-ben.

Az ország iparának fejlesztése érdekében új vízierőművet építettek és 1958-ban — a tervek szerint — a termelt villamosenergia mennyisége eléri a 3 milliárd kilowattórát, szemben az 1957. évi 1,7 milliárd kilowattórával. A mezőgazdasági terméshozam fokozása érdekében növelik a műtrágyatermelést, és remélik, hogy ebből a cikkből kivitelre is jut majd.

(Foreign Commerce Weekly, Washington, 1957. április 15.)

Szovjetunió. A Szovjetunió Központi Statisztikai Hivatalának jelentése szerint a Szovjetunió nemzeti jövedelme 1956-ban több mint tizenkilenszerese — az 1956. évi nemzeti jövedelmet a Szovjetunió 1913. évi területére átszámítva több mint tizenhét-szerese — volt az 1913. évinek.

A nemzeti jövedelem növekedése
(összehasonlító árakon)

Év	Nemzeti jövedelem	
	az 1913. évhez*	az előző évhez
	viszonyítva (százalék)	
1917	75	—
1920	40	—
1921	38	95
1925	80	—
1926	103	129
1927	110	106
1928	119	109
1929	138	116
1930	167	121
1931	195	117
1932	217	111
1933	231	107
1934	266	115
1935	317	119
1936	410	129
1937	459	112
1938	500	109
1939	558	112
1940	611	109
1947	571	120
1948	708	124
1949	834	118
1950	1003	120
1951	1126	112
1952	1249	111
1953	1367	109
1954	1533	112
1955	1716	112
1956**	1922	112

* Az 1913. évi nemzeti jövedelem a Szovjetunió 1939. szeptember 17-e előtti területére vonatkozik.

** Előzetes adatok.

(Vesztnik Sztatistiki, 1957. évi 3. sz.)

Csehszlovákia. Az Állami Statisztikai Hivatal közzétette a Köztársaság városai lakosságának lélekszámát. Az adatok szerint 1956. január 1-én öt városnak volt százezernél több lakosa.

Város	Lélekszám
Prága	972 587
Brünn (Brno)	304 219
Pozsony (Bratislava)	241 614
Ostrava	199 902
Pilsen (Plzen)	133 681

A lakosság különösen nagymértékben emelkedett Szlovákia fővárosában, Pozsonyban: 1956. január 1-én 57 000-rel több lakosa volt, mint 1947-ben. Prága lakosainak száma ugyanebben az időben 50 000 fővel nőtt.

Az adatok szerint 100 olyan városa van Csehszlovákiának, amelyeknek lakossága meghaladja a tízezer főt, de nem éri el a százezret. Ezek közül a legnagyobb Kassa 77 852 lakossal, a legkisebb pedig Rimaszombat 10 053 lakossal.

A statisztikai jelentés szerint a Köztársaság lakosainak száma 1956. decemberében 13 286 993 fő volt, tehát csaknem egy millióval több mint 1948-ban. Az 1956. évben 130 000 fővel emelkedett a lakosok száma.

(Új Szó, Bratislava, 1957. május 15.)

Finnország. A Finn Központi Statisztikai Hivatal becsléseket végzett az aktív népesség jövőbeni alakulására vonatkozólag. A becslés során feltételezték, hogy az aktív népesség korcsoportonkénti megoszlása azonos lesz az 1950. évvel, amikor az aktív népesség a teljes foglalkoztatottság állapotában volt. A következő években — a legfiatalabb és a legöregebb korcsoportnál tapasztalható kisebb változásoktól eltekintve — a foglalkoztatottság mértékében nem várnak változást. 1951 és 1971 között az összes népesség 24 százalékkal, a gazdaságilag aktív népesség pedig 27 százalékkal növekszik. A férfi aktív népesség a számítások szerint gyorsabb ütemben növekszik majd, mint a női, a fiatalabb népesség növekedése szintén nagyobb ütemű lesz, mint az idősebb korcsoportoké.

Év	A gazdaságilag aktív népesség		
	az összes	a férfi	a női
	népesség százalékában		
1951	49,2	61,0	38,4
1956	48,6	60,3	37,7
1961	48,7	60,6	37,6
1966	50,1	62,5	38,6
1971	50,4	63,0	38,7

(Tilastokatsauksia, Helsinki, 1957. évi 4. sz.)

Lengyelország. A *Przeгляд Statystyczny* 1956. évi 4. számában *Ryszard Zasepa*: „Az 1952/53. évi lengyel halandósági táblák” c. cikkében közli az 1952/53. évi lengyel halandósági táblát, amelyet növidtve bemutatunk.

Életkor	100 000 újszülöttről		Várható átlagos élettartam
	a jelzett életkort elérte	a halottak száma az egyes életkorokban	
x	l_x	d_x	e_x^0
	Férfiak		
0	100 000	10 223	58,6
1	89 777	797	64,3
2	88 980	329	63,8
3	88 651	231	63,1
4	88 420	182	62,2
5	88 238	159	61,4
6	88 079	135	60,5
7	87 944	117	59,6
8	87 827	105	58,6
9	87 722	97	57,7
10	87 625	94	56,8
11	87 531	95	55,8
12	87 436	100	54,9
13	87 336	107	54,0
14	87 229	119	53,0
15	87 110	131	52,1
16	86 979	144	51,2
17	86 835	161	50,3
18	86 674	183	49,4
19	86 491	207	48,5
20	86 284	230	47,6
25	84 992	256	43,3
30	83 754	251	38,9
35	82 425	302	34,4
40	80 743	392	30,1
45	78 531	527	25,9
50	75 457	784	21,8
55	70 806	1 168	18,1
60	64 073	1 616	14,7
65	54 998	2 121	11,7
70	43 429	2 570	9,1
75	30 189	2 655	7,0
80	17 529	2 255	5,4
85	7 839	1 414	4,1
90	2 505	603	3,2
95	530	163	2,5
100	69	26	2,0

Életkor	100 000 újszülöttről		Várható átlagos élettartam
	a jelzett életkort elérte	a halottak száma az egy- korokban	
x	l_x	d_x	e^0_x
		Nők	
0	100 000	8 314	64,2
1	91 686	781	69,0
2	90 905	321	68,6
3	90 584	215	67,8
4	90 369	172	67,0
5	90 197	138	66,1
6	90 059	114	65,2
7	89 945	95	64,3
8	89 850	82	63,3
9	89 768	73	62,4
10	89 695	68	61,4
11	89 627	67	60,5
12	89 560	70	59,5
13	89 490	74	58,6
14	89 416	82	57,6
15	89 334	91	56,7
16	89 243	103	55,7
17	89 140	114	54,8
18	89 026	126	53,9
19	88 900	138	52,9
20	88 762	150	52,0
25	87 918	182	47,5
30	86 982	194	43,0
35	85 959	235	38,5
40	84 672	281	34,0
45	83 143	360	29,6
50	81 067	511	25,3
55	78 068	753	21,2
60	73 622	1 112	17,3
65	67 043	1 663	13,7
70	57 280	2 415	10,6
75	43 782	3 061	8,1
80	28 131	3 043	6,1
85	14 364	2 206	4,7
90	5 514	1 138	3,7
95	1 499	397	2,9
100	272	89	2,4

(Przeгляд Statystyczny. 1956. évi 4. sz.)

Szovjetunió. Néhány fontosabb népmozgalmi mutatószám az alábbiak szerint alakult a Szovjetunióban. (Az 1913. évi adat a Szovjetunió 1939. szeptember 17. előtti, a többi adat pedig jelenlegi területére vonatkozik.)

Születési, halálozási
és természetes szaporodási arányszámok

Év	Az 1000 lakosra eső		természetes szaporodás
	születések száma	meghaltak száma	
1913	47,0	30,2	16,8
1940	31,7	18,3	13,4
1955	25,6	8,2	17,4
1956*	25,0	7,7	17,3

* Előzetes adatok.
(Vesztnik Sztatisztiki. 1957. évi 3. sz.)

*

Szovjetunió. A Szovjetunió iparának 1928 óta elért fejlődését a következő termelési adatok is mutatják.

Az egy főre eső termelés
a legfontosabb ipari termékekből

Megnevezés	Az egy főre eső termelés			1955-ben az 1928. évi százalékában
	1928.	1940.	1955.	
	évben			
Nyersvas, kg	22	78	169	778
Acél, kg	28	96	229	817
Hengereltacél, kg	23	68	179	790
Szén, kg	234	866	1981	845
Szén kőszénre átszámítva, kg ...	225	802	1699	755
Ásványolaj, kg ..	77	162	358	467
Elektromosenergia, kWó	33	252	862	26x
Műtrágya, kg ...	0,9	16,9	48,8	55x
Traktor 15 lóerőre átszámítva (1000 főre), db	0,01	0,35	1,63	136x
Cement, kg	12	30	114	932
Műszál, g	1	58	559	559x
Gyapotszövet (kész), m	18	21	30	169
Gyapjűszövet, m .	0,6	0,6	1,3	223
Selyemszövet, m .	0,1	0,4	2,7	42x
Bőr lábbeli, pár ..	0,4	1,1	1,4	363
Óra, mindenfajta (1000 főre) db ..	6	15	100	16x
Kerékpár (1000 főre), db	0,1	1,3	14,6	203x
Papír, kg	1,9	4,2	9,4	497
Kristálycukor, kg	8,5	11,3	17,3	204
Növényi olaj, kg	3,0	4,2	5,9	200
Tejtermékek (tejre átszámítva), kg .	12,8	33,7	68,4	535
Konzervek, egyezményes doboz ..	0,8	5,8	16,3	20x

(A tábla utolsó oszlopában x két zérust helyettesít.)

(Promüszlennosztj SzSzsR.. Moszkva, 1957. 49. old.)

Pakisztán. Az ország élelmiszerellátása az 1955—56. gazdasági évben az előző évhez képest megromlott, mert a nagy esőzések következtében fellépett áradások sok helyen tönkretették a termést. Pakisztán ezért az elmúlt évben nagyobb arányú gabonabehozatalra szorult.

Amíg a rizstermelés az 1955—56. gazdasági évben 12,8 millió mázsával nagyjából az előző év szintjén mozgott, addig a búzatermés 3,2 millió tonnát tett ki, és 14 százalékkal alacsonyabb volt az előző évinél. Ennek következtében a búza és a rizs ára, amely 1954—55-ben aránylag alacsony volt, 1955. szeptemberében gyorsan emelkedett, és 1956. júniusában már 80 százalékkal magasabb volt az előző évinél. A kormány ezért piacra dobta az ál-

lami rizstartalékokat, és a rizs árát maximalta, hogy a lehetőség szerint enyhítsen a nehéz élelmiszerhelyzeten. A rizs exportálását megtiltották.

Az ipari növények terméseredményei kedvezőbbek voltak, mint az élelmezési célokat szolgáló növényeké.

A gyapotültetvények területe 1,43 millió hektár volt, 11 százalékkal több, mint az előző gazdasági évben, igaz, hogy a termés csak 9 százalékkal növekedett, és

1,8 millió bálát (1 bála gyapot = 178 kg) tett ki, szemben az előző évi 1,69 millióval.

A juta-termelés — annak ellenére, hogy az árvíz károkat okozott benne — 5,6 millió bálát (1 bála juta = 182 kg) tett ki, és ezáltal 20 százalékkal haladta meg az előző évben termelt mennyiséget.

Az alábbi táblán bemutatjuk egyes fontosabb mezőgazdasági termékek terméseredményeit.

Megnevezés	Termés ezer tonnában az				
	1934/35— 1938/39. évek átlagában	1953—54.	1954—55.	1955—56.	1956—57.
		gazdasági évben			
Rizs	11 169	13 940	12 810	12 813	.
Búza	3 183	2 428	3 742	3 223	3 455
Cukor	680	1 076	1 215	1 292	.
Gyapot (mag)	578	512	568	618	.
Tea	26	25	24	23	.
Dohány*	151	75	92	119	96
Gyapot (szál)	289	256	284	309	.
Juta	1 154	655	846	1 015	.

* Naptári évre.

A pakisztáni kormány az 1955—56—1959—60. időszakra ötéves gazdasági fejlesztési tervet dolgozott ki. A terv főleg az elmaradott mezőgazdaság fejlesztését tűzte ki célul. Az ötéves terv szerint a kenyérgabonatermés 13 százalékkal emelkedik majd és a gyapot, a juta és egyéb ipari növények termelése is nagy mértékben megnövekszik. A cukornád, a gyümölcs és a zöldségfélék hektáronkénti terméseredményeinek megjavítására is nagy súlyt fordítanak. Az eddigi átlagos évi 51 000 tonna műtrágya felhasználását az ötéves tervidőszak végére 254 000 tonnára emelik, és a növénybetegségek megelőzésére kiterjedt ellenőrző hálózatot létesítenek, mert a tapasztalatok szerint a növénybetegségek az évi termés 5—10 százalékát teszik tönkre. A mezőgazdasági művelés alatt álló terület 1960-ra 1,2 millió hektárral, a jelenleginek 6 százalékaival növekszik meg. A mezőgazdaság gépesítésétől egyelőre eltekintenek, mert a falusi munkanélküliség eléggé nagy és a kormánynak nagy gondot okoz ennek a

felszámolója.

(*Economic Survey of Asia and the Far East*, United Nations, 1956.)

*

Franciaország. 1957. április 2—12 között Bad Godesbergben a falusi élet jellegzetességeit vizsgáló konferenciát tartottak (Conference européenne sur la vie rurale). A konferencián — többek között — Franciaország is részletes jelentést terjesztett be a francia falu életének gazdasági, népesedési, szociológiai problémáiról. Az alábbiakban a francia jelentésnek „A falusi élet anyagi feltételei” c. részéből közlünk néhány adatot.

1954-ben a mintegy 18,8 millió falusi lakos közül 8,1 millió volt ellátva rendszeres ivóvízszolgáltatással. A Mezőgazdasági Minisztérium pénzügyi és technikai segítségével új, nagyszabású programot valósítanak meg, amelynek célja, hogy a vidéki lakosság egyre nagyobb tömegeit kapcsolja be az ivóvízellátásba.

Ugyancsak 1954-ben, a falusi lakosság mintegy 90 százaléka részesült elektromosenergiaellátásban.

Megnevezés	Városi jellegű települé- seken	Falusi településeken		Összes települé- seken
		nem mező- gazdasági épületekben	mező- gazdasági épületekben	
levő lakások megoszlása (százalék)				
Vízvezeték a lakásban ...	75,4	38,1	24,9	58,3
Gázszolgáltató hálózatba bekapcsolva	59,6	3,7	0,6	36,4
Palackozott gázzal rendel- kező	17,8	50,0	41,5	29,8
Villanyvilágítással rendel- kező	95,5	90,5	87,1	93,0
Fürdőszobával vagy zuhanyzóval rendelkező	14,9	4,8	2,0	10,4
W. C. a lakásban	37,9	13,5	4,0	26,6
W. C. a lakáson kívül	55,7	66,6	64,3	59,8
Központi fűtéssel felszerelt	15,3	3,7	1,3	10,2
Telefonnal rendelkező	9,8	6,1	3,6	8,0
<i>A lakások száma</i>	<i>7 923 420</i>	<i>3 689 820</i>	<i>1 788 300</i>	<i>13 401 540</i>

Az alábbi tábla egyes — a kulturális és egészségügyi ellátottságra jellemző — adatokat közöl a szerint, hogy a vizsgált megye lakosságának hány százaléka él a mezőgazdaságból.

A megye mezőgazdaságból élő lakosságának aránya (százalék)	A megyék				
	összes (ezer fő)	egy orvosra jutó	egy mozi- férőhelyre jutó	egy rádió- készülékre jutó	egy telefon- készülékre jutó
	lakosainak száma				
1-10	11 980	763	12	3,8	8
10-20	5 940	1 247	14	4,5	18
20-30	7 600	1 134	17	4,9	19
30-40	9 120	1 171	17	5,2	21
40-50	5 360	1 490	22	6,4	29
50-	1 140	1 430	25	6,3	29
<i>Együtt</i>	<i>41 140</i>	<i>1 045</i>	<i>15</i>	<i>4,6</i>	<i>14</i>

(Revue du Ministère de l'Agriculture. 1957. évi 4. sz.)

FOLYÓIRATSZEMLE

ВЕСТНИК СТАТИСТИКИ

A Szovjetunió Minisztertanácsa mellett működő
Központi Statisztikai Hivatal folyóirata

1957. ÉVI 3. SZÁM

Fontos állomás a szovjet gazdaság fejlődésében.
Sz. Szazonov: A gépi adatfeldolgozó állomások a számvitel és a statisztika központosításának technikai alapja.

D. Vajnsenker: Az ipari termelés önköltségének meghatározása.

A. Szilin: A mezőgazdasági termelés önköltségének meghatározása a kolhozokban.

V. Conev: A népszámlálás anyagának reprezentatív módszerrel való feldolgozása a Bolgár Népköztársaságban.

L. Jasznovszkij: Az állami népgazdaságfejlesztő tervek teljesítése az európai népi demokratikus országokban (1956. évi adatok).

E. Vosztricskin: A közgazdasági munka a beruházási statisztikai osztályon.

M. Kuc: A városi statisztikai zsebkönyv összeállításának tapasztalatai.

Szemle a munkatermelékenység statisztikai vizsgálata tárgyában tartott tudományos értekezlet anyagából.

I. Hrekin: A kolhozkereskedelem számbavételének kérdéséhez.

I. Rojzman: Gondosan ellenőrizzük a közzétett statisztikai adatokat.

B. Urlanisz: A. G. Rasin „Oroszország népességének alakulása 100 év (1811—1913) alatt”.

N. Belkin: Az elektronikus számológépek statisztikai alkalmazása tárgyában tartott nemzetközi értekezlet.

Statisztikai adatok.

统计工作

TUNGCSI KUNGCO (Statisztikai Hírek)

A Kínai Népköztársaság

Allami Statisztikai Hivatalának folyóirata

1957. ÉVI 2. SZÁM

Hszü-kang: A munkatermelékenység kiszámításával kapcsolatos észrevételek.

Csu-jüan: Milyen módszerek alkalmazásával határozható meg az ipari munkatermelékenység színvonala.

Statisztikai tudományos kutatások fontos kérdéseinek megvitatása.

1957. ÉVI 3. SZÁM

A termelési eszközök és a fogyasztási cikkek termelése elosztásának kérdése.

Huang Sang-ven: Vita az általános gépesítés színvonala mutatójának kiszámításáról.

1957. ÉVI 4. SZÁM

Vang Keng-csin: A mezőgazdasági termelés értékekének kiszámításáról.

Szuj Csin-hua: A helyi gépipar tervezett felfejlesztésének egyik kérdése.

Fang Ping-csu: Az alkalmazotti családok jövedelmének megfigyeléséről.

1957. ÉVI 5. SZÁM

Vang I-fu: Néhány fontos iparstatisztikai feladat 1957-ben.

Vita a gazdasági mutatószámok közötti okozati összefüggésekről.

Csang-szu: A teljes és a nettó termelési költségek kalkulációs módszereinek alkalmazásáról.

Sze Keng-seng: A népesedési statisztika néhány fontos kérdésének megvitatása.

1957. ÉVI 6. SZÁM

Fan-vej környékén megindult a mintaszerű kutatómunka s a széleskörű statisztikai adatgyűjtés.

Vang Sze-hua: Az indiai statisztikai munka ismeretése.

A paraszti jövedelem vizsgálatának kérdései.

Kang Csi-csin: Elemezzük a népesség szaporodása változásának körülményeit.

A kapitalista ipar szocialista iparrá történő átalakításának fázisai.

STATISTICKÝ OBZOR

A Csehszlovák Köztársaság
Allami Statisztikai Hivatalának folyóirata

1957. ÉVI 5. SZÁM

Az újonnan megválasztott nemzeti bizottságok feladatai.

M. Sterba: Hogyan gazdálkodunk a fával.

J. Job-K. Jaros: Az iskolaügy fejlődése Csehszlovákiában.

F. Pachner dr.: A magzatok neméről.

Dr. F. Egermayer: „Statisztika” (I. és II. fejezet), Moszkva, 1956.

Statisztikai hírek,
Statisztikai szemle.

Statistische Praxis

A Német Demokratikus Köztársaság
Állami Központi Statisztikai Hivatalának folyóirata

1957. ÉVI 5. SZÁM

A Szovjetunió egységes, központi állami statisztikai szervezetének megerősítése.

Dr. Ursula Lange—Dr. Gerhard Nultsch: Tervezés és statisztika.

Ernst Fitzner: Az élelmiszeripari termékek importjának alakulása.

Dr. Forbrig: A statisztikai jelölések és kifejezések egységesítése.

Dr. Hans Raehse: Az egyéni gazdaságokra vonatkozó reprezentatív üzemgazdasági megfigyelések végrehajtásának módszerei (II.).

Dr. Günter Goll: Ideológiai különbözőségek vagy formális viták a fogalmakról?

Dr. Rumén Janakieff: Kritikai észrevételek a teljes termelésnek az iparvállalatok termelőmunkájának becslése céljára történő kiterjesztéséről (I.).

Üzemi statisztikai tanulmányok a jénai Carl Zeiss Műveknél.

STATISTICKA REVIIJA

A Jugoszláv Statisztikai Társaság folyóirata

1957. ÉVI 1. SZÁM

Megemlékezés Moša Pijaderól.

Dr. Marijan Blejec: A reprezentatív módszer alkalmazhatóságának vizsgálata a szlovéniai születési arányszámok esetében.

Vojin Milić: A házasságkötések és a válások alakulása foglalkozási csoportok szerint.

Dr. Fedor Mikić—Marjana Fišer-Herman: A vér hemoglobin koncentrációjának statisztikai vizsgálata.

I. Latifić: Az 1957. évi statisztikai kutatómunka tervezete.

Dr. Z. Šifrer: Néhány adat a szlovéniai vándorlási statisztikából.

A. Stanojević: Az 1960. évi mezőgazdasági világozseírásról.

Dr. A. Musulin: Alapelvek és fogalmak a nemzetközi külkereskedelmi statisztikában.

S. Stanić: Az 1955. évi tenger- és folyamhajózási évkönyv.

Dr. V. Vranić: V. Balaban: Matematika II. c. könyvéről.

M. Macura: S. Obradović és M. Sentić: Osnovi statističke analize (a statisztikai elemzés alapelvei) c. művéről.

E. Vajs: Bruno Lasker: Standards and Planes of Living in Southern and Eastern Asia (Az életmód Dél- és Kelet-Ázsiában) c. művéről.

Dr. D. Breznik: Mortimer Spiegelman: Introduction to Demography (Bevezetés a demográfiába) c. könyvéről.

A Jugoszláv Statisztikai Társaság működése.

Statistische Nachrichten

Az Osztrák Központi Statisztikai Hivatal folyóirata

1957. ÉVI 5. SZÁM

A munkapiac helyzete (1957. április).

Az átlagos heti munkaidő 1956-ban.

Az 1956-ban megkötött kollektív szerződések.

Előzetes népmozgalmi adatok (1957. április).

A válások alakulása 1956-ban.

A fertőző megbetegedések (1957. április).

A légzőszervek betegségei okozta halálozások.

A tejtermelés és -felhasználás 1956-ban.

A kis- és nagykereskedelmi árak (1957. május).

Ausztria külkereskedelme (1957. április).

A polgári légiforgalom (1957. április).

Az idegenforgalom (1957. április).

A dunai teheráru-forgalom (1957. április).

Az új gépjárművek (1957. április).

A közlekedési balesetek alakulása (1957. április).

A köztársasági elnökválasztás.

A bécsi és bécskörnyéki közigazgatási határok megváltoztatása a II. világháború után.

Rövid statisztikai hírek.

ALLGEMEINES STATISTISCHES ARCHIV

(A Német Statisztikai Társaság folyóirata)
(Német Szövetségi Köztársaság)

1956. ÉVI 4. SZÁM

Dr. Wilhelm Winkler: Statisztikai mérési módszerek, amelyek nem mérnek egyenlő mértékben.

Dr. Siegfried Koller: A statisztikai mérés problémájához.

Dr. Adolf Adam: Elvi megjegyzések az iparvezetés kutatásáról.

Dr. Erich Soom: A korrelációs módszerek alkalmazása a munka és munkaidő vizsgálatokor.

Dr. Johann Pfanzagl: Ellenőrzési kártyák alkalmazása tömeggyártás esetében.

Dr. Wolfgang Wetzel: Két üzemgazdasági példa a lineáris eloszlási modellek alkalmazására.

Dr. Otto Pichler: Matrix-számítás a termelés vizsgálatokor.

A Német Statisztikai Társaság 27. évi összefoglalójáról.

A Német Városi Statisztikusok Szövetségének ülése.

Nemzetközi biometrikai szeminárium és közgyűlés.
Személyi hírek.

Könyvbírálat.

WIRTSCHAFT UND STATISTIK

A Német Szövetségi Köztársaság Statisztikai
Hivatalának folyóirata

1957. ÉVI 5. SZÁM

A foglalkoztatottakra, a munkások számára és a
munkaórákra jutó termelés indexének átszámítása.

A társadalmi termék 1955-ben.

A házasságok termékenységének alakulása az
utóbbi 50 év folyamán.

Az általános iskolák tanulóira vonatkozó adatok
1955-ben.

A sportlétesítmények helyzete 1955. végén.
Az őszi vetések fagykárjai és állapota 1957 tava-
szán.

A német részvénytársaságok tőketulajdonainak
megoszlása.

Az ipar terjedelme és a foglalkoztatottság foka
1957. I. negyedében.

Az ipari termelés 1957. áprilisában.

Az 1956. évi lakásátadások.

A külkereskedelem helyzete 1957. áprilisában.

Az 1956. évi közlekedési balesetek.

Az 1955-ben megnyitott csőd- és kényszeregyez-
ségi eljárások pénzügyi adatai.

Az állami, a tartományi és a községi bevételek
és kiadások az 1955. pénzügyi évben.

Az árak (1957. április—május).

Havi statisztikai adatok

Statisztikai adatok.

Statisztikai adatok.